

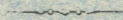
მეცნიერება

თვეური ჟურნალი

წელიწადი მეთექვსმეტი

№ VI

ივლისი, 1903

ტფილისი

საქართველოს ხალხმწიფობის მოძრაობის გამომცემი კომიტეტი

1903

შინაარსი

55

- I — როგორ და ხსნა ბრეგადორმა ჯარი. — კოსან დო-
დის, თარგმანი ეჭ. ძე—სა 1
- II — ხალხის მტერი ანუ აქიმი უტოკაენი. — ხუთ მოკმე-
დებიანი დრამა ქენრის იბსენისა, თარგმანი ივ. ზო-
ლუქოვდგინოვისა (გაგრძელება) 25
- III — სამენი. — ძ. გორკისა, თარგმანი ი. ზოლუქოვდგინო-
ვისა. (გაგრძელება) 52
- IV — ძარტველთა მატინე. — ძოსე ჯანაშვილისა 1
- V — უცხოეთის მიმოხილვა. — 1. ბელგრადის დრამა. — 2. გერ-
მანიის საპარლამენტო არჩევნები. — 3. კიდევ ოპორტიუნისმი 56

ს. ს. ბ. ბ. ბ. ბ.

საქართველოს

საქართველო

ს. ს. ბ.

საქართველო

Доволено цензурою. Тифлисъ, 28 Юня 1903 г.

შინაარსი

ბმ

- I—როგორ დიხსნა ბრიგადერმა ჯარი.—კონან დო-
ლის, თარგმანი ეკ. მე—სა 1
- II—ხალხის მტერი ანუ ემიმი უბოკმანი.—ხუთ მოქმე-
დებიანი დრამა ჭენრის იბსუნისა, თარგმანი ივ. ზო-
ლუმორდვინოვისა (გაგრძელება) 25
- III—სამნი.—მ. გორკისა, თარგმანი ი. ზოლუმორდვინო-
ვისა. (გაგრძელება) 52
- IV—ქართველთა მახიანე.—მოსე ჯანაშვილისა 1
- V—უცხოეთის მიმოხილვა.—1. ბელგრადის დრამა.—2. გერ-
მანიის საპარლამენტო არჩევნები.—3. კიდევ ოპორტიუნისმი . 56

როგორ დაიხსნა პრივატურმა ვერა

(ეტიენ ვერარის თავგადასავალიდან)

კონან დოილისა.

მე მიამბნია კიდევ, ჩემომეგობრებო, თუ როგორ გვეყავდა ექვსი თვის განმავლობაში—1810 ოქტომბრიდან მარტამდე 1811 წლისა შეკავებული ინგლისელები თავიანთ თხრილშივე ტორრეს-ვედრას იქით. სწორეთ ამ ხანებში მე ვნადირობდი მელაზე იმათ საზოგადოებაში და დაეუმტკიცე, რომ არც ერთი მათი მონადირეთაგანი ვერ შეედრება და ვერ აჯობებდა კონფლანის ჰუსარს. როდესაც სისხლში გასვრილი ხმლით დავბრუნდი ისევ ფრანგების ბანაკში, მოწინავე დარაჯები, რომელნიც მოწმენი იყვნენ ჩემის საქციელისა, სიხარულით მომესალმნენ, ინგლისელი მონადირენიც უკანიდან მიყვიროდნენ ისე, რომ ორივე მხარე აღტაცებაში მოვიყვანე. ინგლისელები—სულ გრძელი მეტოქეები არიან. იმ საღამოსვე მე მივიღე შეხვეული ამანათი, რომელზედაც თეთრი დროშა ერქო ზედ წარწერით: ჰუსსარის ოფიცერს, რომელმაც მელა მოჰკლა. ქალღმერთი ჩემგან შუაში გაპოხილი მელა ეხვია. აქვე პატარა წრფელი ბარათი იყო, რომელშიაც ეწერა, რომ, რადგან მე მოვკალი მელია, მე თითონვე უნდა შეევამო. იმათ, რასაკვირველია, არ იცოდნენ, რომ ფრანგები მელიას არა სჭამენ. ამ გვარი საქციელი მარტო იმას ამტკიცებდა, რომ მოკლულ ნადირით იმან უნდა ისარგებლოს, ვინც გაიმარჯვა. რადგან ფრანგი ზრდილობაში არავის არ ჩამორჩება, მელია ისევ უკან გავუღზა-

ვნე პატივცემულ მონადირეებს და ვსთხოვე, რომ შემდეგ ნადირობისთვის დამატებითი საუზმე მოემზადებინათ. აი, როგორ იბრძვიან ნამდვილი რაინდები!

ამ ჩემს ნავარდობის დროს კარგა შევისწავლე და დავათვალიერე ინგლისელების თხრილები და სადგომი ადგილები და ჩემი აზრი გამოვუცხადე მასსენეს.

მე სრული იმედი მქონდა, რომ ჩემი ნაამბობი მასსენეს გააბედვინებს თავს დაესხას მტერს, მაგრამ ამ ხანში ყველა მარშლები ერთმანერთსა სჭამდნენ, ჰყეფავდნენ და უღრინავდნენ მშიერი ძაღლებივით: ნეის ეჯავრებოდა მასსენე, მასსენეს თიუნო, სუს-კი—ყველანი ერთიანად,—ამის გამო არც ერთი არაფერს არ იწყობდა. ჯარს სურსათი ელეოდა. ჩვენი მშვენიერი ცხენოსანი ჯარი შიმშილისაგან წყდებოდა. ზამთრის დამლევს მთელი მხარე სიგრძლივ-სიგანით შემოვიარეთ და საკმელი ვერსად ვიშოვნეთ. ყველანი, თითონ უმამაცესნიც-კი, გრძობდნენ, რომ უკან დახევის დრო დადგა.

მაგრამ უკან დახევა ისე ადვილი არ იყო. არა თუ მარტო ჩვენი ჯარი შიმშილისაგან დასუსტებული იყო. მტერი უფრო მხნევდებოდა, როდესაც ჩვენს უმოქმედობას ჰხედავდა. ველინგტონისა ჩვენ, მართალია, არ გვეშინოდა; თუმცა ის მამაცი და ფრთხილი კაცი იყო, მაგრამ გამბედაობა აკლდა; ამას გარდა ამ აოხრებულ ქვეყანაში ისე ადვილი არ იყო უკან დევნა. მაგივრად ორივე მხრივ და უკანიდან პორტუგალიის მილიცია გვეხვია, რომელიც შეიარაღებულ სოფლელებისაგან და გვერილიასებისაგან შესდგებოდა. ყველა ეს ხალხი ზამთარში კარგა მოშორებით იყვნენ და ახლო მოსვლას ვერ ბედავდნენ, მაგრამ ეხლა კი, როდესაც ჩვენი ცხენები ისე დასუსტებული იყვნენ, როგორც ბუზები ისე ესეოდნენ ჩვენს მოწინავე რაზმს და თუ ვისმეს ხელში ჩაიგდებდნენ, ვაი იმისი ბრალი. მე შემძლია დავისახელოთ მრავალი ჩემი ნაცნობი ოფიცერი, რომელიც შუაში გააპეს. დიდი ბედნიერება იყო, თუ რომელიმეს თოფი მოჰხვდებოდა თავში ან გულში და ისე მოჰკვდებოდა. ზოგი იმისთანა მხეცური და სასტიკი სასჯელით დახო-

ცეს, რომ ვცდილობდით ნათესავენს არ შეეტყოთ. ამ გვარი ტრაგედიები ხშირად ხდებოდა და ამიტომ ჩვენი ჯარის კაცი ბანაკიდან გასვლას ვერა ჰბედავდა. გვერილიასებში იყო ერთი ყოვლად მხეცი და სულმდაბალი კაცი, მათი წინამძღოლი, სახელად მანუელო „მოლიმარი“, რომლის საქციელი და მოქმედება შიშის ზარსა სცემდა ჩვენს მეომრებს. ეს იყო ტან-მაღალი მსხვილი კაცი, მუდამ მხიარულის სახით. ეს ყოველთვის თავის ბრბოს თავში უდგა. თუმცა მართლა სასტიკი და მხეცი იყო, მაგრამ თავისი ბრბო ისე წესიერად და რიგზე ჰყავდა დაყენებული, რომ შეუძლებელი იყო იმათ დაქერილ ადგილში ვისმეს შესვლა ან გავლა. იმის სისასტიკეს წინააღმდეგი შედეგიც ჰქონდა, როგორც შემდეგში შეიტყობთ. ამას რომ თავისი ლეიტენანტი არ გაელახა... მაგრამ შემდეგში შეიტყობთ.

უკან დახევას ბევრი დამაბრკოლებელი მიზეზებიცა ჰქონდა, თუმცა მეტი გზა აღარ იყო. მანსენეუ ნელ-ნელა შეუდგა ავადმყოფების და სხვა-და სხვა ნივთების გადაზიდვას ტორრეს-ნოვასიდან, სადაც მისი უმთავრესი ბანაკი იყო, კარმბრაში, მახლობელ სიმაგრეში... ეს ჩვენი მოქმედება არ გამოეპარათ გვერილიასებს და ხშირად შემოსევა დაიწყეს. ერთი ჩვენი დივიზია, რომელსაც კლოზელი უფროსობდა, და ერთი ცხენოსანი ბრიგადა მონბრენისა ტაგოზე სამხრეთით იდგა და იმათთვის რომ არ შეგვეტყობინებინა ჩვენი უკან დახევის ამბავი, სულ უშემწეოდ მტრებ შუა დარჩებოდნენ. მე ვერ წარმომედგინა, თუ როგორ შეასრულებდა მასენე ამ საქმეს. შიკრიკები ვერ მიახწევდნენ, პატარა რაზმებს ამოსწყვეტდნენ. ერთი სიტყვით, აუცილებელი იყო უკან დახევის ამბავი გვეცნობებინა კლოზელისათვის, რომ საფრანგეთს თოთხმეტი ათასი კაცი არ დაჰლუპოდა. მე ახრად არ მომივიდოდა, რომ ეს ბედნიერება მე, პოლკოვნიკ ჟერარს, შემხედებოდა და ამგვარი საქციელით სამუდამოდ გაეთიქვამდი სახელს.

ამ დროს მე მასსენეს შტაბში ვემსახურებოდი, სადაც ჩემს გარდა კიდევ სხვა ორი მამაცი და ჭკვიანი აღიუტანტი იყო:

კორტეკსი და დიუბლესი. ისინი ხნით ჩემზე უფროსები იყვნენ, სხვა ფრივ კი ბევრად უმცროსები. კორტეკსი იყო დაბალი ტანისა, შავგვრემანი, ცოცხალი და ფიცხი კაცი. ნამეტანმა თავის თავის რწმენამ დაღუბა. იმისთვის რომ ყური დაგვედო, ის იყო თურმე უპირველესი კაცი მთელს ჯარში. დიუბლესი გასკონელი, როგორც მე, იყო მშვენიერი შეხედულებისა, როგორც ყველა გასკონელი. ჩვენ რიგ-რიგად ვდარაჯობდით. იმ დილას, რომელზედაც მე ვლაპარაკობ, მორიგედ იყო კორტეკსი. მე ის საუზმის დროს ვნახე, მერე კი თავის ცხენით სადღაც გაჰქრა. იმ დღეს მასსენე ძალიან მოუსვენრად იყო და სულ თავის დურბინდს ჩასცქეროდა. იყურებოდა იქით, საცა ინგლისელების თხრილები იყო, უყურებდა ტაგოზე მოსიარულე ხომალდებს. ის ხმას არ იღებდა და ჩვენ კი როგორ გავებედავდით გვეკითხა თუ სად გაჰგზავნა კორტეკსი. იმ ღამეს, როდესაც მე ამის სადგომს ვდარაჯობდი, სწორედ შუა ღამისას მასსენე თავის კარავიდან გამოვიდა და გაუნძრევლივ ერთ წერტილს შესცქეროდა. მე ვერ გამეგო, თუ რას უყურებდა; ბოლოს, მოთმინებიდან გამოსულმა, გაჯავრებული რაღაც წიბუტბუტა და შეტრიალდა ისევ სახლში.

მეორე დღეს მასსენესა და იმის მეორე ადიუტანტის დიუბლესის შუა რაღაც მოლაპარაკება იყო და მას შემდეგ დიუბლესიც თავისი ცხენით გაჰქრა სამუდამოდ. იმ ღამეს მე დერეფანში ვიჯექი. მასსენე კიდევ გარეთ გამოვიდა და იმავე წერტილს ცქერა დაუწყაო. მთელი ნახევარსაათი დადიოდა, ილანძლებოდა. საზოგადოდ მასსენე ძალიან ჯავრიანი კაცი იყო. როცა ოთახში შემოტრიალდა, მთელი ღამე არ ეძინა, დადიოდა ჯავრობდა. ჩემ თავთ მირახუნებდა, მაგრამ მეკი არ მეძახდა. მეც სულ-განაბული ვიყავი, რადგან ვიცოდი, რომ მინამ არ დამიძახებდა, იმასთან მისვლა შეუძლებელია.

მეორე დღეს ჩემი რიგიც დადგა, რადგან სამს ადიუტანტში მე-ლა დავრჩი. მასსენეს მე ძალიან ვუყვარდი, საზოგადოდ, მამაც მეომრებს ყურადღებას აქცევდა. იმ წამს, როდესაც მე მიმიხმო, თვალებში ცრემლი ერეოდა.

— ეგრარ, — მითხრა მან, — აქ მოდი!

იმან მკლავში ხელი მომკიდა, სარკმელთან მიმიყვანა და აღმოსავლეთისკენ მიმითითა.

ჩვენ წინ ქვეითა ჯარის ბანაკი იყო, მერე ცხენოსანისა, გარკვევით ირჩეოდა, რომ ეს იყო ფრანგების ჯარის მოწინავე რაზმი. მერე დიდი შარა მინდორი იშლებოდა, საცა აქა-იქ ვენახები მოჩანდა. შემდეგ რამდენიმე გორაკი ჩნდა. ერთ იმათგანი უფრო მაღალი იყო, გორაკების ძირს ტყეები ეხვია. შემდეგ დიდი შარა გზა მოჩანდა, რომელიც ხეობაში იკარგებოდა.

ესა სთქვა მასსენემ და მიმითითა მაღალ გორაზე, სიერა დე-მეროდალიაზე: — ხედავთ იმის წვერზე რასმეს?

მე ვუპასუხე, რომ არა.

— ეხლა? — მკითხა მან და დურბინდი მომაწოდა. დურბინდის შემწვობით დავიხახე, რომ წვერზე იყო ამაღლებული რაღაც გროვა საფლავისავით, არ ვიცი ქვისა, თუ ხეებისა.

რასაც ხედავ, — გააგრძელა მარშალმა, — ეს ხეებია. ჩვენ ისინი იქ მაშინ მოვაგროვეთ, როცა ეს ადგილები ჩვენს ხელთ იყო. თუმცა ეხლა ჩვენი აღარ არის, მაგრამ ეს ნიშანი ისევ ისე დარჩა. ეგრარ, იცოდე, რომ ამ ხეებს ამაღამ უნდა ცეცხლი წაეკიდოს, — ეს საჭიროა საფრანგეთისთვის, იმპერატორისთვის და ჯარისთვის. ორი თქვენი ამხანაგები ამის შესასრულებლათ წავიდნენ, მაგრამ, როგორც ეტყობათ, ვერ მიახწიეს. ეხლა შენი რიგია და ღმერთს ვევედრები, რომ შენ უფრო ბედნიერ ვარსკლავზე იყო დაბადებული.

მეომარმა თავის დღეში არ უნდა იკითხოს მიზანი ამგვარის ბრძანებისა. მე საჩქაროთ გამოვეტრიალდი და დავაპირე ოთახიდან გამოსვლა

— ეხლავე შეიტყობ რამდენად სასარგებლო და საჭიროა ამ საქმის შესრულება, რომელსაც იქნება სიცოცხლესაც შესწირავ, — სთქვა მან. ორმოცდა ათ მილის მანძილზე ტავოს იქითა მხარეს, სღვას კლოზელის ჯარი, რომელიც სიერა-დ-ოსსას სიმაღლეზეა დაბანაკებული. იქ მაღლობზე ნიშანია — კანდელი — და ნიშანთან დარაჯი სღვას. ჩვენ პირობა გვაქვს, რომ, როდესაც

ის ნაშუალამევისას მეროდელის მთაზე ცეცხლს შეამჩნევს, ის თავის მხრივ გვანიშნებს და უფროსს ჯარს შეუერთდება. თუ ამას არ შეასრულებს, მე უიმისოთ წავალ აქედან. ორი დღეა მოველი ამ დაპირებულ ნიშანს და ვერაფერს ვერ მივაღწიე, ამალამ კი უეჭველად უნდა შესრულდეს ეს, ან თუ არა და— მთელი მისი ჯარი დაილუპება.

ოჰ, მეგობრებო, რომ იცოდეთ, როგორის სიამაყით გაივსო ჩემი გული, როდესაც გავიგე, რომ ბედმა ამისთანა მოვალეობა მარგუნა. თუ ცოცხალი დაერჩი, ჩემს დაფნის გვირგვინს ერთი ფურცელი კიდევ მოემატება! თუ მოვკვდი, ეს იქნება ღირსეული სიკვდილი. მე, რასაკვირველია, არაფერი არა ვსთქვი და, როგორც ეტყობა, ეს ფიქრები სახეზე გამომჩეხატა. მასსენემ ხელი მაგრა ჩამომართვა.

— აი, გორაკი და იმაზე ნიშანი იმის და ჩვენ შუა მარტო გვერილიასია თავისი ბრბოთი. მე ამ საქმის შესრულებას დიდ რაზმს ვერ მივანდობ, პატარას შეამჩნევენ და დახოცავენ. ამიტომ მარტო შენთვის მომინდვია ეს საქმე. როგორც გინდა, ისე მოახერხე, ეცადე მარტო, რომ შუალამისას ცეცხლი დაეინახო იმ გორაკზე.

— თუ ვერ მოვახერხებ, გთხოვთ, ბატონო მარშალო, ჩემი ნივთები გააყიდვინოთ და ფული დედა-ჩემს მიაწოდოთ.

შუბლთან ხელი მივიტანე, ქუსლებზე მოვეტრიალდი და სიამაყით სავსე გულით, რომ ამისთანა ღვაწლი უნდა გავუწიო სამშობლოს, კარში გამოვედი.

შევვედი ჩემს ოთახში და ვფიქრობდი, როგორ შევუდგე საქმის შესრულებას. ის გარემოება, რომ არც კორტეკსი და არც დიუბლესი, როჰელნიც ძალიან გამჭირაზე და მამაცი ოფიცრები იყვნენ, სიეროდე მორედალის მთის წვერამდინ ვერ მივიდნენ, ამტკიცებდა გვერელიესები ძალიან ფრთხილად არიან. მე გამოვიანგარიშე მანძილი, რომელიც ჩვენ და იმ მთის შუა იყო: ათი მილი გაშლილი მინდორი, მერე იწყებოდა მთის ფერდობზე ტყე სამი მილის მანძილზე. თითონ მთა მაღალი არ იყო, მაგრამ ხე არსადა ჩნდა, რომ გაქირვების დროს

მიიმალოს კაცი. ასე სამ ნაწილად იყო დაყოფილი ჩემი მგზავრობა: მე მეგონა, რომ თუ მშვიდობით გავიარე გაშლილი მინდორი და ტყემდინ მივალწიე, მერე ადვილია მეთქი.

ბინდამდინ ტყეში მივიშალეზობადი და ბინდისას შევუდგეზობადი მთის ფერდობებს. რვა საათიდან თორმეტამდინ კარგი დიდი დროა, დანიშნულ ადგილამდინ მოვასწრებდი მისვლას. ყველაზე საშიშარი იყო ტრიალ მინდორის გავლა, ამასთანავე მომაგონდა, რომ ჩემი ამხანაგები ცხენით წავიდნენ და, რასაკვირველია, რომ ავაზაკების ბრბოს არ გამოეპარებოდათ და შეამჩნევდნენ. ცხენით გარბენა ძნელი არ იყო, რადგან საუკეთესო ცხენები მყვანდა, მაგრამ, ბევრი ფიქრის შემდეგ, ქვეითად წასვლა გადავწყვიტე. რაც შეეხება ტანისამოსს, ჩემ ჰუსარის მუნდირზე მოვიხურე გრძელი ნაცრის ფერი მოსახურავი და თავზე ქუდი დავიხურე. იქნება იკითხოთ, რომ რატომ გლენის ტანისამოსი არ ჩავიცვი? ამაზე გიპასუხებთ, რომ არც ერთი პატროსანი ადამიანი არ მოინდომებს ჯაშუშის სიკვდილით დალუპვას. თუ მოგკლეს, რა გავწყობა, მაგრამ დახვრეტა კი სამხედრო კანონით სულ სხვაა. სწორედ რომ არ მინდოდა ამ რიგად ბოლო მომელო ჩემი სიცოცხლისათვის.

შუა დღე გადაცილებული იყო, რომ ბანაკიდან ჩუმათ გამოვიპარე, თან მქონდა ღურბინდი, ჯიბის დამბაჩა, აბედი და ტალკვესი.

ორი-სამი მილის მანძილზე ძალიან ჩქარა მივიდიოდი. ვენახებში ვიფარავდი თავს და ვფიქრობდი, რომ კაცს თუ ცოტაოდენი მოსაზრება და სიფრთხილე აქვს, მალე მიაღწევს თავის მიზანს. კორტეკს ან დიუბლესის ცხენზე ადვილად შეამჩნევდნენ, მაგრამ სულ სხვა არის გაფრთხილებული ქერარი: ის ვენახებ შუა მიიპარებოდა. მე დაბეჯითებით შემიძლია ვსთქვა, რომ ხუთი მილი ისე გავიარე, არავის შეუმჩნევივარ. აქ დავინახე პატარა სახლი, ვაზით შემოვლებული, რომლის წინ რამდენიმე ურემი იდგა. რადგან მე ჩვენ სამზღვარს გადაცილებული ვიყავი, ვინც კი შემხვდებოდა, მტერი იქნებოდა და არა ოყვარე. მე უფრო დავილუნე დედა მიწასთან და ისე მივიდი-

ოდი იმ ადგილთან, რომ უკეთ დამენახა, რას აკეთებდნენ. ესენი იყვნენ გლეხები. რომელნიც ცარიელ ბოქკებს უდებდნენ ურმებს. გადავწყვიტე, რომ ეს ხალხი არც არაფერს მიშველიდა და არც დამიშლიდა, ამიტომ გზა გადავარძე. თან და თან ვრწმუნდებოდი, რომ ჩემი მიზნის შესრულება ისე ადვილი არ იყო. რამდენიც უფრო ვუახლოვდებოდა აღმართს, ვენახ ბი უფრო იშვიათათ იყო. ერთ თხრილში მივიმალე და იქიდან დურბინდით ვათვალიელებდი: — ყველა გორაკზე ყარაულები იდგნენ, ყველგან ნიშნები იყო ამართული რამდენიმე ჯგუფი მოწინავე რაზმისა იდგნენ. მე ვიცოდი იმ „მომლიშარის“ წესი. გორაკებ შუა გადაბმული ყარაულები იყვნენ. თუმცა სულ გარს ვუვლიდი, მაგრამ მაინც მტერი პირდაპირ მედგა. არ ვიცოდი რა მექნა, ისეთი გაშლილი ადგილი იყო, რომ თავიცი კი შეუმჩნევლად ვერ გაირბენდა. ბინდი რომ ყოფილიყო, შევიპარებოდი როგორც ინგლისელებთან ტორრეს-ვედრასთან. მთა კარგად მოშორებით იყო და ბინდამდინ რომ მომეცაღნა, დანიშნულ დროს ცეცხლის წაქიდებას ვერ მოვასწრობდი. თხრილში ვიწექი და ათასნაირ საშუალებას, ერთი მეორეზე საშიშარს, ვარჩევდი. ბოლოს ერთმა ფიქრმა, რომელიც მარტო მამაც კაცს გაჭირვებაში მოუვა, გამიელვა თავში. უთუოდ ვახსოვთ, რომ დუქნის წინ ორი ურემი ცარიელ ბოქკებით სავსე იდგა. ხარებს აღმოსავლეთისკენ ჰქონდათ პირი და, როგორც ეტყობა, ესენიც იქით მიდიოდნენ, საცა მე. ამ ურემებში რომ დავმალულიყავ, უეჭველია, გვერელიესების შეუმჩნევლად გავივლიდი. ამ ჩემმა აზრმა ისე აღტაცებაში მომიყვანა, რომ კინაღამ სიამოვნებით წამოვიყვირე. საჩქაროდ დუქნისაკენ ვავეშურე და იქ ბუჩქებში მივიმალე. სამი წითელ ქუდიანი გლეხი ურემზე ბოქკებს უდებდნენ. ერთი ურემი კიდევ სავსე იყო და მეორეს შეუდგნენ. სახლის წინ ბოქკები ბლომად ელაგა. ბედი მწყალობდა (მე ყოველთვის ვამბობდი, რომ ბედი მდებლობრითი სქესია და როგორ შეიძლება, რომ ამ მშვენიერი ახალგაზდა ჰუსარის ოფიცრის ხილვით აღტაცებაში არ მოსულიყო). სწორედ ამ დროს სამივე გლეხი დუქანში შევი-

დნენ. ძალიან ცხელოდა და უნდოდით წყურვილი მოეკლათ. სწრაფად ბუჩქებიდან გამოვევარდი შეევხტი ურემზე და ერთ ცარიელ ბოქკაში ჩავძვერი. ბოქკას ძირი ჰქონდა და თავი კი არა. რადგან ბოქკა პატარა იყო და მე კი—მოზრდილი კაცი, ამიტომ ძალლივით მოვიკუნტე; ამასობაში გლენებიც გამოვიდნენ და მალე თავზე საშინელი ხრიალი მომესმა. თურმე მეორე ბოქკა დამადგეს ზედ. ურემი ისე გაავსეს, რომ არ ვიცოდე, როგორ გამოვძვრებოდი იქიდან. მაგრამ რა დროს ამაზე ფიქრი იყო. მე დარწმუნებული ვიყავ, რომ, თუ კი ბედმა და ჩემმა გამჭრიახობამ აქამდინ მომახწვევინა, შემდეგ შიაც არაფერი არ გამიჭირდება.

როცა ყველაფერი გაათავეს, გზას გაუდგნენ. მე ჩემ გუნებაში ვიცინოდე, რადგან ყოველი ვადადგმული ნაბიჯი მიზანს მაახლოვებდა. მეურმეები ჩემ ახლოს მოდიოდნენ. როგორც ეტყობოდათ, მზიარული ბიჭები იყვნენ, რადგან სულ იცინოდნენ და ხუმრობდნენ. ხუმრობისა და სიცილის მიზეზი ვერ გავარჩიე. თუმცა იმათი ენა თავისუფლად მესმოდა, მაინც იმათ ნაწყვეტ-ნაწყვეტ სიტყვებში სასაცილო ვერაფერი ვერ გავიგე.

საათში ორ მილს მივდიოდით. ორ საათ ნახევარმა კიდევ გაიარა. რა ძნელი საათები იყო, ჩემო მეგობრებო! მოკუნტულს სუნთქვა მიგუბდებოდა და ღვინის სუნმა სრულიად გამაბრუა. მე მეგონა, რომ საშიშარი ადგილები კიდევ გავიარეთ, ესლა ტყე იწყებოდა. ვფიქრობდი, თუ როგორ გამოვძვრე ამ ბოქკიდან.

უცბად რალმაც საშინლად წამკრა. ურემი შესდგა და რამდენიმე აღელვებული ხმა მომესმა. ყველანი ერთად ლაპარაკობდნენ:

— სად არის, სადა?—ჰყვიროდა ერთი.

— ჩვენ ურემზე, — უბასუხა მეორემ.

— ვინ არის?—ჰკითხა მესამემ.

— ფრანგის ოფიცერი, მე იმისი ქუდი და წაღები დავინახე. ყველანი ხმა მალლა იცინოდნენ.

— მე დუქნის სარკმლიდან ვუყურებდი, როცა ის ბოქვაში ჩახტა.

— რომელი ბოქვა?

— აი, ეს,—უბასუხა კაცმა და იმისთანა მუშტი გაარტყა ბოქვას, რომ კინალამ დაფრეტიანდი.

აბა ჩემთვის, სახელოვან კაცისთვის—რა მდგომარეობაა. ეხლაც, მას აქეთ ორმოცი წელიწადია, რომ მომაგონდება, ვწითლდები. კუტი ქათამივით ვეგდე და მოთმინებით ვისმენდი ამ მხეცების დაცინვას და შეურაცხყოფას. ერთი ვინმე ქრისტიანი კაცი რომ გამოჩენილიყო და შუბლში ტყვია მოერთყმია, ძალიან დაეუბადლებდი, ამდენ დაცინვას მაინც აღარ გავიგონებდი. მკლავში ხელი მომკიდეს და ისე ამომათრიეს. თავზე ორი წვერიანი მხეცი ავაზაკი მადგა და ორი თოფის ლულა მოღერებული ჰქონდათ. უთუოდ ძალიან საცოდავი შესახედავი ვიყავი, მზის სხივებისაგან თვალებს ძლივს ვაღებდი. მეტისმეტი მოკუნტვისაგან დავიხუთე, სხეული ვეღარ გამემართა. ჩემი მუნდირი ღვინისაგან წელზე წითლათ იყო შეღებილი, როგორც ინგლისელ მეომარისა. ეს უსვინიდისო ავაზაკები დამცინოდნენ. ვცდილობდი სახეზე ზიზლი გამომეხატა, მაგრამ ყოველ ჩემ სახის დამანჯვავზე უფრო მეტს სიცილს ვიწვევდი. მე ღირსეულათ მეჭირა თავი მაინც, ყველანი ვერ ბედავდნენ პირდაპირ ყურებას.

ერთი გადახედვა საჭირო იყო, რომ მეგრძნო ჩემი საქმის გარემოება. გლეხებმა გადამცეს გვერელიესების მოწინავე დარაჯებს. ისინი იყვნენ რვანი, ველური შეხედულებისა, გრძელ-თმიანი, თავზე ბამბის ბაღდათ გადაკრული და განიერი ქუდებით. ყველას სათითაოთ თოფი ეჭირა და ერთი ან ორი დამბაჩა. მათმა უფროსმა ყურთან თოფი მომადო და მეორეები ჯიბეებს მიჩხრეკდნენ. რაც მებადა, ყველაფერი წაშართვეს, აბედი და ტალკვესიც არ შემარჩინეს. ეხლა კი სრულიად დაღუპულათ ვთვლიდი კიდევ ჩემს თავს. რომ მიმეღწია იმ ნიშნამდე, რითი გავაჩენდი ცეცხლს. ისინი იყვნენ რვანი და სამი გლეხი—თერთმეტი კაცი ერთი უიარაღო კაცის

წინააღმდეგ. სასოწარკვეთილებაში ჩავარდა ეტიენ ეერარი? დაიბნა? თქვენ კარგად მიცნობთ, მაგრამ ისინი რას მიცნობდნენ. ყოველი ძალი და ღონე მოვიკრიბე, რომ თავი დამეხწია. ყური დამიგდეთ; ეხლავე გიამბობთ.

როცა ამომათრიეს, ყველანი გარს მეხვივნენ. მალე მუხლებში ღონე და ენერჯია მომეცა. ვეძებდი თავდასახწვევ საშუალებას. დარაჯების სადგომი ორ მთის შუა იყო, იქით მხარეს დიდი ფერდობია და ბუჩქნარებიან მინდორი იწყებოდა. ეს კაცები მთიულები იყვნენ, რასაკვირველია, რომ ჩემზე ბევრად უკეთ დარბოდნენ, ქალამნებიც ძალიან შევლოდათ. სიმხნევეს მოკლებული კაცი სასოწარკვეთილებას მიეცემოდა, მაგრამ მე უცბათ მოვიაზრე და კიდევ ვისარგებლე შემთხვევით. ფერდობის პირათ ბოქვები ეწყო; ვეფხვივით ვისკუბე, ბოქვაში ჩაეხტი, ფეხი ვკარი და შურდულივით ჩავექანე ძირს.

თავის ღლეში არ დამავიწყდება ეს საშინელი მოგზაურობა. ხრიალით მიექროდი ამ საშინელ ქვა-ღრიან ფერდობზე, ჯერ რბილი დაღმართი იყო, მერე დაიწყო ბუჩქნარი და ჩემი ბოქვა ბურთივით ხტოდა. ხანდისხან თავსაც გამოვეყოფდი ხოლმე. გასაკვირველია, ძვალი და რბილი როგორ შემრჩა. ამ საშინელმა ხრიალმა თავბრუ დამახვია; კინალამ გული შემიწუხდა. ბოლოს მომესმა ფოთლების შრიალი. ბოქვა დაეჯახა ერთ ხეს და ნაკუწ-ნაკუწათ იქცა. გამოვედი ბოქვიდან დამტვრეული და დაბეჭილი, მაგრამ ის აზრი, რომ ეხლა კი უთუოთ მივალწვე მიზანს—მამხნევებდა.

თავბრუ მეხვეოდა, თითქოს ზღვაში ვმოგზაურობდი. ერთ ბუჩქ ქვეშ დავჯექი. როცა ცოტა ღონეზე მოვედი, ისევ გზას შევედექი, ბუჩქებს-და ბუჩქებ შუა ფრთხილად მივდიოდი. ხან წყალს გავტოპავდი, მეშინოდა, რომ ძაღლები არ გამოესიათ, ისე არ მოეგნოთ ჩემი კვალისთვის. ჩემდა საბედნიეროდ, შორს არ ვადამეხვია, მორედალისმთა ახლოს მოჩანდა. იმის ტიტველი და წვეტიანი წვერო ჯუჯა მუხის ქალიდან გამოიჭვრიტებოდა. მე ეხლა იმ მუხის ქალაში ვიყავი, სრული დარწმუნებული, რომ მეორე ტყის პირამდინ შიში არ იყო.

ამეც დროს კარგა მახსოვდა, რომ გარშემო მტერი მესია. მე იმათ არ ვხედავდი, მაგრამ მათი სტვენა და ერთი ორი თოფის ხმაც მესმოდა.

ქალაში სიარული ძალიან მიძნელდებოდა. როცა ტყეში შევედი და ბილიკი დავინახე, ძალიან გამეხარდა. რასაკვირველია, რომ ამ ბილიკით არ მივდიოდი, შორი-ახლოს ხეებ შუა მივდევდი ბილიკის კვალს. კარგა მანძილი რომ გავიარე და მთის წვერს თითქმის ვუახლოვდებოდი, მომესმა საშინელი გულსაკლავი კვნესა. ჯერ პირუტყვის ღრიალი მეგონა, მერე ფრანგული სატყევები მომესმა: „ოჰ, ღმერთო ჩემო!“ ფრთხილად გავემართე იქითკენ, საითაც ეს კვნესა მომესმა, და აი რა ვნახე: გამხმარ ფოთლების გროვაზე იწვა კაცი, რომელსაც ჩემნაირი ნაცრის ფერი ტანისამოსი ეცვა. ის მძიმედ დაკოდილი იყო. გულთან მიფარებული ცხვირ-სახოცა სისხლში იყო ამოსვრილი, გარშემო სისხლის მორევი ედგა და აუარებელი ბუზი ესია. პირველ წუთში ახლოს მისვლა შემეშინდა, მეგონა რამე მახე დაგებული მეთქი, მაგრამ შემდეგ სიბრაღელობა გამიტაცა, გამოვვარდი საქაროდ ტყიდან და დაქრილის წინ დავიჩოქე. იმან თავისი მომაკვდავი სახე ჩემკენ მობრუნა. მე მაშინათვე დიუბლესი ვიცანი, სწორედ ის კაცი, რომელიც ჩემ წინ იყო გამოგზავნილი. იმის გაციებულ, უსხვიო თვალებზე და ჩაცვინულ ლოყებზე ეტყობოდა, რომ მომაკვდავი იყო.

— ჟერარ, — ძლივს წარმოსთქვა მან, — ჟერარ!

მე თანაგრძნობით შევხედე. როგორც ნამდვილი აზნაური, სიკვდილის ჟამსაც კი ახსოვდა თავის მოვალეობა.

— ნიშანი, ჟერარ! ხომ წაუკიდებ ცეცხლს?

— აბედი და ტალკვესი გაქვს?

— აი.

— მაშ უეჭველად, ამაღამვე წაუკიდებ ცეცხლს.

— ეხლა კი დამშვიდებული მოგკვდები. იმ მხეცებმა დამკოდეს, ჟერარ. ხომ ეტყევიტმარშალს, რომ მე ჩემი ვალი, რაც შემეძლო, სვინიდიისიერად შევასრულე?

— კორტეკსი?

— ის ჩემზე უფრო უბედური იყო. მტრების ხელში ჩა-
ვარდა და საშინელი სიკვდილით დასაჯეს. თუ ვინიცობაა,
ჟერარ, დარწმუნდები, რომ იმათ ხელიდან ვერ გამოხსნტები,
სჯობია შუბლში ტყვია იკარი. არ გისურვებ კორტეკსივით
სიკვდილს... ვხედავდი, რომ ძლივსლა ლაპარაკობდა, ძირს და-
ვიხარე, რომ მისი სიტყვები გამეგო.

— არ შეგიძლიათ შემატყობინოთ ზოგიერთი ცნობა, რომ
ჩემი მიზნის შესრულება შემიმსუბუქოს?—ვკითხე მე.

— ჰო, ჰო, დე-პომბალი... ის გიშველით. ენდეთ დე-
პომბალს... ამ სიტყვებზე თავი უკან გადაიხარა და სული განუ-
ტევა.

— ენდე დე-პომბალს. ეს კარგი რჩევაა.

ჩემს გაკვირვებას საზღვარი არ ჰქონდა, როდესაც ჩემ გვერ-
დით ვილაღ კაცი დავინახე. მე ისე გატაცებული ვიყავი მომა-
კვდავის სიტყვებით და იმის რჩევით, რომ ვერც-კი შევამჩნიე
ამ კაცის მოახლოვება. უცბად ზეზე წამოვხტი და მისკენ მივ-
ბრუნდი. ეს იყო ტან-მაღალი, შეფგვრემანი, შავ თმიანი, შავ-
თვალა, შავ-წვერა, მოგზძო სახის უმაწვილი კაცი. ხელში ბო-
თლით ღვინო ეჭირა და მხარზე მუშკეტონი (ძველებური თო-
ფი) ჰქონდა გადაკიდებული. რა-კი თოფს ხელი არ ახლო,
მივხვდი, რომ ეს სწორედ ის კაცია, რომელსაც ჩემმა მომაკვ-
დავმა ამხანაგმა მიმანდო.

— საწყალი კიდეც მოჰკვდა!—სთქვა მან და დაიღუნა დიუ-
პლესისაკენ—როდესაც თოფი ესროლეს, ის ტყეში შევარდა.
როგორც იყო, მოვძებნე და სიკვდილის უკანასკნელი წამები
შევეუსუბუქე. ეს საწოლი გავუმართე, ღვინო ვუშოვნე, რომ
იმის წყურვილი მომეკლა.

— ბატონო,—ვუთხარი მე,—დიდათ გმადლობთ მთელი სა-
ფრანგეთის სახელით. მე მარტო კავალერიის ბრიგადირი ვარ,
მაგრამ ეტიენ ჟერარი მქვიაან; ამ სახელს ცოტა მნიშვნელობა
კი არა აქვს საფრანგეთის ჯარში. შემძლია ვიკითხო...

— დიახ, ბატონო, მე—ალოიზუს დე-პომბალი ვარ. უმ-
ცროსი ძმა განთქმულ აზნაურის დე-პომბალისა. ეხლა მე ვარ

უფროსი ლეიტენანტი გვერელიესების ბრბოს წინამძღოლისა რომელსაც მანუელო „მოლიმარი“ ჰქვიან.

გარწმუნებთ, რომ მე მაშინათვე ვეტაკე იმ ადგილს, საცა დამბაჩა უნდა მქონოდა, მაგრამ დე-პომბალიმა გაიღიმა. — მე იმისი უფროსი ლეიტენანტი ვარ და ამასთანვე მოსისხლე მტერიც — სთქვა მან, გაიძრო ტანისამოსი და დაკაწრული და ლურჯათ დასერილი ზურგი მიჩვენა. — უყურეთ, დაიყვირა მან, აი რა მიყო „მოლიმარემ“ მე, რომლის ძარღვებში საუკეთესო პორტუგალიის აზნაურის სისხლი მიმდინარეობს! რითი გადაუხდი მე ამას „მომლიმარეს“, თქვენ ნახავთ.

იმის თვალეში და თეთრ დაკრეჭილ კბილებში იმოდენა ზიზღი და სიბრაზე იხატებოდა, რომ სრულებით ეჭვი გამეფანტა და მისი სიტყვების სიმართლეზე დავრწმუნდი.

— მე ათი კაცი მომხრე მყავს, — სთქვა მან... ამ რამდენიმე დღის შემდეგ, როდესაც ჩემს საქმეებს გავათავებ აქ, მინდა თქვენს ჯარს შეეფურთდე. მანამდინ კი... — უცბად სახე შეეცვალა, მუშკეტონს ხელი წაავლო. — ხელები მაღლა, შე საზიზლარო ფრანგო ძაღლო! — დაიყვირა მან, — ხელები მაღლა, თორემ თავს აგაგლეჯ.

თქვენ გიკვირთ, ჩემო მეგობრებო, თქვენ არა გჯერათ განა? წარმოიდგინეთ თუ როგორ გამაკვირვა და გამაშტერა ამ უეცარმა ცვლილებამ. მართო იმის გაბრაზებულ თვალებს და თოფის შავს ლულას ვხედავდი: რა უნდა მექნა? სრულიად უშემწეოდ ვიყავი. ხელები მაღლა ავწიე. ამასობაში ყოველ მხრივ ფეხის ხმა და ყვირილი მოისმა. ხეებ შუა რამდენიმე შეიარაღებული საშიშარი კაცი გამოჩნდა, თორმეტიოდე ხელებმა მტაცეს ერთბაშად და მე უბედური, უშემწეო, ერთხელ კიდევ ტყვედ ჩავვარდი. ჩემდა ბედათ, დამბაჩა არა მქონდა. როცა მქონოდა, უეჭველია, ეხლა ამ სასადილოში არ ვიჯდებოდი და ესე დამშვიდებული ჩემს თავგადასავალს ვერ გაიმბობდით. ქუჩყიანმა, ბანჯღვლიანმა ხელებმა შემბოქეს და ბილიკით ტყეში შემათრის; ის უსვინილისო ლაწირაკი დე-პომბალი კი ბრძანებლობდა. ოთხმა ავაზაკმა დიუპლესის გვამი წაიღო და თითქმის

ბინდდებოდა, როდესაც ტყიდან გამოვედით. მთაზე ამათრივნ მავრამ გვერელიესების ბანაკს არ მივახლოვდით. იმათ ბანაკი მთის წვერთან ახლო ხეობაში იყო. იქიდან კარგა მოჩანდა ნიშანი, რომელიც ასე ძვირად მიღირდა; ოთხკუთხად ხეები იყო დაწყობილი, ცოტა დაბლა რამდენიმე ქოხი, რომელიც უთუოდ წინად მწყემსების სადგომი იყო. ეხლა კი ამ ავაზაკებს ეჭირათ... ერთი ამ ქოხში შემიყვანეს მე შემოკვილი და ჩემი მეგობრის უსულო გვამი გვერდით მომიწვინეს.

ვიწეკი და სულ იმას ვფიქრობდი, როგორ გავინთავისუფლო თავი და დანიშნულ დროს ნიშანს ცეცხლი წავუკიდო მეთქი. ამ დროს სწორედ ჩემი საპრობილის კარი გაიღო და კაცი შემოვიდა. თავისუფალი ხელები რომ მქონოდა, უთუოდ ყელში ვეტაკებოდი ამ კაცს, რადგან ეს იყო დე-პომბალი. უკან ორი ავაზაკი ახლდა. იმათ უკან დახევა უბრძანა და კარები მოიხურა.

— უსვინიღისო! მივაყვირე მე.

— ჩუმათ! — მიპასუხა მან. — ნელა ილაპარაკეთ, იმიტომ რომ გაიგებენ, მეც მომკლავენ. რამდენიმე სიტყვა უნდა გითხრათ, პოლკოვნიკ ჟერარ. მე თქვენთვის, როგორც თქვენის მეგობრისთვის, სიკეთე მინდა. იქ ამის გვამთან ლაპარაკის დროს ისინი შევამჩნიე და თქვენი დატყვევება აუცილებელი იყო. სხვანაირათ რომ მოვქცეულვიყავ, მეც გამაუბედურებდნენ. იმიტომ დაგატყვევეთ, რომ ბრბოს ნდობა ამ დამეკარგა. თქვენ თითონ გაიგებთ ჩემს მდგომარეობას, მეტი ძალა არ იყო. არ ვიცი, შევძლებ თქვენს დახსნას თუ არა, მაგრამ ვეცდები...

ეხლა საქმე სულ სხვანაირად იყო. მე ვუპასუხე, რომ არ ვიცი, რამდენად წრფელია და მართალი იმისი სიტყვები, მაგრამ ამას მისი შემდეგი მოქმედება დაამტკიცებს.

— მე მეტს არაფერს გთხოვთ, მიპასუხა მან. ერთი რჩევა კიდევ მიიღეთ ჩემგან. ეხლა თქვენ წინამძღოლთან დაგიბარებენ, ნუ გაჟინიანდებით, თორემ შუაში გადაგხერხავსთ. ნუ ეწინააღმდეგებით, უპასუხეთ მართალი და ყველა ცნობები, რომელსაც მოგთხოვს, მიეცით, — ეს იქნება ერთად-ერთი სა-

შუალემა, რომ თავი დაახწიოთ. თუ როგორმე დროს გააგრძელებთ, თქვენი საშველი იქნება. ეხლა მეტი აღარ მცალიან. გამომყევით, რომ ექვი არავინ შეიტანოს.

აღგომა მიშველა, კარები გააღო და უტიფრათ გამომათრია ქოხიდან. იმან და მისმა ამხანაგებმა პანლურით მიმათრიეს იმ ადგილას, საცა მათი წინამძღოლი თავისი ამალით იჯდა.

მანუელო „მომლიმარი“ გასაკვირველი კაცი იყო: მსუქანი, წითური, გულ-დაჯერებული. იმისი გაპარსული განიერი სახე და მელოტი თავი მშვიდობიან და კეთილ კაცის შეხედულებას აძლევდნენ. როდესაც იმის ღიმილს უყურებდა კაცი, ძნელი დასაჯერებელი იყო, რომ ეს ის უსვინიდისო და მხეცია, რომელიც იმისთანა შიშის ზარსა სცემდა როგორც ინგლისელთა ისე ჩვენს ჯარს. ყველამ იცის, რომ შემდეგში ინგლისის ოფიცერმა ტრენტმა ეს მხეცი თავისი ავაზაკობისათვის ჩამოახრჩო. ის ქვაზე იჯდა და ღიმილით შემხვდა, თითქო დიდი ხნის ნაცნობიაო. შევამჩნიე, რომ ერთ იქ მდგომს ეჭირა უშველებელი ხერხი. ამის დანახვა კმაროდა, რომ გონზე მოგსულიყავი.

—სალამო მშვიდობისა, პოლკოვნიკ ჟერარ, —სთქვა მან. — ჩვენ დიდად ვამყობთ იმ ყურადღებით, რომელიც ღენერალ მასსენეს ამაღამ მოგვაქცია: ჯერ გამოგვეცხადა მაიორი კორტეკსი, მერე პოლკოვნიკი დიუპლესი, დღეს პოლკოვნიკი ჟერარი. შესაძლებელია, რომ თითონ მარშალიც ისურვებს მალე ჩვენს გაბედნიერებას. როგორც გავიგე, თქვენ დიუპლესი კიდევ ნახეთ, კორტეკსი ცოტა მოშორებით ხეზეა მიქედლილი. ეხლა თქვენ-ღა დაგვრჩით და ვფიქრობთ როგორ გვეთ პატივი.

არაფერი დამამშვიდებელი სიტყვა არ იყო. მინამ ლაპარაკობდა, იმის სახეს ღიმილი არ მოშორებია, სიტყვებსაც ნახად და ზრდილობიანად წარმოსთქვამდა. შემდეგ ცოტათი დაიღუნა და იმის სახეზე შევამჩნიე რალაც გადაწყვეტილება.

— პოლკოვნიკ ჟერარ, —სთქვა მან, —მე თქვენ სიცოცხლის მონიჭებას ვერ შეგპირდებით, რადგან წესათ არა გვაქვს მიღებული, მაგრამ შემოძლია სუბუქად ან სასტიკად დასჯა. რომელს ირჩევთ?

— მე სამაგიეროს რასა მოხვოვ?

— თუ სუბუქი სასჯელი გნებავთ, უნდა სწორედ და წრფელად მიპასუხოთ ყველა იმ კითხვებზე, რომელსაც მე დავაღდგენ.

უცბად ერთმა აზრმა გამიელვა თავში.

— გინდათ მომკლათ— ვუპასუხე მე, — თქვენთვის სულ ერთი არ არის, რა სიკვდილითაც დამსჯით. თუ თქვენ კითხვებზე მე სიმართლეს გიპასუხებთ, თქვენ ნებას მომცემთ, მე თითონ ამოვირჩიო სასჯელი?

— კარგი, — მიპასუხა მან — მხოლოდ იმ პირობით, რომ ამაღამვე შუა ღამემდინ უნდა შესრულდეს.

— დაიფიცეთ! — მივაყვირე მე.

— მე მგონია, რომ თქვენთვის პორტუგალიელი აზნაურის სიტყვა სრულიად საკმარისი უნდა იყოს.

— მაშ მეც არაფერს გიპასუხებთ, მანამ არ დაიფიცებთ. სახეზე სიბრაზე გამოეხატა და სასტიკათ ხერხს გადახედა. ჩემი ხმის კილოს შეატყო, რომ მე არ ვხუმრობდი და ჩემი დათანხმება ისე ადვილი არ იყო. გულიდან ამოიძრო ჯვარი და სთქვა:

— ვფიცავ!

ოჰ რა ნაირათ გამახარა ამ სიტყვამ! რა სასჯელი იქნებოდა სასურველი კარგი მამულის შვილისთვის და ფრანგისათვის. მე ალტაცებით მზათ ვიყავ გამეცინა.

— ეხლა მკითხეთ, რაც გნებავთ, — ვუთხარი მე.

— თქვენ კი ჰფიცავთ, რომ სრულ სიმართლეს მეტყვით!

— ვფიცავ აზნაურის და მეომარის პატიოსნებას!

როგორც ხედავთ, საშინელ პირობას ვაძლევდი, მაგრამ ეს რა არის იმასთან შედარებით, რომ სხვაფრივ მოვქცეულეყავ....

— ეს ძალიან პატიოსნური და საკვირველი პირობაა, — შენიშნა მან და ჯიბიდან უბის წიგნი ამოიღო. — კეთილ ინებეთ და მიპაყარით თქვენი ყურადღება ფრანგების ბანაკს.

მეც მივიხედე იქითკენ, სადაც მანუელომ მიმითითა, და შევხედე ბანაკს, რომელიც ჩვენ ძირ მინდორში იყო. თუმცა

თხუთმეტი მილის სიშორეზე ვიყავით ერთი ერთმანერთისაგან, ვგრამ ჰაერი იმისთანა სუფთა და წმინდა იყო, რომ ყველაფერი ირჩეოდა. მე გარკვევით ვარჩევდი ოთხკუთხათ გაშლილ კარვებს, ჩვენ ქოხებს, კავალერიის თხრილებს და შვედურტილებს, რომელიც ათი არტილერიის ზარბაზანი იყო. რა მწარე ფიქრები გამეღვიძა გულში, როდესაც დავინახე ეს მამაცი ჯარი, რომელიც მოუთმენლათ მიმელოდა და რომელიც თავის საყვარელ პოლკოვნიკს ველარ ნახავდა. ერთი ჩემი ესკადრონი მეყოფოდა, რომ ეს ავაზაკების ბრბო მიწასთან გამესწორებინა და ამომეყლიტა. თვალები ცრემლით ამევსო, როდესაც დავინახე ის კუთხე, სადაც რვაასი კაცი იყო დაბანაკებული, რომელნიც თავიანთ პოლკოვნიკისთვის სიცოცხლეს არ დაზოგავდნენ. მაგრამ ჩემი მწარე ფიქრები უცბად გაიფანტნენ, როდესაც ბოლი დავინახე უფროსის სასახლიდან, ტორრეს-ვედრასში. იქ იყო მასსენე, რომლის მინდობილობა უნდ შემესრულებინა და ღვთის შემწეობით ამალამვე ასრულდებოდა. აღტაცებამ და სიამაყემ გული გამიმაგრა. მე ვინატრე გოლიათის ხმა, რომ დამეყვირა: აბა შეხედეთ, როგორ მოჰკვდება ეტიენ ჟერარი, რომ დაიხსნას კლოზელის ჯარი! მწყინდა, რომ ამისთანა ჩემ მიერ თავგანწირულებას ვერც კი გაიგებენ და ვერც ვერაფერ უამბობს იმათ.

— ეხლა, — მითხრა ავაზაკების წინამძღოლმა, — ხომ ხედავთ ბანაკსა და გზას, რომელიც კაიმბრაში მიდის; ის სულ ფრანგების ჯარით და ავადმყოფების ურმებით არის სავსე. ეს განა იმას არ ნიშნავს, რომ მასსენე უკან დახევას აპირებს? მართლაც დავინახე მოძრავი ხაზი და ხანდისხან ცეცხლიც, ეს უთუოთ ჯარის კაცნი ხანდისხან თოფებსა სცლიდნენ. პირობაც რომ არ მიმეცა, მაშინაც კი არა ღირდა ამის დამალვა.

— უკან დახევას აპირებს, — ვუბასუხე მე.

— კაიმბრთან?

— მე მგონია.

— მაშ კლოზელის ჯარი რაღას იზამს?

მე მხრები ავიწიე.

— ყველა გზები დაკავებულია, არსაიდან არა აქვთ საშუალება, რომ აცნობონ. მასწენე თუ უკან დაიხვეს, კლოზელის ჯარი ერთიანად დაილუპება.

— უნდა თავის ბედს დაემორჩილოს, — ვუპასუხე მე.

— რამდენი კაცი ჰყავს?

— მე მგონია, თოთხმეტი ათასი.

— კავალერია?

— ერთი ბრიგადა მონპრენის დივიზიისა.

— რომელი სპა?

— მეოთხე მონადირეთა სპა, მეცხრე ჰუსარისა და კირასირისა.

— მართალია, — სთქვა მან და ჩაიხედა უბის წიგნში. — გირჩევთ კიდევ მართალი სთქვათ, განგებამ შეგეწიოსთ თუ არ შეასრულეთ.

მერე ყოველი ჯარის ნაწილი გამომკითხა, მერე მთელი ჯარის ამბავიც.

მეტი იქნება დაგარწმუნოთ, რომ ენის ამოგლეჯას ვამჯობინებდი ყველა ზემოხსენებულების თქმას, რომ სრულად დაიმედებული არ ვყოფილიყავ უფრო დიდებულ მიზანს შევასრულებდი. მე მზად ვიყავ ყველაფერი მემამნა, რომ ჯარი დამეხსნა.

ბოლოს თავისი უბის წიგნი დახურა და ისევ ჯიბეში ჩაიღო.

— დიდ მადლობას მოგახსენებთ ყველა ამ ცნობებისათვის. ხვალვე ლორდ ველინგტონს შევატყობინებ. — სთქვა მან, — თქვენ თქვენი პირობა შეასრულეთ, ეხლა ჩემი ჯერია. როგორ სიკვდილს ირჩევთ? როგორც მემომარი, უთუოდ დახვრეტას ამჯობინებთ, მაგრამ ზოგი კი მოროდლის კლდიდან გადავარდნას უფრო ადვილ სასჯელათა სთვლის. ძალიან ბევრმა უკანასკნელი ამჯობინა, ჩვენ ვერ გავსჯით რამდენათ იმათი აზრი მართალია. აი, კიდევ ხერხი, ეს კი მგონი, არავის არ მოსწონს. ჩამოხრჩობაც შეგვიძლია, მაგრამ ეს ცოტა ძნელია,

ამისთვის ტყეში უნდა ჩავიდეთ. ჩვენი პირობა პირობათ ჰქვია. არაფერ შრომას არ დავიშურებთ და თქვენ სურვილს შევასრულებთ.

— თქვენა სთქვით, — ვუთხარი მე, — რომ შუალამემდინ უნდა მოვკვდე. ამიტომ მე მსურს, რომ შუალამემდინ ერთი წუთის წინად შესრულდეს.

— ჩინებულთა — მიპასუხა მან, — მაგვარი სიცოცხლის სურვილი ცოტა ბავშვურია, მაგრამ თქვენი ნება მაინც აღსრულდება.

— რაც შეეხება საშუალებას, თუ როგორ დამსაჯოთ, — დავუმატე მე, — მე მინდა ისე მოვკვდე, რომ მთელმა ქვეყანამ ნახოს. დამდეგით, აი, იმ გროვა ხეებზე და ისე ცოცხალი დამწვით, როგორც ოდესმე წმინდანებს და ქრისტიანებს აწამებდნენ. ეს იმისთანა სიკვდილი იქნება, რომ თვით იმპერატორსაც კი შეეხარბება.

ჩემმა მოგონილმა აზრმა ძალიან ასიამოვნა ავაზაკი.

— რატომ არა, — მიპასუხა მან, — თუ მასსენემ ჯაშუშით გამოგვზავნათ, ის უთუოთ, როცა ცეცხლს დაინახავს მთაზე, მიხვდება, რასაც ნიშნავს.

— დიახ, — ვუთხარი მე, — თქვენ ნამდვილათ მიხვდით. ის მიხვდება და ყველანი გაიგებენ, რომ მე ისე მოვკვდი, როგორც მამაც მხედარს შეჰფერის.

— მე წინამდევნი არაფერი მაქვს, — მიპასუხა მან, თავისი საზიზღარი ღიმილით — მე ღვინოსა და თხის ხორცს გამოგივზავნით. აგერ მზე კიდევ ჩადის, მალე რვა საათი იქნება. ოთხი საათის შემდეგ თქვენი სიკვდილის ჟამი დადგება, მოემზადეთ.

მე საუკუნოთ ვსტოვებდი წუთი-სოფელს. ძირს გადავიხედე, მთელი ველი ჩამავალი მზის სხივებით იყო შემოსილი. მდინარე ტაგოს ცისფერ წყალში განათებული იყო ინგლისურ ხომალდების იალქნები.

ყველა ეს მშვენიერი იყო და ამათი მიტოვება გულს მიმღვრევდა, მაგრამ არის კიდევ ქვეყანაზე უფრო უმშვენიერე-

სი ნივთები: სხვისთვის სიკვდილი, მოვალეობა და დიდება, კეთილშობილება და სიყვარული—აი, სიმშვენიერე უფრო ბრწყინვალე, ვიდრე ის, რასაც თვალითა ვხედავდი. მე თითონ აღტაცებაში მოვდიოდი ჩემის კეთილშობილურ მოქმედებით და დავფიქრდი იმაზე, რომ თუოდესმე ვინმე გაიგებს, რომ მე იმ ნიშანში დავწექი, რომელმაც მთელი ჯარი დაიხსნა. მე დარწმუნებული ვიყავი, რომ შეიტყობდნენ უეჭველად და რამდენად დაამშვიდებს ჩემი რაინდული საქციელი დედაჩემს, მთელი ჯარისთვის მაგალითი იქნება. როდესაც დე-პომბალი შემოვიდა ჩემ ქოხში, ლენო და ხორცი მომიტანა, ჩემი პირველი თხოვნა ის იყო, რომ ჩენი სიკვდილის ამბავი დაეწერა და ფრანგების ბანაკში გაეგზავნა. იმან არაფერი არ მიპასუხა. მაგრამ იმ აზრმა, რომ ჩემი მოქმედება უმნიშვნელოთ არ დარჩება, იმისთანა მალა გამიღვიძა, რომ ვახშამი სიამოვნებით გიახელით.

ორმა საათმა კიდევ გაიარა, რომ ბრბოს წინამძღოლმა ჩემი ქოხის კარები გააღო და შემოიხედა. ჩემ გარშემო ბნელოდა. იმას სანთლით კაცი მოსდევდა და დავინახე, როგორ უბრწყინავდა მანუელს თვალები და კბილები, როდესაც მე მიყურებდა.

— მზათ ხართ? მკითხა მან.

— ჯერ დრო არ არის.

— თქვენ შინც გინდათ, რომ უთუოთ თორმეტის უკანასკნელ წუთში მოხდეს?

— პირობა პირობათა რჩება.

— ძალიან კარგი. ეგრე იყოს. ჩვენ უნდა გავარჩიოთ ერთი პატარა საქმე, რადგან ერთმა ჩემმა ხელქვეითთაგანმა ცოტა რამ დააშავა. ჩვენ ძალიან სასტიკი წესები გვაქვს, რომელიც არავისთვის არ შეიცვლება, თითონ დე-პომბალიც დამემოწმება თქვენ, დე-პომბალ, შეკარით მაგრადა და კოცონზე დასდეთ მე კი მოვალ სანახავათ, როგორ მოკვდება.

დე-პომბალი და სანთლიანი კაცი ქოხში შემოვიდნენ, როდესაც ამათი უფროსის ფეხის ხმა შესწყდა, დე-პომბალმა კარბი დახურა.

— პოლკოვნიკ ეერარ, — სთქვა მან, — თქვენ ამ კაცს უნდა ენდოთ, ესეც ჩემი მომხრეა. ჩვენ საქმეს ან მოგიგებთ ან დავიღუპებით; თქვენი დახსნა კიდევ შეიძლება, ძალიან ძნელი გასაბედია და უნდა პირობა მოგვცეთ, რომ თუ დაგიხსენით, თავდებათ დაგვიდგებით, რომ ფრანგების ჯარში მიგვიღონ.

— გაძლევ სიტყვას.

— მე შენი სიტყვა მჯერა. აბა, ჩქარა, დროს ნუ ვკარგავთ. თუ ის მოჩვენება მოვიდა და სამივე ერთად გენახა, დავიღუპებით.

მე გაკვირვებული ვუყურებდი რას აკეთებდა. აიღო გრძელი თოკი, ჩემს მკვდარ ამხანაგს შემოახვია, პირი ცხვირსახოცით შეუხვია ისე, რომ სახე თითქმის არ უჩანდა.

— აქ დაწექით, — მითხრა მან. და მკვდრის ადგილს მიმითითა. — ოთხი ჩემი კაცი მეღის, რომ კოცონზე წაიღონ. კარი გააღო და უბრძანა. ოთხმა ავაზაკმა დიუბლესის გვამი გაიტანეს, მე კი გაცობილი და იმედებით აღელვებული ვიწექი მიწაზე. ხუთი წუთის შემდეგ დე-პომბალი თავისი კაცებით უკან დაბრუნდა.

— თქვენ კოცონზე წევხართ, — მითხრა მან. — მე ვისთანაც ვინდა, ნიძლავს დავსდებ, რომ თქვენ ხართ ისე მაგრა შებოჭილი და შეხვეული, რომ ხმის ამოდების ძალაც არა გაქვსთ. ესლა დიუბლესის გვამი მოროდელის უფსკრულში უნდა გადავადგოთ. ორმა თავში მომკიდა ხელი, ორმა ფეხებით ამწიეს და ქოხიდან გამომიყვანეს. როდესაც ჭაერზე ვიგრძენთ თავი, კინალამ დავიყვირე. მთვარე ზედ ნიშანს ადგა და ზედ მწოლარე გვამს ანათებდა. ყველა ავაზაკები ზოგი თავიანთ ბანაკში იყვნენ და ზოგი კი ნიშანს გარშემო ეხვივნენ. გზაზე არავინ შეგვაჩერა. დე-პომბალს ისინი უფსკრულისკენ მიჰყავდა. როდესაც სულ ზემოთ წვერზე ავედით, ველარავინ ვერ გვხე-

დავდა და ნება მომცეს, რომ ფეხზე წამომდგარვიყავი. დე-პომ-ბალმა ბილიკი მიჩვენა.

— აი, გზა, — მითხრა მან და დაუმატა: — ღმერთო ჩემო, ეს რა არის?..

ტყიდან საშინელი ყვირილი მოისმა. მე ვნახე რომ დე-პომბალი შეშინებულ ცხენივით კანკალებდა.

ეს ის ეშმაკია, — წაიბუტბუტა მან. — იმასაც ესე ექცევა როგორც მე. — წავიდეთ ჩქარა, ღმერთი იყოს ჩვენი შემწე, თუ ჩაუვარდით ხელში?

ჩვენ ცალ-ცალკე ჩამოვდიოდით ამ ბილიკზე, რომელზედაც მარტო თხებს შეეძლოთ ხტუნვა, მთის ძირას ისევ ტყეში შევედით.. უცბათ რაღამაც გაანათა ტყე და ხეები გამოჩნდნენ. იმათ ჩვენ შემდეგ წაუკიდეს ნიშანს ცეცხლი და ჩნდა, რომ მკვდარს გარშემო ცეცხლი ეკიდებოდა. გვერელიესების შავი აჩრდილი მოჩანდა, რომლებიც ცეცხლის გარშემო დახტოდნენ და ყვიროდნენ, როგორც ნამდვილი კაცის მკამლები. ოჰ, რა გაბრაზებული ვუღერებდი ამ მხეცებს მე მუშტებს. ვუღერებდი და ვემუქრებოდი, რომ ჰუსარების შემწეობით ამოვწყვეტავ ოდესმე იმათ დედამიწის ზურგიდან.

დე-პომბალმა კარგად იცოდა ყველა სადარაჯოები და ბილიკები, რომელიც ტყეში იყო. ჩვენ მთებს სულ გარშემო ვუხვევდით და ბევრი მეტი გზაც გავიარეთ. ერთი ორათ უფრო მეტს გზას გავივლიდი, რომ მენახა ის, რაც ეხლა ჩემს თვალს წარმოუდგა! იქნებოდა დილის ორი საათი, როდესაც ჩვენ ერთ ტიტველ გორაკზე, საცა ჩვენი ბილიკი მიდიოდა, შევდევით. უკან მივიხედე და დავინახე წითლათ განათებული ნიშანი. ეგონებოდა კაცს, რომ ცეცხლის მფრქვეველი მთა გადაშლილა მეროდალის წვერზე. როცა კარგად დავაჯერდი, დავინახე ისეთი რამ, რომლისაგანაც სიხარულით ძირს დავეცი და აღტაცებისაგან ველარ დავმშვიდდი. შორს, შორს სამხრეთისაკენ მოყვითანო სინათლე ბეუტავდა, ინძრეოდა, ფეთქავდა. ეს ფან-

«ხალხის მტერი»

ანუ

ეკიმი უტოკვანი

ხუთ-მოქმედებანი დრამა ჰენრიხ აბსენას*)

მომხედება მისამი.

(რედაქციის კანტორა. უკანა კედელში, მარცხნივ უბრალო კარებია, და მარჯვნივ შუშაბანდიანი, საიდანაც სტამბა მოსწანს. შიგ შუა ოთახში დიდი მაგიდა სდგას წიგნებით, ქაღალდებით და გაზეთებით საუსე; მარცხნივ ფანჯარა, ფანჯარასთან კანტორკა, მაღალი სკამი. მაგიდასთან ორი საუარძელი. კედლის ძირში რამდენიმე სკამი. ოთახი დაღვრეშილად გამოიყურება: ავეჯი ძველია. საუარძლები მოსწრილი და გარკვეული. სტამბაში რამდენიმე კაცი მუშაობს, მოშორებით საბეჭდი მანქანა მოსწანს. გოფსტადი კანტორკასთან ზის და რაღასაც სწერს. მარჯვენა მხრით ბილლინგი შემოდის, ხელში ექ. შტოკმანის ხელთნაწერი უჭურავს).

ბილლინგი. მართალი უნდა სთქვას კაცმა, მშვენიერი რამ კი არის ეს წერილი...

გოფსტადი (წერას განაგრძობს). სულ წაიკითხეთ?

ბილლინგი (სელთნაწერს კანტორკაზედ დასდებს). დიალ, სულ, — თავიდან ბოლომდის.

*) იხ. „მომხედის“ მე-4 №-რი 1903 წ.

გოფსტადი. ძლიერი რამ არის, არა?

ბილდინგი. მეტის მეტი! სწორედ საკვირველი წერილია! ყოველი სიტყვა მძიმე ჩაქუჩსავით ეცემა და ანადგურებს მოწინააღმდეგეს.

გოფსტადი. ჰო, მაგრამ ის ვაჟბატონები მაინც პირდაპირ არ ჩაგვივარდებიან ხელში.

ბილდინგი. ეგ კი ვერე იქნება, მაგრამ ჩვენ ჩვენსას ნუ მოუშლით. სანამ სრულიად არ დამარცხდებიან, ამისთანა სილაქებს ნუ გამოუღევეთ. ამ წერილს—რომ ვკითხულობდი, ასე მეგონა ჭექა-ქუხილი და თოფ-ზარბაზნის ხმა მესმის კიდევცა მეთქი.

გოფსტადი (მობრუნდება). ტს... ასლაკენმა არ ვაიგონოს.

ბილდინგი (ხმას დაიმდაბლებს). ასლაკენი საზიზღარი ლაჩარია და მე მგონი მაგასთან ვერაფერს გააკეთებს კაცი. ეცადეთ თქვენი გაიყვანოთ და უსათუოდ დაჰბეჭდოთ შტოკმანის წერილი.

გოფსტადი. დავბეჭდავ, თუ ბურგომისტრმა წინააღმდეგობა არ გამიწია...

ბილდინგი. ეგ თუ მოხდა, ძალიან მეწყინება!

გოფსტადი. რაც უნდა იყვეს, ამ შემთხვევით მაინც შეგვიძლიან ვისარგებლოთ—თუ ვინიცომაა ბურგომისტრი ექიმს არ დაეთანხმა, მაშინ იმის წინააღმდეგ დაბალი და საშუალო წოდება აღსდგება, მათ მესაკუთრეთა ასსოციაციაც მიემხრობა; თუ დასთანხმდა და მაშინ ხომ აბანოების აქციონერები სულ მთლად ჩამოეცლებიან და ვინ არ იცის, რომ ისინი თუ აძლევენ მას ძალას, თორემ სხვა არაფერი...

ბილდინგი. როგორ არ ჩამოეცლებიან, როცა გაიგებენ, რომ იმოდენა ფულის ამოყაქვა დასჭირდებათ კიდევ...

გოფსტადი. რასაკვირველია! იმის შემდეგ კი, როცა დაიშლება იმათი პარტია, ჩვენ შეგვიძლიან ხალხს ჩავაგონოთ, რომ ბურგომისტრი ამ ადგილის ღირსი არ არის და საჭიროა მთელი ადმინისტრაციის ადგილები, ე-

ი. მთლად ქალაქის მმართველობა ლიბერალური მი-
 მართულების ხალხს გადაცეს თქო.

ბილდინგი. ღმერთი გამიწყრეს, თუ სრულს ქეშმარიტებას არ
 ამბობდეთ. დიად, ეხლა კი ნათლად ვხედავ, რომ
 ჩვენ რევოლიუციის წინა დღეს ვსცხოვრობთ! (კარგებს
 არაკუნებენ)

გოფსტადი. ტს! (ხმა მადლა) მობრძანდით! (შემოდის მარცხენა
 კარებიდან ექ. შტაკმანი, გოფსტადი მიეგებება) აა, თი-
 თონ ექიმოც გვეწვია! აბა რას გვეტყვით ახალს?

ექ. შტაკმ. დაჰბეკდეთ ჩემი წერილი, გოფსტად!

გოფსტადი. მაშ მივიდა აქამდის საქმე?

ბელდინგი. ვაშა, ვაშა! (ტაშს შემოჰკრავს).

ექ. შტაკმ. გეუბნებით დაჰბეკდეთ მეთქი. რახან მიმიყვანეს
 აქამდინ, იყოს ეგრე! ომი გამოცხადებულია, ბილ-
 ლინგ!

ბილდინგი. დიად, ბ. ექიმო, ომი გამოუცხადოთ, მაგრამ ისე-
 თი კია, რომ ან სიკვდილით და ან გამარჯვებით
 გავათავოთ საქმე.

ექ. შტაკმ. ეს ჯერ დასაწყისია ომისა. მე ამ ჟამად ოთხი თუ
 ხუთი წერილის გეგმა მაქვს შედგენილი. ასლაკსენი
 სად არის?

ბილდინგი (სტამბაში შეიხედავს და ეძახის). ასლაკსენ, ერთი წუ-
 თით მობრძანდით აქა!

გოფსტადი. ოთხი თუ ხუთი წერილის გეგმა მაქვს შედგენი-
 ლიო? ნუთუ სუყველა ამ საგანზეა?

ექ. შტაკმ. არა, ჩემო მეგობარო! ისინი სულ სხვა საგანს შეე-
 ხებიან, თუმცა ყოველი მათგანი კი იმ კითხვით არის
 გამოწვეული.

ბილდინგი. ღმერთი გამიწყრეს, თუ თქვენ სტყუოდეთ! დიად,
 საქმე ბოლომდის უნდა მივიყვანოთ და ჩვენი საზო-
 გადოებრივი ცხოვრების საზიზღარი შენობა საძირ-
 კვლიანათ უნდა დავაქციოთ!

ასლაკსენი (სტამბიღვან გამოდის). დავაქციოთო?... იქნება ექიმს მთელი აბანოების დაქცევა უნდა?

გოფსტადი. არა, ნუ გეშინიანთ!

ექ. შტოკმ. ჩვენ სულ სხვა საგანზედ ვლაპარაკობდით. ჩემს წერილზედ რასა ჰფიქრობთ, გოფსტად, ჰა?

გოფსტადი. რას უნდა ფფიქრობდე? მე იმ აზრისა ვარ, რომ წერილი საბუთიანია და უეჭველად უნდა დაიბეჭდოს.

ექ. შტოკმ. თქვენც მაგ აზრისა ხართ? რა მოხარული ვარ, რომ საქმე ასე მოეწყოს!

გოფსტადი. საქმე ისე ნათლად არის დასურათებული რომ, მე მგონია მის გასაგებათ სრულიად საჭირო არ არის, რომ კაცი სპეციალისტი იყოს. მე თითქმის დარწმუნებული ვარ, რომ ყველა განათლებული და ცოტათი მაინც შეგნებული კაცი თქვენ მხარს დაიჭერს უეჭველად.

ასლაკსენი. იმედი მაქვს, ზომიერების მოყვარულნიც დაეთანხმებიან?

ბილდინგი. ზომიერნიცა და სხვა როგორი ხალხიც გინდათ, ერთი სიტყვით მთელი ქალაქი.

ასლაკსენი. მაშ რაღას ვიგვიანებთ, მე მგონი, შეიძლება შეუდგეთ კიდევ წერილის ბეჭდვას.

ექ. შტოკმ. მეც მაგ აზრისა ვარ.

გოფსტადი. ხვალინდელ ნომერში უეჭველად უნდა გამოვიდეს.

ექ. შტოკმ. არც ერთი დღე არ უნდა დავკარგოთ. დრო ეხლა ძვირად უნდა გვიღირდეს. მართლა, ასლაკსენ, მე მინდოდა თქვენთვის მეთხოვნა, იქნება თქვენ თითონ აღედნოთ ამ წერილის აწყობას თვალი?

ასლაკსენი. დიდის სიამოვნებით!

ექ. შტოკმ. გაუფთხილდით, შეცდომები არ მოიყვანონ. ყოველი სიტყვა ძვირფასია და მეტად საჭირო. ცოტა ხანს უკან მეც შემოვივლი—იქნება კორექტურა მაინც იყვეს მზათ... ოო, რომ იცოდეთ, რა მოუთ-

მენლად ველი იმ წუთს, როცა დაბეჭდილს დაე-
ნახავ ამ წერილს!..

ბილლიანი. როგორ მეხივით დაეცემათ თავზე!

ქ. შტურმი. მე კიდევ ის მიხარია, რომ ყველა გონიერ კაცს
შეძლება ექნება თითონვე დააფასოს მისი შინაგანი
ღირსება. ოო, თქვენ არ იცით, რა ტანჯვა გამოვი-
არე დღეს. ძალითა ნებადღათ ჩემი კანონიერი უფ-
ლებების ჩამორთმევა.

ბილლიანი. როგორ თუ ჩამორთმევა?

ქ. შტურმი. ძალით უნდოდღათ შეებღაღათ ჩემში ჩემი პირადი
ღირსებანი; სკდილობდენ სინიდისზე და პატიოს-
ნებაზე აელღებინებინათ ხელი. ვგონათ მე ჩემ პირად
ინტერესებს საზოგადო საქმეზედ მალღა დავაყენებდი
და ჩემ წრფელ აზრზე უარს ვიტყოღი...

ბილლიანი. ღმერთი გამიწყრეს, თუ მაგის მოთმენა შეიძლე-
ბოდღეს!

გოფსტადი. იმათღან ყვეღას უნღა მოეღოდღეს კაცი.

ქ. შტურმი. მაგრამ მე ბევრი ლაპარაკი აღარ მინღა. დღეის
იქით „სახალხო მოამბის“ ყოველ ნომერში ჩემი წე-
რიღი იქნება დაბეჭდიღი. აი, სწორედ ამ პატივ-
ცემულ გაზეთის ფურცლებიღან ჩავანგრეღ და ჩავან-
დგურებ ყვეღას, რაზეღაც კი მათი ძალღა და მომა-
ვალღა დამყარებუღი.

ასღაკსენი. ვგ კი ვგრე, მაგრამ ისიც იფიქრეთ...

ბილლიანი. ვაშა, ვაშა! ბრძოღაა, ეხღა კი ბრძოღა გამო-
ცხადებუღი!

ქ. შტურმი. მე იმათ შევარცხვენ, გავსრისავ და ყვეღა გონი-
ერი კაცის თვალში სამუღამოდ გავანადგურებ! დიღლ,
მე მოვახერხებ ყვეღა ამას!

ასღაკსენი. არ დავავიწყდეთ კი, ექიმო, რომ ზომიერების
დაცვა გმართებთ, ფრთხიღად უნღა იყვეთ, რომ...

ბაღდინგი. არა, სრულიადაც არა! რაც შეიძლება, მეტი დინამიტი უნდა ვიხმაროთ, რომ ძირიანად აღმოვფხვრაოთ მათი სისამაგლე!

ქ. შტაკმ. (განაგრძობს) იმიტომ, რომ ეხლა საქმე მიღებს აღარ შეეხება მარტო. არა, ბატონებო, მთელი საზოგადოება უნდა გაიწმინდოს და გასუფთავდეს. დეზინფექციაა იმათთვის საჭირო, დეზინფექცია!

ბაღდინგი. ისმის დაფი და ნალარა! ვხედავ და ვგრძნობ სასტიკი ბრძოლის მოახლოვებას!

ქ. შტაკმ. ეს ძველი, მიხრწნილი მეთაურნი ყველანი გადაყენებულ უნდა იქმნენ! ღმერთო, რაები არ წარმოუდგა ჩემ გონებითი თვალს! ჯერ ცხადათ ვერა ვხედავ ყველაფერს, მაგრამ მალე გაიბნევა ბურუსი. ძმებო, ჩვენ ახლა მეთაურნი უნდა ვიშოვნოთ!

ბაღდინგი. ყური უგდეთ, ყური!

ქ. შტაკმ. თუ ძმურად და მეგობრულად შევეუდგებით საქმეს, სუყველაფერი ადვილად გაკეთდება.

გოფსტადა. მე მგონი, ეხლა კი მოვიდა დრო, რომ ქალაქის მმართველობა ღირსეულ პირებს გადაეცეთ.

ასლაგსენა. და თუ ყოველ ნაბიჯზე ზომიერებას დავიცავთ, არა მგონია, რომ საშიში რამე მოგველოდეს.

ქ. შტაკმ. რა ჩენი საქმეა, საშიში იქნება რამე თუ არა? ჩვენ ის კარვად გვეცოდინება, რომ ყველაფერს, რასაც კი ჩვენ გავაკეთებთ, სიმართლე და ქვეყნობა საფუძვლად ექნება და მეთაურად სინიღისი!

გოფსტადა. დიად, ბ. ექიმიო, თქვენ ისეთი კაცი ხართ, რომ ყველა პატიოსანი კაცი მოვალეა მხარი დაგიჭიროთ.

ასლაგსენა. ექვი არ არის ბ. ექიმი ნამდვილი მოქალაქეა და საზოგადოებისათვის კეთილის მსურველი.

ბაღდინგი. მარტო საზოგადოებისა კი არა, ხალხისაც, ხალხისაც!

ასლაგსენა. მესაკუთრეთა ასოციაცია, მე მგონი, მალე შეითვისებს მაგ აზრს.

ქქ. შტოკმ. (გმანობაში მოსულა ხელს ჩამოართმევს) გმადლობთ გმადლობთ, ძვირფასო და ერთგულო მეგობრებო. რა სასიამოვნოა, რომ იცოდეთ, ჩემთვის ყველა ამის გაგონება!.. ჩემმა ძვირფასმა ძმამ კი სულ სხვა სახელი მიწოდა, მაგრამ მე ერთს ათად და ოცად გადავუხდი, არაფერს შევარჩენ, ნუ გეშინიანთ!.. მე კიდევ შემოვირბენ ცოტა ხნის შემდეგ. თუ ღმერთი გწამთ, ასლასკენ, არ დაგავიწყდეთ, თვალი კარგად აღევნეთ, და არას გზით არც ერთი გაკვირვებითი ნიშანი არ გამოსტოვოთ, პირიქით, თუ გინდათ, მოუმატეთ!.. ეხლა კი მშვიდობით, ნახვამდის (თავს უკრავენ ერთმანეთს, სუფუქლანი კარებაშდის შიადილებენ, ქქ. შტოკმანი გადის).

გაფსტადა. დღეს ვე ძალიან საჭირო კაცია ჩვენთვის.

ასლასკენი. კი, სანამ აბანოების კითხვას არ გადასცდება. თუ ვადატობა კია იმის იქითო, მაშინ სწორედ დიდი სისულელე იქნებოდა ჩვენი მხრივ, რომ მავას აფყოლოდით.

გაფსტადა. ვე იმაზედ იქნება დამოკიდებული, თუ...

ბაღჯანგა. რა ლაჩარი რამა ყოფილხართ, ასლასკენ, რა დაგემართათ?

ასლასკენი. ლაჩარიო? დიად, ბ. ბილინგ, როცა საქმე ადგილობრივ მთავრობას შეეხება, მართალია, მე მშიშარა ვარ. რა ვქნა, ჩემო ძმაო, გამოცდილებამ მიმაჩვია სიტრთხილეს. აბა ახლა პოლიტიკაში მიყურეთ—თვით ხელმწიფესთანაც კი არ შევდრკები.

ბაღჯანგა. მჯერა და კიდევ ვე მაკვირვებს და! ერთი მეორესთვის ვერ შემითანხმებია!

ასლასკენი. მე სინიდისი მაქვს და მითი ვხელმძღვანელობ—აი, რაშია საქმე: როცა მთავრობას ეხები და ებრძვი, იმას, სულ ერთია, ვერაფერს დააკლებ და მეორეც ისა, რომ ამითი საზოგადოებას ხელს არ შეუშლი. ადგილობრივ მთავრობას კი თუ შეებრძოლე, სულ სხვაა—

აქ შეიძლება შენ გაიმარჯვო და მმართველობა ხალხს ჩაუგდო ხელში, რომლებიც მანებელნი იქნებიან მესაკუთრეთათვის...

გაფსტადი. თვითმმართველობას როგორღა უყურებთ?

ასლაკსენი. კაცი როცა სხვა-და-სხვა პრაქტიკულ ინტერესებისაგან არის დამოკიდებული, მას არ შეუძლიან სუყველაფერზედ იფიქროს და ყოველ საგანზე თავისი აზრი იქონიოს.

გაფსტადი. მაშ იმიდი მაქვს, მე არასოდეს არ ვიქნები პრაქტიკული ინტერესებისაგან დამოკიდებული.

ასლაკსენი (იღიმება). ჰმ!.. მაგას რაღა ბრძანებთ... (კანტორკაზედ უჩვენებს) ერთს დროს სტენსგარდიც მაგ სკამზედ იჯდა ხოლმე, მაგრამ ეხლა კი გუბერნიის უფროსია.

ბილდინგი (გააფურთხებს). ფუ, დასწყევლოს ღმერთმა ის უსინდისო მოლაღატე!..

გაფსტადი. მე კი რაც შემეხება, ქარის წისკვილი არც არასოდეს ვყოფილვარ და არც ეხლა ვიქნები.

ასლაკსენი. პოლიტიკური მოღვაწი გადაწყვეტით ვერაფერს იტყვის, გაფსტად! რაც კი თქვენ შეგეხებათ, ბილლინგ, თქვენ მაინც ხომ გმართებთ სირფთხილვ. განა ქალაქის მმართველობაში მდივნის ადგილზედ ოცნებას თავი დაანებებ?

ბილდინგი. მე?..

გაფსტადი. ეს რა მესმის, მართალია, ბილლინგ?

ბილდინგი. რა არის მერე, ეგრეც რომ იყვეს?.. მე თუ მინდა მაგ ადგილის ხელში ჩაგდება, ეგ მხოლოდ იმიტომ, რომ მერმე, იმათვე ვუმტრო.

ასლაკსენი. ეგ მე არ შემეხება და თუ მე მიკითხებ მშიშარა და ლაჩარი ხარო, ერთს ვიტყვი — ჩემი პოლიტიკური შეხედულება ყველამ იცის. მე არ გამოვცვლილვარ, ეს თუა მხოლოდ, რომ ზომიერებას შევეჩვიე სუყველაფერში. ჩემი სული და გული წინანდებუ-

ლათ ხალხს ეკუთვნის, მაგრამ ამასაც არ დავმალავ— გონება კი ადგილობრივი მმართველობის წინააღმდეგობას მაინც ვერა ჰბედავს (მიდის სტამბაში).

ბილჯინგი. თქვენ როგორა გგონიათ, გოფსტად, კარგი არ იქნებოდა, რომ ასლაქსენი როგორმე თავიდან მოგვეშორებინა?

გოფსტადი. მერე სხვა ვინმე გვეულებათ ისეთი, რომ სტამბის ხარჯს გვენდობოდეს?

ბილჯინგი. დასწყევლოს ღმერთმა, რა ძნელია უფულოთ საქმის გაძღოლა!

გოფსტადი. (კანტორკის მიუჯდება). ეჰ, ფული რომ გექონოდა. **ბილჯინგი.** მოდი ექიმს მივმართოთ, იქნება იმან როგორმე გვიშოვნოს?

გოფსტადი (ქაღალდებს ჰფურცლავს). რა ჰკუაა მერე? საწყალს თავისათვისაც არა აქვს-რა.

ბილჯინგი. ეგეც კი მართალია, მაგრამ მდიდარი ნათესავი რომ ჰყავს—მორტენ კალი?

გოფსტადი. (სწევრავს) მერე დარწმუნებული ხართ, რომ მორტენ კალს ფული ბევრი აქვს?

ბილჯინგი. ღმერთი გამიწყურეს, თუ არა! ამასთანავე მთელი სიმდიდრის ერთი დიდი ნაწილი შტოკმანის ოჯახში გადავა. ექიმის უვილებს მაინც რამეს დაუტოვებს.

გოფსტადი (ხაზვრად მიიხრის თავსა). მაშ იმედი გაქვთ, ჰა?

ბილჯინგი. იმედიო? მე რის იმედი უნდა მქონდეს?

გოფსტადი. ისევ გირჩევენიათ ეგეც ისრევე დაივიწყოთ, როგორც მდივნის ადგილი; გარწმუნებთ, ვერც ერთს ვერ მიიღებთ!..

ბილჯინგი. თქვენა გგონიათ, მე კი არ ვიცი, რომ ვერ მივიღებ? მე სწორედ ის მინდა, რომ უარი მითხრან. მაგისთანა უარი კაცს გესლოსა და შხამს მოჰგვრის და სწორედ ეგ დაჰბადავს ხოლმე ოპპოზიციას, ეს უკანასკნელი კი ამისთანა მიყრუებულ მხარეში, სადაც ცოტაა ისეთი ცოცხალი ინტერესები, რომ სულ

მთლად მოიცვან შენი არსება, აუცილებელ საჭიროებების შეადგენს.

გოფსტადა. დიად, დიად, რასაკვირველია, ეგრეა!..

ბაქჯანგი. თუ ეგრე და შე მალე ვაჩვენებთ იმათ სეირს! ეხლა კი წავალ და მესაკუთრეთა ასსოკიაციისთვის პროკლამაციას შევადგენ (გადის მარცხენა ოთხში).

გოფსტადა. (ზის, რადსაც ბურტუუნებს და კაჯამსა ჭლდნის) ჰმ!.. მაშ ეგრე ყოფილა?.. (აკუნებენ). მობრძანდით! (შემოდის ჰეტრა მარცხენა კარებიდან. გოფსტადი წამოდგება) როგორ, თქვენ აქ, რედაქციაში ხართ?

ჰეტრა. მაპატიეთ თუ დაგიშალეთ...

გოფსტადა (სვარძქეს მიუღვამს). რასა ბრძანებთ, ბატონო, რის დაშლაო... დაბრძანდით!..

ჰეტრა. არა, გმადლობთ. მე ერთი წუთით შემოვიარე მხოლოდ.

გოფსტადა. უსათუოდ მაშა დაგაბარებდათ რასმეს?

ჰეტრა. არა, მე ჩემი საკუთარი საქმე მაქვს. (შაქტოს ჯიბიდან წიგნს ამოადებს) აი, ის ინგლისური წიგნი, გადასათარგმნათ, რომ მომეცით.

გოფსტადა. მერე რაღათ მიბრუნებთ?

ჰეტრა. იმიტომ, რომ მე არ შემიძლიან მაგის გადათარგმნა.

გოფსტადა. დაპირებული რომ იყავით?

ჰეტრა. დაგპირდით, მაგრამ მაშინ ჯერ არ ვიცოდი ამის შინაარსი. უსათუოდ არც თქვენ გექნებათ წაკითხული?

გოფსტადა. მე საიდან შექნება წაკითხული, როცა ინგლისურიც არ ვიცი...

ჰეტრა. აი, კიდევ ეგ არის. მე იმისთვის შემოვიარე სწორედ, რომ სხვა წიგნის გადათარგმნა მერჩია თქვენთვის (წიგნს მაგიდაზე დასდებს), ეს კი „სახალხო მოამბეში“ არ დაიბეჭდება.

გოფსტადა. რათა მითომ, რატომ არ დაიბეჭდება?

შეტრა. იმიტომ რომ ეს მოთხრობა სრულიად ეწინააღმდეგება თქვენ შეხედულობებს და იდეებს.

გოფსტადა. ოო, მაგას კი რაც შეეხება...

შეტრა. თქვენ ვერ გაიგეთ უსათუოდ, რას გეუბნებით... აქ, ამ მოთხრობაში, რაღაც ფანტასტიურ მთავრობაზედ არის ლაპარაკი, რომელიც კეთილ-სინდისიერ ხალხს უსათუოდ და ყოველთვის აჯილდოვებს, აბედნიერებს და ცუდებს კი სჯის...

გოფსტადა. კარგი და მშვენიერი! მაგისთანა აზრები ბრბოს ძალიან მოსწონს.

შეტრა. მერე რა, რომ მოსწონს? თქვენთვის ხომ ერთი სიტყვაც არ არის აქ სარწმუნო? თქვენ ხომ მშვენიერად იცით, რომ ცხოვრებაში სულ სხვა ნაირად არის ხოლმე საქმე მოწყობილი?

გოფსტადა. მართალსა ბრძანებთ, მაგრამ რედაქტორს ყოველთვის არ შეუძლიან ისე მოიქცეს, როგორც თითონ უნდა. წვრილმან კითხვებში ის მუდამ მკითხველ საზოგადოებას უნდა ადევნებდეს თვალსა და იმათ გემოვნებაზე უნდა სწერდეს. ამას გარდა სუყველაფერში და მით უმეტესად გაზეთის გამოცემაშიაც, რასაკვირველია, პოლიტიკაა საჭირო; თუ მინდა მე, რომ საზოგადოება პროგრესისა და თავისუფლების გზაზედ გავიყვანო, კი არ უნდა ვაფრთხობდე!— ფელეტონში რამე მორალურ ზღაპარს მივაწვდი, ამ გვარად ნდობას მოვიპოვებ და მოწინავე წერილში გამოთქმულ აზრებს შეუმჩნევლად ჩავუნერგავ გულსა და თავში. ამას დიდი გამოცდილება უნდა, თქვენ რა იცით!

შეტრა. კარგით, გეყოფათ ხუმრობა. თქვენ ხომ ისეთი უსინდისო კაცი არა ხართ, რომ მახეებს უდგამდეთ საზოგადოებას. ობობა ხომ არა ხართ, რომ ქსელს აგებდეთ!

გოფსტადა (ღიმილით). გმადლობთ კაი აზრისთვის. რომ გამოვ-
ტყდე, ეს აზრი უფრო ბილლინგს ეკუთნოდა, ვიდ-
რე მე.

შეტრა. ბილლინგსა?

გოფსტადა. დიად. ამას მაინც ვიტყვი, რომ ამას წინათ ასე
ლაპარაკობდა. მაგ მოთხრობის დაბეჭდვაც იმან მირ-
ჩია; თორემ მე რა ვიცოდი თუ ეგ წიგნი არსებობ-
და ქვეყნიერობაზე.

შეტრა. ბილლინგა, თვისი მოწინავე აზრებით...

გოფსტადა. ჰმ!.. ბილლინგი მრავალ მხროვანი კაცია. მე მით-
ხრეს, ქალაქის მმართველობაში უნდა შესვლაო.

შეტრა. მაგას კი ვერ დაგიჯერებთ, გოფსტად. ბილლინგი
მანდამდის ვერ დაიმდაბლებდა თავსა.

გოფსტადა. თუ არა გჯერათ, თითონ ბილლინგს დაეკითხეთ.

შეტრა. ბილლინგისაგან კი მაგას, სწორედ გითხრათ, არ
მოველოდი.

გოფსტადა (დააჩქარებდა). ჰოო? მაშ ეს ამბავი მოულოდნელი
იყო თქვენთვის, ჰა?

შეტრა. რასაკვირველია! მაგრამ... ვინ იცის? — არა, არ
ვიცი...

გოფსტადა. ეჰ, მართალი რომ ვსთქვათ, ჩვენ, ჟურნალისტები
ბევრად კი არა ვღირვართ.

შეტრა. არა ხუმრობთ?

გოფსტადა. ხანდახან მაინც მგონია ასე.

შეტრა. ჰო, შესაძლებელია. როცა ყოველდღიურ წვრილ-
მან საქმეებიდან ვერ დაგიხწევიათ თავი; მაგრამ ეხლა
კი, როცა თქვენ ასეთი დიდი საქმე გიღვიათ თავზედ.

გოფსტადა. თქვენ მამათქვენის საქმეზედ ბრძანებთ?..

შეტრა. დიად, იმაზედ მოგახსენებთ... მე მგონია თქვენ, ეხლა
დიდს ნეტარებას უნდა ჰგონობდეთ და ბრბოზედ
მადლა უნდა აყენებდეთ თქვენ თავს.

გოფსტადა. არა სცდებით, დღეს სწორედ ეგრე ვგონობ თავსა.

შეტრა. აკი ვითხარით! ოჰ, რა საუცხოვო ასპარეზი გაქვთ ამორჩეული! ყოველი ახალი აზრის და იდეის პიონერი იყო საზოგადოებაში! დაჩაგრულს და სუსტს უშიშრად ამოუდგე მხარში და მასთან ერთად მოწინავე განათლებული კაცისა.. მძიმე უღელი, გასწიო.. ღმერთო, ღმერთო, რა ბედნიერებაა!

გოფსტადი. მით უმეტესად, როცა ის კაცი... ჰმ... არ ვიცი როგორ გამოვსთქვა...

შეტრა. როცა ის კაცი მართალი და პატიოსანია, არა? **გოფსტადი** (ხმის დაიმდაბლებს). ნამტნავად მაშინ, როცა ის კაცი მამა თქვენისთანა მშვენიერის არსებისა...

შეტრა (ტაკვირვებული . როგორ?

გოფსტადი. ჰო, შეტრა...

შეტრა. მაშ ეგ უფრო მნიშვნელოვანი ყოფილა თქვენთვის ვიდრე თითონ საქმე, სიმართლე და მამიჩემის დიადი, პატიოსანი გული?

გოფსტადი. რასაკვირველია, ეგეცა, მაგრამ...

შეტრა. კმარა! წამოგცდათ რაცა ბრძანებულხართ. მე დღეის იქით ველარც გენდობით და ვერც რამეს დაგიჯერებთ.

გოფსტადი. ნუ თუ საწყენად მიგაჩნიათ ის, რომ მე თქვენი გულისთვის?..

შეტრა. მე იმაზედ გკიცხავთ, ბ. გოფსტად, რომ მამიჩემს თურმე უპატიოსნოდ ატყუილებდით. თქვენი ლაპარაკი საზოგადო ინტერესების და სარგებლობის მოტანის შესახებ მართო თვალთმაქცობა ყოფილა. თქვენ ის კაცი თურმე არა ყოფილხართ, როგორიც გვეჩვენებოდით და ამას კი არასოდეს არ გაპატიებთ, არასოდეს!

გოფსტადი. თქვენ, ქალბატონო, ნუ დაივიწყებთ, რომ ეგრე მკვახედ ლაპარაკი ჯერ საზოგადოთ არ შეგშვენით და მით უმეტესად ეხლა...

შეტრა. ეგ რაღა ამბავია? ვითომ რათაო?

გოფსტადი. იმიტომ, რომ მამათქვენი უჩემოდ ვერაფერს გააკეთებდა, მაშასადამე, მე საჭირო ვყოფილვარ იმისთვის.

ზეტრა (უუურებს ზაზღით). მაშ ვერა საქმე? გრცხვენოდეთ, გრცხვენოდეთ!..

გოფსტადი. არა, არა,—გსტყუი; ეს ყველაფერი ისე მოულოდნელად მოხდა!.. ცუდს ნუ იფიქრებთ ჩემზედ!..

ზეტრა. ეხლა კი ვიცი, რაც უნდა ვიფიქრო თქვენზედ. მშვიდობით!

(ასლაკსენი აჩქარებული შემოდის სტამბიდან, ეტყობა, რიდაცის თქმა ეჩქარება)

ასლაკსენი. დასწყევლოს ღმერთმა! (ზეტრას დაინახავს) უჰ, უკაცრავად!..

ზეტრა. აი, თქვენი წიგნი. სხვას ვისმეს გადაეცით გადასათარგმნად (გასაგად კარებისაკენ მიდის).

გოფსტადი (შისდევს). ერთი სიტყვაც...

ზეტრა. მშვიდობით! (გაღის)

ასლაკსენი. გამიგონეთ, რა ვქნა?

გოფსტადი. რა იყო, რა მოხდა?

ასლაკსენი. ბურგომისტრი აქ არის, სტამბაში...

გოფსტადი. ბურგომისტრი?

ასლაკსენი. ჰო, თქვენთან მოლაპარაკება უნდა; სტამბის უკანა კარებიდან შემოვიდა, არ უნდა, რომ ვინმემ შენიშნოს, გესმით?

გოფსტადი. ეს რაღას უნდა ნიშნავდეს? მოიცადეთ, მე თითონ წავალ (მივა სტამბასთან, კარებს გაღებს, თავს დაუკრავს და იწვევს) თქვენ თვალი ადევნეთ, ასლაკსენ, რომ ვინმემ...

ასლაკსენი. ვიცი, ვიცი!.. (მიდის სტამბაში).

ბურგ. არ მელოდით განა, ბ. გოფსტად?

გოფსტად. მართალსა ბრძანებთ, მე სრულიად არ მოგელოდით...

ბურგ. (შიისედ-შოისედავს). რა მშვენიერადა გაქვთ აქაურობა მოწყობილი.

გოფსტადი. რასა ბრძანებთ?..

ბურგ. მე არც კი დაგეკითხეთ ისე შენოველი და ახლა კიდევ ძვირფასს დროს ვართმევთ.

გოფსტადი. რასა ბრძანებთ. მე ყოველთვის მზათა ვარ, რითაც კი შემიძლიან, გემსახუროთ. მიბოძეთ თუ შეიძლება, (ქუდსა და ჭოსს გამოართმევს და იქვე სკამზედ დასდებს) დაბრძანდით!

ბურგ. (მაგიდასთან ჯდება) გმადლობთ! (გოფსტადიც ჯდება მაგიდასთან) დღეს დიდი უსიამოვნება მქონდა...

გოფსტადი. მართლა? მაგრამ არც საკვირველია, — თქვენ იმოდენა საქმეები გაწევთ ზურგზე, რომ...

ბურგ. არა, დღეს საქმეებს არ შეუწყუხებივართ. ჩვენმა ექიმმა გამომიყვანა მოთმინებიდან.

გოფსტადი. ჰოო? შტოკმანმა?

ბურგ. რა ვიცი, რაღაც ფანტაზია მოსვლია — აბანოებს გადაკეთება უნდაო და ამის შესახებ წერილიც დაუწერია მმართველობაში წარსადგენად.

გოფსტადი მართლა?

ბურგ. განა თქვენთვის ჯერ არაფერი უთქვამს? მე კი მეგონა, თქვენ უკვე იცით-მეთქი ეს საქმე...

გოფსტადი. მაგონდება... რაღასაც მელაპარაკებოდა, მაგრამ მე ყური არ ვათხოვე, სწორედ გითხრათ.

ასლაკსენი (სტაშბიდან). გოფსტად, მომეცით ის რაღაც ხელთნაწერია...

გოფსტადი (ნაწვენი). ჰმ!.. იქ არის, კანტორკაზედ.

ასლაკსენი (ექებს). აჰა, გიპოვნე.

ბურგ. აგერ ის წერილი, რომელზედაც ეხლა გელაპარაკებოდით.

ასლაკსენი. დიად, ბ. ბურგამისტრო, ეს წერილი ექიმისა გახლავთ.

გოფსტადი. მაგ წერილზე მელაპარაკებოდით ეხლა?

- ბურგ. რასაკვირველია, მაგაზე. რა აზრისა ხართ მეგ საგანზე?
 გოფსტადი. ჯერ ერთი, მე სპეციალისტი არ ვახლავართ და მეორეც ისა, რომ, სწორედ გითხრათ, არც კი წამიკითხავს—ისე გადავავლე მხოლოდ თვალი.
- ბურგ. არ წაგიკითხავთ და ბექდავთ კია?
 გოფსტადი. მაშ უარს ხომ ვერ ვეტყვოდი ისეთს ცნობილს პირს, როგორც თქვენნი...
- ასლაკსენი. მე კი რაც შემეხება, ბ. ბურგ., მე ხომ არაფერსა ვწერ ვაზეთში.
- ბურგ. რასაკვირველია, ეგ ვიცი.
 ასლაკსენი. მე ვბექდავ მხოლოდ იმას, რასაც გადმომცემენ.
- ბურგ. ეგ ცხადია.
 ასლაკსენი. ამიტომ მე მოვალე ვარ .. (სტამბისკენ მიდის).
- ბურგ. მოითმინეთ ერთი წუთი. თუ ნებას მიბოძებთ, ბ. გოფსტად...
 გოფსტადი. თუ ღმერთი გწამთ!.. რა ბოდისებები გინდათ, ბატონო!
- ბურგ. თქვენ, ბ. ასლაკსენ, გონიერი კაცი ხართ...
 ასლაკსენი. დიდს მადლობას მოგახსენებთ კაი აზრისთვის.
- ბურგ. და ვავლენიანიცა, რასაკვირველია.
 ასლაკსენი. ნამეტნავათ დაბალ წოდებაში.
- ბურგ. ჩვენშიაც, როგორც ყველგან, ხარჯს უფრო დაბალი წოდების ხალხი იხდის, რადგან ისინი უმეტესობას შეადგენენ ხოლმე.
- ასლაკსენი. დიად, მართალსა ბრძანებით.
- ბურგ. ექვი არაა მაქვს, მათი აზრი და შეხედულობა ამ საგნის შესახებ თქვენ უფრო კარგათ გეცოდინებათ, ვიდრე სხვას.
- ასლაკსენი. ვიცი, ბატონო, მაგაზედ უარს ვერ ვიტყვი.
- ბურგ. თუ ჩვენ ღარიბ მოქალაქეებს მართლა სურთ და შეუძლიანთ კიდევ მაგოდენი მსხვერპლის მოტანა...
 ასლაკსენი. რაზედა ბრძანებთ?
 გოფსტადი. მსხვერპლის მოტანაო?

ბურგ. ეს ჩვენთვისაც დიდად სასიხარულო და სასიამოვნო ამბავი იქნება. გაგიტყდებით, მე არც კი მოველოდი იმათგან ამ გვარ პატიოსნურ ვაჟაკობას. რასაკვირველია, თქვენ უფრო კარგათ უნდა იცოდეთ უმეტესობის აზრი.

ასლაკსენი. ცოდნით კი ვიცი, მაგრამ...

ბურგ. ის მსხვერპლი კი, რომლის მოტანაც ქალაქს დასჭირდება, მე წინდაწინვე გეტყვით, პატარა არ იქმნება.

გოფსტადი. როგორ თუ ქალაქს?

ასლაკსენი. მე არ მესმის... აბანოებით ხომ...

ბურგ. დაახლოვებული ხარჯ აღრიცხვით იმის გაკეთებას, რასაც ექიმი გვიჩვენებს, სულ ცოტა, ცოტა ორასი ათასი ტალერი დასჭირდება.

ასლაკსენი. თანხა კი დიდია, მაგრამ...

ბურგ. ლაპარაკი არ უნდა, ქალაქს ამ ფულის აღება ვალად დასჭირდება.

გოფსტადი. როგორ, თქვენა გგონიათ, რომ ქალაქმა უნდა?..

ასლაკსენი (წამოადგება). ნუთუ ღარიბ მოქალაქეთა ჯიბიდან უნდა შესდგეს ეს თანხა?

ბურგ. მაშ საიდან უნდა იშოვნოს, ძვირფასო ასლაკსენ, ქალაქმა ამოდენა ფული?

ასლაკსენი. ეგ აქციონერების საქმეა...

ბურგ. აქციონერებს გამოუღვეველი კი არა აქვთ ფული, იმათ მეტი ხარჯის გაწევა აღარ შეუძლიანთ.

ასლაკსენი. თქვენ დარწმუნებული ხართ მაგაში, ბ. ბურგ-მისტრო?

ბურგ. სრულიად. ამიტომ, თუ ვინცობაა, ქალაქმა წყლის მიღების შეკეთება მოისურვა, ხარჯი თითონ უნდა აიღოს თავის თავზე.

ასლაკსენი. დასწყევლოს ღმერთმა!.. უკაცრავათ, ბ. გოფსტად, და ეს სრულიადა სცვლის საქმის ვითარებას და სულ სხვა ხასიათს აძლევს.

გაფსტადი. რასაკვირველია!..

ბურგ. ყველაზედ ცუდი კი ის იქნება, რომ აბანოების დაუქმება დაგვკირდება ორის წლით.

გაფსტადი. როგორ თუ დაუქმება?

ასლაკსენი. ორის წლითა?

ბურგ. იქნება ვერც კი მოვასწროთ ორ წელიწადში ყველაფრის შეკეთება და!

ასლაკსენი. ეგ შეუძლებელია, ბ. ბურგ. ქალაქის მესაკუთრეებმა რილათი უნდა ვიცხოვროთ ამ ორის წლის განმავლობაში?

ბურგ. ძნელი სათქმელია, ასლაკსენ, მაგრამ რას იზამ? ნუ თუ თქვენა გგონიათ, რომ ერთი ავადმყოფი მიინც გაიჭაქანებს აქა, თუ ხმა დავარდა, რომ ჩვენი წყალი მოწამლულ მოშხამულია და კაცს არა თუ არა რგებს, პირიქით, სწყენს კიდევცა და ათასნაირ ავადმყოფობას უჩენსო?

ასლაკსენი. თქვენ წელანა ბრძანებლით წყლის მოშხამვა ექიმის თანტახიანა მხოლოდო, ჰა?

ბურგ. სამწუხაროთ, მე სხვა დასკვნას ვერ დავადგვი.

ასლაკსენი. თუ ეგრეა, ექიმ შტოკმანის მხრივ ეს კარგი საქციელი ვერ არის, უკაცრავათ კი თქვენთან, ბურგომისტრო!

ბურგ. არ შეიძლება არ გავტყდე და არა ვსთქვა, რომ თქვენ ბ. ასლაკსენ, სრულს ქეშმარიტებას ბრძანებთ. საუბედუროთ ჩემი ძმა ბავშვობიდანვე ეგრეთი დაუყენებელი იყო.

ასლაკსენი (გაფსტადს). თქვენ კი ამისთანა კაცს მხარს უჭერდით და მეც კინალამ მაცდინეთ.

გაფსტადი. მე საიდან ვიცოდი, თუ?...

ბურგ. მე პატარა წერილი დავწერე, რომლითაც მინდა საზოგადოებას საქმის ნამდვილი ვითარება ვაუწყო; ამ წერილში მე გაკვრით ვებები იმასაც, რომ თუ ვინცობაა რამენაკლულევიანება გამოჩნდა, მმართველობა

ეცდება დროზედ შეასწოროს-მეთქი, რასაკვირველია, როცა მატერიალურად შეძლება ექნება-მეთქი.

გოფსტად. ეგ წერილი თანა გაქვთ, ბ. ბურგომისტრო?

ბურგ. (ჯიბეში ექებს). დიალ, თან წამოვიღე...

ასლაკსენი (აჩქარებულად). აა, აგერ თითონაც მობრძანდება.

ბურგ. ვინ? ჩემი ძმა?

გოფსტადი. აბა სად არის?

ასლაკსენი. აგერ საცაა სტამბაში შემოვა.

ბურგ. რა ექნა?.. არ მინდა, აქა მნახოს და თქვენთან კი მოსალაპარაკებელი მაქვს.

გოფსტადი (უჩვენებს მარჯვნივ კარებს). მაშ ცოტა ხნით იმ ოთახში მიბრძანდით.

ბურგ. მერე—როგორ?

გოფსტადი. არა უშავს-რა, იქ მარტო ბილინგია, სხვა არა-ვინ.

ასლაკსენი. ჩქარა, თორემ საცაა შემოვა.

ბურგ. კარგი, კარგი. თუ ღმერთი გწამთ, ჩქარა კი მოიშორეთ თავიდან (გადის მარჯვნივ კარებში, რამდენსაც ასლაკსენი გაუღებს და მერე მისწრაფს).

გოფსტადი. ასლაკსენ, თქვენ ისე აჩვენეთ თავი, ვითომ ძალიანა ხართ საქმეში გართული (თითონ დაჯდება და სწრაფს, ასლაკსენი სკამზედ გაზეთებს აჩვენებს).

ექ. შტაკამ. (სტამბიდან შემოვა) აჰა, კიდევ შემოვიარე. (მაგიდაზე ქუდს და ჯიბეს დასდებს).

გოფსტადი (წერას განაგრძობს). ეგრე რა მოგაჩქარებდათ, ექიმო? ასლაკსენ, უჩქარეთ, თუ ღმერთი გწამთ, ხომ იცით, ის საქმე, მე რომ ვითხარით, რა საჩქაროა. დღეს ერთი წუთიც არ უნდა დავკარგოთ.

ექ. შტაკამ (ასლაკსენს). კორრექტურა ხომ ჯერ მზათ არ არის? ასლაკსენი (არ უუარებს). არა ჯერა. ეგრე ჩქარა ვის გაუგონია.

ექ. შტაკამ. რასაკვირველია, მაგრამ თქვენ, მე მგონი, უნდა გესმოდეთ, რა მოუთმენლად ველი ჩემი წერილის

დაბეჭდვას. სანამ იმას დაბეჭდილს არა ვნახავ, ერთს წუთსაც ვეღარ შოვისვენებ.

გოფსტადი. ჰმ... ლოდინი კი დიდი დაგვირდებათ. არა, ას-
 ლაქენ?

ასლჯაკსენი. მეც ეგრე მგონია.

ექ. შტოკმ. კარგით, გარგით, ჩემო მეგობრებო; მე ერთს კიდევ შენმოვივლი, თუ დასჭირდა, ორჯეო, სამჯე-
 რაც არ დავიზარებ. როდესაც მთელი ქალაქის და
 საზოგადოების საკეთილდღეოთ იღწვი, ზარმაცობა
 აღარ გეპატიება. (წასკლას დაპირებს, მაგრამ რადაც
 შოგანდება, გაჩერდება და შერე დაბრუნდება) მართლა,
 მე ერთს საგანზე მინდოდა კიდევ მომელაპარაკნა.

გოფსტადი. უკაცრავათ კი და არ შეიძლება შემდეგისათვის
 გადავსდოთ?

ექ. შტოკმ. სულ ორის სიტყვით გეტყვით ყველაფერს, ორის
 სიტყვით. აი, საქმე რაშია: ხვალ რომ წაიკითხავენ
 ამ ამბავს ვაზეთში და გაიგებენ, რომ მთელი ზამ-
 თარი ქალაქის ერთგულ სამსახურში გამიტარებია...

გოფსტადი. ჰო, მაგრამ.

ექ. შტოკმ. ვიცი, ვიცი რის თქმაც გინდათ. თქვენ ის გინ-
 დათ სთქვამთ, რომ მე მხოლოდ ჩემი მოვალეობა
 შევასრულე. რასაკვირველია, ეგ მეც ისე კარგად
 ვიცი, როგორც თქვენა, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ
 მოქალაქეებს ისე ძალიან უყვარვართ, რომ...

ასლჯაკსენი. დიად, ბ. ექიმო, დღევანდლამდის ძალიან მიღე-
 ბული იყავით ქალაქში.

ექ. შტოკმ. აი, კიდევ მაგისი მეზინიან... როცა ღარიბნი
 ყველაფერს გაიგებენ მეთქი და როცა მმართველობა-
 საც ჩაიგდებენ ხელში...

გოფსტადი. (წამოადგება) ჰმ!.. ბ. ექიმო, არ დაგიმაღლავთ, რომ...

ექ. შტოკმ. ააა! მე წინდაწინვე ვიცოდი, რომ უსათუოდ
 რამეს დააპირებდნენ! მაგრამ, გთხოვთ, ნურც კი გა-
 მაგონებთ, თუ რამეს აპირებენ...

გოფსტადი. ესე იგი რასა?

ქ. შტოკმ. რა ვიცი, პროცესიას, ან სადილის გამართვას ან რამე საჩუქრის მორთმევას, — ერთი სიტყვით, რაც უნდა იყვეს მომეცით სიტყვა, რომ თქვენ ყოველ ამისთანა დაწყებას ხელს შეუშლით, აგრეთვე თქვენა, ასლაკსენ, გესმით?

გოფსტადი. უკაცრავად ბ. ექიმო, მე მგონია, ისევ ეჯობინება მართალი გითხრათ.

(მარცხენა კარებიდან გამოდის ქ. შტოკმანისა, შლია-ხით და შაღტით).

ქ. შტოკმ. (ექიმს რამდინახვას) განა არა იმ საათში მიხვდები, რომ აქ უნდა ყოფილიყავ.

გოფსტადი. (მიეგებება) ქალობ. შტოკმანისას...

ქ. შტოკმ. უჰ, ეს კი მეტის-მეტია, — აბა, რა გინდა აქ, კატო?

გოფსტადი. ხომ არ დაბრძანდებით? ან იქნება?...

ქ. შტოკმ. გმადლობთ, ნუ სწუხართ. ნურც გამკიცხავთ, რომ ქმარს აქაც კი მოვყევი, — ხომ იცით, სამი შვილის პატრონი ვარ.

ქ. შტოკმ. ეს რაღა სისულელეა! ეგ ყველამ კარგად ვიცით, დედაკაცო. მაგას რაღა ლაპარაკი უნდა?

ქ. შტოკმ. რა ვიცი, მე კი ვერ გატყობ მაგ ცოდნასა და! შენ რომ ეგ კარგად გცოდნოდა, ჩვენს გაუბედურებას ეგრე ადვილად ვერ გადასწყვეტავდი.

ქ. შტოკმ. შენ მგონი ქეუაზედ შემცდარხარ, კატერინა! ნუ თუ შენა გგონია, რომ ცოლშვილიან კაცს ნება არა აქვს გულ ახდილად აღვიაროს სიმართლე და თავისს სამშობლო ქვეყნის სასარგებლოთ და სადღეგრძელოდ იღწოდეს?

ქ. შტოკმ. ჰო, მაგრამ ზომიერებას უნდა იცავდე, ტომის...

ასლაკსენი. აი, მეც სწორედ მაგას ვამბობ ხოლმე: ზომიერება და ზომიერება ყველაფერში!

ქ. შტოკმ. ამიტომ არ შეგფერით თქვენ, ბ. გოფსტად, რომ ცოლსა და შვილზედ ხელს ადებინებთ და რაღაც საქმეებში ითრევთ.

გოფსტადი. მე ვითრევ თქვენს ქმარსა?

ქქ. შტოკმ. ვისა? შე, მე მითრევენ სხვანი? მაშ კარგათ ვერ გცნობებივარ, კატერინა! ნუ თუ შენა გგონია, რომ მე ვისმეს ნებას მივცემ ჩემთვის არა სასურველ საქმეში ჩამითრონ?

ქქ. შტოკმ. დიალ. შენ მიეცი კიდევ მაგის ნება. მე ვიცი, ტომას, რომ შენ აქ, ამ ქალაქში ყველაზედ ჰკვიანი კაცი ხარ! მაგრამ ისიც კარგათ ვიცი რომ შენი მოტყუილება აღვილია. (შაჰმარტაჟს გოფსტადს) აბა, კარგათ ჩაუკვირდით—ის წერილი რომ დაჰბეჭდოთ, ტომასი ხომ თავისს აღვილს დაჰკარგავს?

ასლაკსენა. მართლა?

გოფსტადი. მართლა, ექიმო და...

ქქ. შტოკმ. (იფინის) ხა, ხა, ხა! აბა ერთი სცადონ! არა, ჩემო კარგო, სანამ ჩემ დათხოვნას გაჰვადიდენენ, ჯერ კიდევ ბევრჯერ დაჰფიქრდებიან. ის ხომ იცი, რომ უმეტესობას ჩემი მხარე უჭირავს?

ქქ. შტოკმ. კიდევ ეგ არის სავალალო და სატირალი, რომ იმ რალაც შეერთებულ უმეტესობას გადაჰკიდებიხარ.

ქქ. შტოკმ. ე, გეყოფა, კატერინა, წადი შინა და შენ საქმეს მოუარე, მე კი თავი მომანებე, რომ თავისუფლად ვიმუშაეო საზოგადო ასპარეზზედ. შენ ეგრე ძრიელ რად გეშინიან, როცა მე ესეთ დამშვიდებულს და ბედნიერსა მხედავ? (სეჟების ფშენეტით დაიწეებს ოთახში სიარულს) საცაა მოვა დრო, დაჰკარავს ისეთი წუთი, როცა გამარჯვება სიმართლეს და ხალხს დარჩებათ, ამის თავდებათ მე დავიდგებით. დიალ, დღეს მე ნათლადა ვხედავ დემოკრატიის გამარჯვებას და მის სიხარულს!.. (სკამთან გაჩერდება) ეს რა ამბავია?

ასლაკსენა (თვალს ადგუნებდა). ღმერთო ჩემო!..

გოფსტადი. (ერთს დრწს) ჰმ!..

ქქ. შტოკმ. ეს ხომ აღმინიტრაციის თავია! (ფრთხილად თითის წვეკრებით აიღებს ბურგომისტრის ქუდს)

ქქ. შტოკმ. ბურგომისტრის ქუდი!..

ქ. შტაკამ. აი, ოფიციალური კვართიც! ყველა ეს აქ როგორ გაჩნდა, რომ არ მესმის?

გაფსტადი. მოითმინეთ, მე სუყველაფერს გეტყვით.

ქ. შტაკამ. აა, მივხვდი, მივხვდი, თქვენი ქულის სასწავლებლად მოვიდა განა? ხა, ხა, ხა! კაი დროს მოსულა! და როცა მე სტამბაში დამინახა (ხარხარებს)... ლაჩარსავით გაიქცა, ჰა? არა, ასლასენ?

ასლასენი (აჩქარებულად). ჰო, ჰო—თქვენ რო დაგინახათ, გაიქცა.

ქ. შტაკამ. აჩქარებულს ჯოხი და ქული აქ დაავიწყდა... არა, ეგ შეუძლებელია! პეტრეს არასოდეს არ დაუტოვებია თავისს შემდეგ ნიშნები. მაშ სად უნდა გაავადეთ? რასაკვირველია, იქ უნდა იყვეს. აი, ეხლავე გაჩვენებ, კატერინა!

ქ. შტაკამ. ტომას, გვედრები!..

ასლასენი. ფრთხილად, ექიმო...

(ექიმი ბურგომისტრის ქუდს დაისურავს და ხელში იმის ჯოხით შივა კარებთან, ორთავე ნახევარს გაადებს და ჩესტს გაუკეთებს. ბურგომისტრი ბრაზისაგან გაწითლდებული გამოვა. უკან ბიჯლინგი მისდევს.)

ბურგ. ეს რაღა სისულელია!

ქ. შტაკამ. პატივი და ადგილი ეხლა მე მეკუთვნის, ძვირფასო პეტრე! პირველ ძალას ქალაქში ეხლა მე შევადგენ, მე! (გაბღინძული დაიწეებს ოთახში სიარულს).

ქ. შტაკამ. (თითქმის ტირილით) ტომას!..

ქ. შტაკამ. (ისევ ისე, როგორც წინათ) თუ შენ პოლიცმებისტერი ხარ, მე ბურგომისტრი ვარ. გეუბნები, მე ვარ მეთქი მბრძანებელი!

ბურგ. მომეცი მეთქი ეხლავე ქული! ნუ დაივიწყებ, რომ ეგ ქული ოფიციალურია და კანონის ძალით...

ქ. შტაკამ. ეგ სულ ერთია. იქნება შენა გგონია, ახლად გამოღვიძებულს ხალხს შენი ოფიციალური ქული შეაშინებს და შეაკრთობს? მაშ, იცოდე,—ხვალ სუყველაფერი შეიცვლება. შენ მემუქრებოდი ადგილიდან

დაგიტხოვო და ეხლა მე გითხოვ შენ ყველა შენი თანამდებობიდან. შენა გგონია, არ შემიძლიან? სცდები! ჩემს მხარეს მთელი საზოგადოებაა. გოფსტადი და ბილლინგი „სახალხო მოამბის“ ფურცლებიდან ისეთ სასტიკ ომს გამოგიცხადებენ, რომ თმა ყალყუდ გიდგებოდეს. ასლაქსენი მესაკუთრეთა ასსოციაციას ჩაუდგება სათავეში და ისიც შენა და შენ პარტიას შეგებრძოლებათ...

ასლაქსენი. მე ველარ ვიკისრებ მაგ საქმეს, ბ. ექიმო.

ექ. შტაკამ. როგორ? ნუ თუ თქვენ...

ბურგ. რა გიშავს, გოფსტადი ხომ მაინც შენ მხარეს იქნება.

გოფსტადი. რასა ბრძანებთ, ბ ბურგომისტრო?!

ასლაქსენი. გოფსტადი იმოდენად სულელი არ არის, რომ ექიმის რაღაც ფანტაზიების გულისათვის თავის თავიც დაჰლუპოს და გაზეთიცა.

ექ. შტაკამ. (აქეთ იქით იუჟრება) რას ნიშნავს ყველა ეს?

გოფსტადი. თქვენ შემცდარი ხართ, ბ. ექიმო, და ამიტომ მე მხარს ველარ დაგიქერთ.

ბაღდანი. იმის შემდეგ, რაც ბ. ბურგომისტრმა ინება და ამისხნა საქმის ვითარება, აღარც მე შემიძლიან...

ექ. შტაკამ. შემცდარიო? თქვენ რა გინდათ მერე? პასუხს მე ვაგებ, მე! თქვენ ოღონც ჩემი წერილი დაჰბეჭდეთ და ყოველ სიტყვას დავამტკიცებ.

გოფსტადი. თქვენ წერილს ვერ დავბეჭდავ, ექიმო, მე არ შემიძლიან, არ მინდა და ვერც ვაგებდავ იმის დაბეჭდვას.

ექ. შტაკამ. თქვენ ვერ გაჰბედავთ? რა სისულელეა, გოფსტად, თქვენ რედაქტორი ხართ და ხომ რედაქტორი აძლევს გაზეთს მიმართულებას!

ასლაქსენი. სცდებით, ბატონო, რედაქტორი კი არა, მკითხველი საზოგადოება აძლევს გაზეთს მიმართულებას.

ბაღდანი. დიად საბედნიეროთ, ეგრეა სწორედ!

ასლაქსენი. საზოგადო აზრი, ინტელიგენტნი, მესაკუთრენი და სხვანი—აი, ვინ აძლევს გაზეთს მიმართულებას.

ექ. შტეკომ. (თავ დაჭკერიდო) მერე ყველა ეგენი ჩემ წინააღმდეგ არიან?

ასლაქსენი. ექვს გარეშეა. თქვენი წერილის დაბეჭდვა და მთელი ქალაქის გალატაკება ერთი იქნებოდა.

ექ. შტეკომ. ჰოო? მაშ გადაწყვეტილია ეგა?

ბურგ. აქ მომე ქუდი და ჯოხი!
(ექიმში შოისდის ქუდსა და ჯოხთან ერთად მაგიდაზე დასდებს. ბურგომისტრი ერთსაღ და შეოკუსაღ აიღებს).

ბურგ. როგორც ჰხედავ, შენი როლი მალე გათავდა.

ექ. შტეკომ. ვნახოთ (გოფსტადს) მაშ ეგრე, ჩემი წერილი „სახალხო მოამბეში“ არ დაიბეჭდება?

გოფსტადი. არასგზით. არ დაიბეჭდება კიდევ იმიტომ, რომ თქვენი ოჯახიც მებრალეა.

ქად. შტეკომ. გევედრებით, ბ. გოფსტად, ოჯახზედ ნუ შესწუხდებით.

ბურგ. (ამოიღებს ჯიბიდან თაყისს წერიდს) ყველაფერს ამ წერილიდგან გაიგებს საზოგადოება; ფაქტები აი აქ არიან სიმართლით გადაცემულნი. მიირთვით!

გოფსტადი (ხელთაწერს გამართშეგს). თქვენი წერილი, რასაკვირველია, დაიბეჭდება.

ექ. შტეკომ. მე კი უარს მეუბნებით, ჰა? თქვენ გგონიათ შესძლებთ მაგითი სიმართლის დაღრჩობას და გათახსირებას? არა, ეგ ეგრე აღვილი არ არის! ბ ასლაქსენ, ცალკე ბროშურათ დაჰბეჭდეთ ჩემი წერილი, მე ჩემის ხარჯით გამოეცემ. ოთხასი, ექვსასი ეგზემპლიარი დამიბეჭდეთ.

ასლაქსენი. აარა! იმ ექვსასი ცალის წონა ოქროც რომ მომცეთ, მაშინაც კი ვერ დაგიბეჭდავთ. მე საზოგადოაზრის წინააღმდეგ წასვლას ვერ გავბედავ და არც თუ სხვა ვინმე დაგიბეჭდავთ.

ექ. შტეკომ. მაშ დამიბრუნეთ ჩემი წერილი!

გოფსტადი (ხელთაწერს მიაწოდებს). მიირთვით!

ექ. შტეკომ. (ქუდსა და ჯოხს აიღებს) სულ ერთია, საზოგადოება მაინც მიალწევს თავისს მიზანს. ხალხი მაინც გა-

- იგებს რაც აქ სწერია. ყრილობას გავაკეთებთ ღამის დაღნიშნავ და იქ წავიკითხავ.
- ბურჯ.** არც ერთი საზოგადოებთ და არც კერძო პირი სახლს არ გათხოვებს მაგ მიზნისთვის.
- ასლაკსენა.** გიჟი ვინ იქნება, ვინ დაუთმობს?
- ბილღანგა.** ღმერთი გამიწყრეს, თუ ვინმემ დაუთმოს!
- ქ. შტოკმ.** ეს ხომ საზიზრობაა! რავექნა, ტომას, ყველანი შენ წინააღმდეგ რად არიან?
- ექ. შტოკმ.** (გაშმაგებულად) რადა? მე გეტყვი რადაცა! იმიტომ რომ ამ დაწყევლილ ქალაქში ყოველი ვაჟკაცი შენსავით ბებერ დიაცად გადაქცეულა—ისინი თავიანთ თავზედ და ოჯახზედ უფრო მეტსა ჰფიქრობენ, ვიდრე საზოგადოებაზედ და მის კეთილდღეობაზედ, აი რადა!
- ქ. შტოკმ.** (ხელს დაუჭერს) მაშ მე დაუუმტკიცებ მაგათ, რომ ხშირად დიაცაც შესძლებია ვაჟკაცობა. წამო, ტომას, მე დაგიჭერ მხარსა!
- ექ. შტოკმ.** ეგ კარგადა სთქვი, კატერინა, მედა ჩემმა ღმერთმა. გეფიცები, სიმართლე გაიმარჯვებს. თუ სახლს არ დამითმობენ, დოლის კვრით ჩავივლი მთელ ქუჩებს და ყველგან. საცა სამი თუ ოთხი კაცი შეიკრიბება, ყველგან წავიკითხავ ჩემს წერილს.
- ბურჯ.** იმედი მაქვს, ჯერ სრულიად არ შეშლილხარ ჭკუაზედ.
- ექ. შტოკმ.** დიად, მე ვიზამ მაგას, ვიზამ.
- ასლაკსენა.** დარწმუნებული იყავით, რომ ერთი კაციც კი არ გამოგყვებათ.
- ბილღანგა.** ღმერთი გამიწყრეს, თუ ვინმე გაჰყვეს!
- ქ. შტოკმ.** ნუ შედრკები, ტომას, ჩვენ ბავშვებსაც თან გამოგატან.
- ექ. შტოკმ.** აი მშვენიერი აზრი!
- ქ. შტოკმ.** მარტენი სიხარულით გამოგყვება. ეილიფიც, რასაკვირველია.

ექ. შტაკმ. პეტრაც უარს არ იტყვის; შენცა განა, კატერინა?
ქ. შტაკმ. არა, ჩემი ადგილი იქ არ იქნება; მე შინ დავრჩები
და ფანჯრიდან თვალს ვადევნებ.

ექ. შტაკმ. (ეხვევა და ჰგონის) გმადლობ, გმადლობ, ჩემო
კატერინა! მოწყალეო ხელმწიფენო, ეხლა კი მზათა
ვარ საბრძოლველად. ეხლა დავინახავთ და გავიგებთ
ყველანი ადამიანის სილაჩრეს და უსინიდილობას მართ-
ლა შესძლებია ნამდვილი პატრიოტის ჩაჩუმება, ჩაჩუ-
მება იმ პატრიოტის, რომელსაც განუზრახავს საზოგა-
დოების განწმენდა და გასპეტაკება!

(ექიმი თავისი ცოლით გადის მარცხენა კარებში).

ბურგ. (ეჭვით თავს აქნევს) ეხლა კი ცოლიც ვადარია!

ა. ზალუმდვანოვა

(ზემდეგი იქნება)

„ს ა მ ნ ი“ *)

მ. გორგისა.

თარგმნილი ივ. პოლუმორდენოვის მიერ

მაგრამ აგერ ილიას ცხოვრებაშია ცრაღაც არა ჩვეულებრივი და მოუსვენარი გამოჩნდა. გაბრიკოს და თითქმის ყოველ დღე შემოდინოდა ღუქანში. ყოველთვის რიღათიც გატაცებული, მუდამ მზრუნავი, როცა ილიას ესალმებოდა, ხელს მაგრა მოუჭერდა და რამდენიმე სიტყვის შემდეგ გაჭქრებოდა და თითქმის ყოველთვის ილიას გონებაში რაღაც ახალ ფიქრს და აზრებს სტოვებდა. ერთხელ დაეკითხა ქალი:

— თქვენ ვაქრობა ძალიან მოგწონთ?

— არც ისე ძლიერ, — მხრების შესმუშვნით მიუგო ლუნემა, — მაგრამ რას იზამ, ხომ რამეთი უნდა იცხოვროს ადამიანი...

ქალმა ყურადღებით გადახედა და სახე თითქოს უფრო დაუგრძელდა.

— რამეს უნდა ადგეს ადამიანი... — იგივე აზრი სხვა სიტყვებით გაიმეორა ილიამ და მწარედ ამოიოხრა.

— მერე, თქვენ არ გიცდიათ რაიმე შრომით ცხოვრება? — დაეკითხა ქალი.

— როგორა ბრძანეთ?

*) იხ. „მოამბე“ მე-5 №-რი.

— თქვენ არასოდეს არ გიმუშავენიათ, არ გიშრომნიათ, მეთქი?

— ყოველთვის. მთელი ჩემი ცხოვრება. აგერ ვვაპრობ... — მიუგო მიუხვედრელად ლუნევა.

ქალმა გაიღიმა, — და ამ ღიმილში რაღაც საწყენი გამოიხატა ილიასთვის.

— თქვენა გგონიათ—ვაპრობა შრომა? მაშ მათ შორის განსხვავებას ვერა ჰხედავთ, ჰა? — დაეკითხა აჩქარებით ქალი.

— არ მესმის! მაშ რად ვიღლები თუ შრომა არ არის?

მოსაუბრის სახესა და თვალებს რომ უკვირდებოდა, ცხადათა ჰხედავდა ლუნევი, რომ გაბრიკოს და არა ხუმრობდა.

— არა—განაგრძო მოწყალე ღიმილით ქალმა. — შრომას იმას ეძახიან, როცა ადამიანი თავისი ძალ-ღონის დახარჯვით რამე საგანს აჩენს, ჰქმნის... როდესაც.. სკამებს, მაგიდებს, ან რამე ქსოვილებს აკეთებს, გესმით?

ლუნევა ხმა ამოუღებლივ დაუქნია თავი და გაწითლდა: მას რცხვენოდა და ვერ გამოტყუებოდა, რომ ქალის ლაპარაკი არ ესმოდა.

— ვაპრობა რა შრომა? ის არაფერს აძლევს ხალხს! — სთქვა რწმენით ქალმა და ცნობის მოყვარეობით ჩააშტერდა ილიას სახეში.

— რასაკვირველია, — ფრთხილად დაიწყო ლუნევა, — თქვენ მართალსა ბრძანებთ... ვაპრობა ძნელი შრომა არ არის... მით უმეტესად იმისთვის, ვინც დაჩვეულია... მაგრამ ვაპრობაც იძლევა... მოგებას რომ არ იძლეოდეს, ხომ არც არავინ ივაპრობდა?!

ქალი გაჩუმდა, მიბრუნდა და ძმას გამოელაპარაკა; ცოტა ხნის შემდეგ თავი დაუკრა ილიას და წავიდა. ეხლა მას სახე ისეთივე სასტიკი და ამაყი ჰქონდა, როგორც უწინ, მაშოს გაცნობამდის. ილია ჩაჰფიქრდა: რაიმე მოუფიქრებელი სიტყვით ხომ არ ვაწყენინეო? მან ყოველი სიტყვა, ყოველი თავისი მიხვრა მოხვრა მოიგონა, მაგრამ საწყენი ვერსად ვერაფერი დაინახა. მერე ქალის სიტყვებსაც დაუკვირდა, მაგრამ რასაც

მეტს უფიქრდებოდა, ქალის საქციელი და სიტყვები უფრო მეტს უურადლებას იზიდავდნენ თვისკენ. ნეტა რა განსხვავებას ჰხედავს ვაჭრობასა და შრომას შორის?—მგონი, მეთედ ეკითხებოდა ილია თავისს თავს.

ქალი თითქმის მთლად დაეპატრონა ვაჭის აზრ-გონებას, მხოლოდ ერთი ვერ გაეგო და ვერ აესხნა ილიას: რათა აქვს გაბრიკოს დას ასეთი სასტიკი და ამაყი სახე, როცა არამც თუ ხალხის შებრალება იცის, შველის და დახმარების სურვილიცა აქვს და უნარიცაო? პავლე ქალიანთსა ხშირად დაირებოდა და ყოველთვის გატაცებით აქებდა იმასაც და იმათ ოჯახის წესსა და რიგსაც.

— მიხვალ... იმ საათში: აა, გამარჯობათ! სადილსა სქამენ—დაჯექ და მიირთვი, ჩაისა სვამენ—დაჯექ დალიე! ხალხია, რომ სული! სტუმარი, სტუმარი, ღმერთო, რომ გამოუღვევლი! სიმხიარულე, სიცილო-ხარხარი, სიმღერა... ლაპარაკობენ რაღაც წიგნების და გაზეთების შესახებ... წიგნები ხომ, ნულარ მეტყვი! სავსეა მაგიდები თუ თახჩები. სივიწროე, მაგრამ სიმხიარულე გამოუღვევლი. ყველანი განათლებულნი... ერთი ვეკილია, მეორე საცაა ექიმი გახდება, გიმნაზიელები და სხვა. სულ დაგავიწყდება ვინა ხარ, შენც იმათი ტოლი გგონია შენი თავი, იცინი, თუთუნს ეწევი... კარგი ხალხია, მე და ჩემმა ღმერთმა! მხიარული და ჭკვიანი...

— მე კი ერთხელ არ დამპატიებებს და...—სთქვა დაღვრემილად ლუნევემა.—ამპარტავანი...

— ისა?—შეჰკვივლა პავლემ.—მე შენ გეუბნები, იმისთანა გულ-ჩვილს და თავ დაბალ ადამიანს სხვას ველარსად შეხვდები! რას იცდი, რომ დაგპატიეონ? წადი პირდაპირ... მიხვალ და გათავდება! იმათი სახლი როგორც სამიკიტნო ისეა,—ღმერთმანი! თავისუფლება... მე გეკითხები—აბა მე რა ვარ იმათთან შედარებით? მაგრამ ორი შეხვედრის შემდეგ — გავეშინაურდი კიდევ... ოჰ, რა კარგია! ხმაურობა, ღრინაცელი... სიტყვების სხაპა-სხუპი. მხიარულად სცხოვრებენ, მხიარულად...

— მაშო რაღას სჩადის?—დაეკითხა ილია.

— არაფერს.. ცოტა გული მოიოხა... ზის და ილიმებს. სწამლობენ... რძეს ასმევენ... ხრენოვს მოხედება... ვეჭილი ემუქრება—ცულ დღეს დავაყენებო... გამოძძიებელთან დაპყავთ... ვერკასაც რალსაც უპირებენ... საქმის დაჩქარება უნდათ... არა, კაი ხალხია, მე და ჩემმა ღმერთმა!.. სახლი პატარა და ხალხი, როგორც ბუხარში შელაგებული შეშა—ბევრი და ცეცხლ წაკიდებული...

— თითონ?—აცივდებოდა ლუნევი.

ქალზე პავლე ისევე ლაპარაკობდა, როგორც ბავშვობაში იმ ტუსადებზე მოუთხრობდა ხოლმე ილიას, რომლებმაც წერაკითხვა ასწავლეს საპრობილეში—ძალას დაიტანდა და მოკლე წინადადებით აუწყებდა:

— ისა, ჩემო ძმაო, ოპ, ოპ, ჰო! ტყუილად კი არ სწავლობს! ყველას მბრძანებელია, თუ ვინმემ ისე არა სთქვა, როგორც უნდა, ის ოპ!... გააფთრდება, როგორც კატა...

— ეგ ვიცი...—მიუგო ილიამ და ჩაიციხა.

ილიას შურდა პავლეს ბედნიერება: იმასაც უნდოდა გბრეკონთსა მისვლა, მაგრამ თავ-მოყვარეობა ნებას არ აღეცდა, რომ დაუბატოებლივ მოსულიყო.

სანამ კი დახლს უჯდა და ჯიუტად ჰფიქრობდა:

— ხალხი ბევრია, მაგრამ ყველა სცდილობს თავისი მოძმით როგორმე ისარგებლოს. უსარგებლოდ და უაზროდ არაფინ არაფერს აკეთებს... იმას რაღა სარგებლობა უნდა ჰქონდეს მაშასა ან ვერასგან... თითონ ღარიბ-ღატაკი. მგონი, პურის ნაჭრებსა სთვლიან, როცა სჭამენ... მაშასაღამე, ძალიან გულკეთილი ყოფილა... მე კი ესე მეპყრობა... რითი ვარ მე პავლეზედ ნაკლები, ან უვარგისი?

ამ ფიქრებმა ისე მოიცვეს ილიას აზრი და გონება, რომ ყველაფერზედ გული აიცრუა. მის ბნელ ცხოვრებაში რაღაც იდუმალი ნაპრალი გამოჩნდა, რომელშიაც ილია უფრო ჰგონობდა ვიდრე ჰხედავდა ისეთ რაღაცას, რასაც ჯერ არსად შეხედროდა ცხოვრებაში.

— ჩემო კარგო, — დარიგების კილოთი ეუბნებოდა ტატიანა ვლასოვნა, — ზონარი საყიდელი გვაქვს, შავი ძაფიც გამოგველია, ორმოცდა მეთექვსმეტი ნომერი... ერთი ფირმის წარმომადგენელი იყო გულში ჩემთან, სადაფის ღირებულება ჰყიდის... მე აქეთ გამოვამგზავრე, ხომ არ მოსულა?

— არავინ ყოფილა, — მოკლეთ მოუჭრა სიტყვა ლუნევმა. ტატიანა იმას არამცთუ აღარ მოსწონდა, სძაგდა კიდევ. ილიას ეჭვი ჰქონდა, ტატიანამ ახლად დანიშნული ბოქაული კორსაკოვი გაიხანდა ეხლა საყვარლად. რაც დრო და ეამი გადიოდა, ტატიანა უფრო იშვიათად ჰხედებოდა ლუნევს და თუმცა შეხვედრის დროს უწინდებურად აღერსიანად და მხიარულად ექცეოდა, მაინც ილია ამ კანტი-კუნტათ შეხვედრასაც ერიდებოდა. ტატიანა გულცივობას ატყობდა თავისს მეგობარს, მაგრამ არა სჯავრობდა და ახალ ცვლილებას ყურადღების ღირსადაც არა სთვლიდა. ილიას არც ეს მოსწონდა და გულში ლანძღავდა საყვარელს.

— საძაგელი, როსკიბი...

ტატიანა უფრო საზიზღრად მაშინ ეჩვენებოდა ხოლმე ილიას, როცა საანგარიშოდ მოვიდოდა მალაზიაში. შემოაჭყოფდა თუ არა თავს მალაზიაში, ბზრიალასავით დატრიალდებოდა, შეხტებოდა თახჩებზედ, ხან ერთ კოლოფს ჩამოიღებდა და გასინჯავდა, ხან მეორეს; იქაურობას აფორიაქებდა, ამტკერებდა, მტვრისგან ცხვირის ცემა აუტყდებოდა და გაბრიკოს ებუზღუნებოდა.

— მალაზიაში მოსამსახურე ბიჭი მარდი და მიხვედრილი უნდა იყვეს! იმიტომ კი არ აქმევენ პურსა, რომ მალაზიის კარებზედ იჯდეს და ცხვირს იქეჩავდეს. ქალბატონი როცა ვლასარაკება, გულმოდგინედ და პატივისცემით უნდა უგდებდეს ყურსა, კი არ უნდა გამოყეყეღდეს...

მაგრამ გაბრიკოს თავისი ხასიათი ჰქონდა. როცა ქალბატონი ბუზღუნს მოჰყვებოდა, ის დინჯად და გულგრილად ბრძანდებოდა და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა რომელიმე კოლოფის ან სხვა საქონლის ჩამოსაღებად ქალბატონი სულ

მალლა თახჩას შეეპოტინებოდა და კაბას მალლა აიწვედა, გაბრიკო ეშმაკურის ლიმილით ბატონს გადაჰხედავდა და თვალს ჩაუქნევდა ხოლმე. თუ გამოელაპარაკებოდა არც კილოს და არც სიტყვებს პატივისცემა და მოკრძალება არ ეტყობოდათ. წავიდოდა თუ არა ქალბატონი, გაბრიკო ეტყოდა ხოლმე ლუნევს:

— გაჰფრინდა კაჭკაჭი...

— როგორ იქნება ქალბატონზედ ეგრეთი ლაპარაკი? — ეტყოდა ხოლმე დარიგებით ლუნევი და სცდილობდა არ გაეღიმა.

— რის ქალბატონია შერე? — დაეკითხებოდა გაბრიკო. — მოვა, იკაკანებს, იკაკანებს და წავა... ბატონიცა და პატრონიც თქვენა ხართ.

— ისიც ბატონია... — ცივად ეტყოდა ხოლმე ლუნევი.

— ბატონი კი არა, კაჭკაჭია... — არა სცხბებოდა გაბრიკო.

— თქვენ არც არიგებთ და აღარც უჯავრდებით ბიქსა, — უსაყვედურებდა ხოლმე ილიას ტატიანა, — და საზოგადოთ... უნდა მოგახსენოთ, კარვით ველარ მიდის ჩვენი ვაქრობა... საქმეს აღარც სიყვარული, აღარც ვატაცება ეტყობა...

ლუნევი ხმა-გაკმენდილი ყურს უგდებდა და, ზიზღითა და სიმძულვარით სავსე, ჰფიქრობდა გულში.

„ნეტა ფეხი მაინც მოიტეხო, შე წყეულო, ან იღრძობ რამე, ემანდ რომ დაძვრები“...

ილიამ ბიძისაგან წერილი მიიღო და გაიგო, რომ ტერენტი კიევში ყოფილიყო სალოცავად, სერგეის ლავრაშიც შეეწელო და ცოტა გაწყდა სოლოვკაშიც კინაღამ თურმე თავი ამოჰყო, მაგრამ ვლასამის მონასტერში მისულიყო და ეხლა სახლისკენ თურმე მოემგზავრებოდა.

„აი, ერთი სიამოვნება კიდევ, — გაიფიქრა ილიამ: — ის უსათუოდ ჩემთან მოინდომებს ცხოვრებას“...

ამ წერილმა ძალიან დააფიქრა ილია — როგორ მოვახერხო, რომ ბიძამ ცალკე იცხოვროსო. მაგრამ დიდი ხანი ველარ

მოიცალა საფიქრელად, რადგან ჯერ იყო და მუშტრები ეწვივნენ და მერე გაბრიკოს დაც შემოვიდა. ქალი დაღლილ-დაქანცული და სუნთქვა შეკრული შემოვიდა და მიესალმა თუ არა ილიას, დაეკითხა.

— იქ,—მეორე ოთახზედ ანიშნა თავით,—წყალი ხომ არ არის?

— ამ წუთსვე მოგართმევთ!—უთხრა ილიამ.

— არა, მე თითონ...

ქალი შევიდა ოთახში და აღარ გამოვიდა; ლუნევიმა, მუშტარი რომ გაისტუმრა, თითონაც ოთახისკენ გასწია. სოფია ნიკონოვანა „ცხოვრების საფეხურების“ წინ გაჩერებულიყო და სურათს სინჯავდა. ილია რომ შევიდა, ქალმა თავი მოაბრუნა, თვალებით სურათზედ ანიშნა და სთქვა:

— რა სისაძაგლეა და უგვანობა!..

ლუნევის შერცხვა და გაწითლდა.

— ბრრ!—რა მდაბალი და უგვანი გემოვნებაა!—ზიზლით გაიმეორა ქალმა და სანამ ილია რამეს ეტყოდა, წავიდა კიდევ...

ქალმა რამდენიმე დღის შემდეგ კიდევ შემოიარა, ძმას საცვლები მოუტანა და უსაყვედურა—მაღესვრი და ტანზედ იგლეჯავო.

— ჰო, კარგი, კარგი,—ურჩად მიუგო გაბომ, —დაიწყო... ისედაც ქალბატონისაგან არა მაქვს მოსვენება, ეხლა შენ-ლა მაკლიხარ სწორედ!

— რა, ძალიან გიჟობს?—დაეკითხა ილიას ქალი.

— რამდენიც შეუძლიან გიჟობს...—მიუგო ლუნევიმა.

— მე ძალიან ქვიანი გახლავარ, —გამოემცნაურა ბავშვი.

— ცოტა ენა აქვს გრძელი, —უთხრა ილიამ.

— გესმის?—დაეკითხა ქალი გაბრიკოს და შუბლის კოპები შეიკრა.

— ჰო, მესმის, რა იყო მერე?—მიახალა გაბრაზებულმა გაბომ.

— ემაგას რა უშავს...—ტკბილის ხმით განაგრძო ილიამ. —ეგ კარგიც არის, რომ პასუხის მიცემა შეუძლიან. სხვასა სცე-

მენ და ის მაინც გატრუნულია... კუბომდის მიიყვანენ უსიტყვო არსებას...

ქალი ყურს უგდებდა და სახეზედ სიამოვნება ეტყობოდა. ილიამ ეს კარგათ შეამჩნია.

— რა უნდა შეკითხნა თქვენთვის, — დაიწყო ილიამ და სირცხვილით გაწითლდა.

— რა?

ქალი მიუახლოვდა, რამდენათაც კი შეეძლო, და თვალეში ჩააშტერდა. ქალის თვალების გასწორებას ილიამ ველარ გაუძლო, თავი დაბლა დაჰხარა და განაგრძო:

— როგორც მივხვდი, თქვენ ვაჟრები არ უნდა გიყვარდეთ?

— მართალია...

— რისთვის?

— იმიტომ, რომ ვაჟრები სხვისი შრომით სარგებლობენ. — მკაფიოდ წარმოსთქვა ქალმა.

ილიამ მალლა ასწია თავი და შუბლი გაისხნა. ეს სიტყვები არამც თუ აკვირვებდნენ, შეურაცხებასაც აყენებდნენ. ქალმა კი ისე უბრალოთ და აშკარად გამოხატა თავისი აზრი.

— ეგ... მართალი არ გახლავთ, — ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ, ხმა — მალლა წარმოსთქვა ლუნევმა.

ეხლა ქალის სახე შეიცვალა და გაწითლდა.

— რა გიღირთ თქვენ აის ზონარი? — სასტიკათ დაეკითხა ქალი.

— ზონარი? აისა?... ჩვიდმეტი კაპიკი.

— თქვენ როგორ ლა ჰყიდით?

— აბაზათ...

— ჰო და... ის სამი კაპიკი, რომელსაც თქვენ იღებთ, თქვენ კი არა, იმას ეკუთვნის, ვინც გააკეთა, გესმით?

— არა! — გულ-ახლით გამოუტყდა ლუნევი.

აქ კი რალაც მტრულმა გრძნობამ გაურბინა ქალს გულში და თვალეშიაც გამოეხატა. ილიამ ცხადათ შეამჩნია ეს

ცვლილება და, ცოტა არ იყოს, შეეშინდა, მაგრამ იმ წუთსვე შეუტია თავის თავს.

— მე მგონია, თქვენ ვერც ადვილად ვერ გაიგებთ ამის-თანა ლიტონ სიმართლეს და უბრალო აზრებს,—უთხრა ქალმა და დახლს ჩამოშორდა. — აი, მაგალითად... წარმოიდგინეთ თქვენი თავი მუშათ, ყველაფერს თქვენ აკეთებთ...

ხელის გაქნევით ქალმა მალაზიის მთელი საქონელი აჩვენა და მოუყვა იმის ამბავს, თუ უბრალო მუშის შრომა ყველას როგორ ამდიდრებს, მუშისვე გარდა. ჯერ ჩვეულებრივ სასტიკათ, მკაფიოდ ლაპარაკობდა და მისი ულამაზო სახე არ იცვლებოდა, მაგრამ შემდეგ კი წარბები შეერხნენ, სახე მოელუშა, ცხვირის ნესტოები დაებერნენ და თავაწეული, გრდემლსავეთ არტყამდა ილიას მაგარს და სიმართლის რწმენით გაულენთილ სიტყვებს.

— ვაჟარი მუშასა და მყიდველს შორის გაჩხირულა... თითონ არაფერს აკეთებს და საქონელს კი აძვირებს... ვაჟრობა დაკანონებული ქურდობაა...

ილია თავს შეურაცხყოფილად ჰგრძნობდა, მაგრამ სიტყვა ვერ ებოვნა შესაბრუნებლად, თუმცა პირში მუქთახორასა და ქურდს ეძახოდნენ. ის კრიჭა მოჭერილი ყურს უგდებდა ქალის ლაპარაკს, არც სჯეროდა და არც თუ შეეძლო მათი დაჯერება. ილია გატაცებული ეძებდა იმისთანა სიტყვას, რომელიც უცბათ დაარღვევდა და დაამსხვრევდა ქალის აზრებს, მაგრამ იმავე დროს სიამოვნებით შეჰყურებდა ქალის კადნიერებას... საწყენი სიტყვები თან აკვირვებდნენ და თან მოუსვენარ და მშფოთვარ კითხვას უღვიძებდნენ — რისთვის?

— ეგ ყველაფერი... ვერც არ გახლავთ! — შეაწყვეტინა ილიამ მალაღის ხმით, რადგან იგრძნო, რომ მეტის მოთმენა აღარ შეეძლო. — არა, მე ვერ დაგეთანხმებით!

ილიას გულში ბრაზი და სიმკაცრე უბობოქრებდნენ და სახე წითელი ლაქებით ავსებოდა.

— არ მეთანხმებით და აბა რას იტყვით ჩემს წინააღმდეგ? — დინჯათ დაეკითხა ქალი, ჩამოჯდა სკამზედ, გადმოი-

წია გრძელი და სქელი ნაწნავი და ხელში თამაშობა დაუწყო.

ლუნევი ხან ერთ მხარეს მიბრუნდებოდა, ხან მეორეს, რომ ქალის მტრულ სახეს არ შეხვედროდა.

— ვიტყვი მაშ!—ველარ დაიჭირა თავი და შეჭყვირა ლუნევა.—მე მთელის ჩემის ცხოვრებით წინ აღვუდგები თქვენს სიტყვებს! იქნება მე დიდი ცოდვაც ჩავიდინე სანამ, ამას მივალწევდი...

— ეგ უფრო ცუდი თქვენთვის... მაგრამ მაგას მოწინააღმდეგეს აზრის დარღვევა როდი ჰქვია... —თითქოს ცივი წყალი შეასხეს სახეშიო, მკაფიოდ და დაუნდობლად მიახლა ქალმა. ილია წაიკუნა, დახლოს დაეყრდნო, თითქოს გადახტომას აპირებდნო და შეურაცხყოფილი, ქალის სიმშვიდით გაკვირვებული, რამდენსამე წუთს ხმა ამოუღებლივ შეჭყურებდა ქალს. ნიკონოვნას დაუნდობელი თვალები, უძრავი და რწმენით სავსე სახე არცხვენდნენ და თან აყურებდნენ ილიას. ის რაღასაც ჰხედავდა ქალში, რაღაც კაქსავით მაგარს, შეუღრეკელს და სათქმელი სიტყვა პირზედ ეყინებოდა.

— მერე, რატო არაფერს იტყვით?—დინჯათ ავულისებდა ქალი. ცოტა ხნის შემდეგ ქალმა გაიცინა და გამარჯვებულის კილოთი დაუმატა:

— ვერაფერსაც ვერ იტყვით ჩემს წინააღმდეგ, იმიტომ რომ მე ქეშმარიტებას მოგახსენებთ!

— ვერაფერს?—ყრუდ დაეკითხა ლუნევი.

— დიად, ვერაფერს! აბა, რის თქმა შეგიძლიანთ?

აქ ისევ გაიღიმა ქალმა.

მშვიდობითო დაუმატა, კვლავინდელზედ უფრო მალლა ასწია თავი და გავიდა.

— ეგ ფუჭი აზრები გახლავთ!—მიამახა მიმავალ ქალს ლუნევა, მაგრამ ქალმა არც კი მოიხედა.

თითქოს მუხლთ ჩაეკეცაო, ილია უცბად ჩაჯდა სკამზედ, გაბრიკო კარებში გახიდულიყო და, როგორც ეტყობოდა, კმა-

ყოფილი: უნდა ყოფილიყო დის ქვევით, რადგან იძასაც დასავით
 გამარჯვებული და სასტიკი სახე ჰქონდა.

— რას იყურები? — დაუყვირა გაბრაზებულმა ლუნევმა, როცა შენიშნა, რომ ბავშვის ცქერა ბრაზსა ჰგვრიდა და მოთმინებას უღევდა.

— არაფერს! — მიუგო ბიკმა.

— ჰო და ჯან!... — მიუქარის კილოთი წაიბუტბუტა ლუნევმა და ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაუმატა:

— წადი... ისეირნე სადმე!

ილიას მარტოდ დარჩომა უნდოდა. მაგრამ მარტოობამაც ვეღარ უშველა, რადგან ვერ იქნა და აზრი ვერ მოიკრიფა. ილია ქალის სიტყვებს არც კი უკვირდებოდა, რადგან დაუკვირვებლადაც საწყენნი და შეურაცხმყოფელნი იყვნენ მისთვის. დახლზე დაყრდნობილი ილია გულ-ამღვრეული ჭფიქრობდა:

— რისთვის გამლანძლა?.. რა დაუშავე?.. კეთილს კი ვეძახდი... მოვიდა, გამომშუშპრა და წავიდა... ყოვლად უსამართლოდ და უმიზეზოთ... არც კი მკითხა რამე... განათლებული... აბა, ერთი კიდევ მობრძანდი! ისეთს პასუხს მოგართმევ, რომ..

ილია ემუქრებოდა კია, მაგრამ მაინც დანაშაულს ეძებდა თავისს საქციელში თუ სიტყვა-პასუხში. აქ პავლეს სიტყვები მოაგონდა ქალის ჭკუისა და უბრალო ხასიათის შესახებ.

— აგერ პაშკას არ აწყენინებს ხოლმე... — გაიფიქრა, ასწია თავი და სარკეში ჩაიხედა. ის ისე ჩააშტერდა თავისს სახეს, თითქოს რალსაც ეკითხება და ცივ შუშისაგან პასუხს მოეღისო. ახლათ ათქარებული შავი უღვაშები ზედა ტუჩზედ უთამაშებდნენ, დიდრონი თვალები მოქანცულად გამოიყურებოდნენ და ლოყის თავები დასწითლებოდა. მაგრამ ეხლაც კი მისი შეწუხებული და მიღებულ შეურაცხყოფისაგან მოლუშული, მაგრამ მაინც ლამაზი და სათნოიანი სახე, ბევრით უფრო უკეთესი იყო პავლეს გამხდარ და ჩაყვითლებულ სახეზედ.

— ნუ თუ პაშკა გრაჩევი მოსწონს და მე კი არა? — გაიგლო გულში ილიამ. მაგრამ იმ წუთსვე თითონვე მისცა თავის თავს პასუხი:

— მერე რაში ეკნაქება იმას ჩემი სახე! ნფფე ვარ, თუ რა?... ის ან ექიმს მისთხოვდება... ან ვექილს... ან მოხელეს... აბა, საჩვენებლო რომ არ არის, ეს ხომ ცხადია!..

აქ მწარეთ გაილიმა და კვლავ დაეკითხა თავის თავს:

— მაშ პაშკა რად დაჰყავს თავიანთსა? მე რად მამცირებს და მათახსირებს? ვაჭარი და ქურდი სულ ერთიაო... არა შრომობსო... ჰმ! თურმე მე სხვის ოფლითა და შრომით ვსცხოვრობ! მაშ ვინ არქვია აქ, ერთს ადგილას, დილიდან საღამომ დის განუწყვეტლივ?

ეხლა, მარტოკა რომ დარჩა ილია, საპასუხო სიტყვაც ბევრი იპოვნა და თავის ცხოვრების გასამართლებელი საბუთებიც ბევრი მოაგონდა, მაგრამ, სამწუხაროთ, ქალი აქ არ იყო და ეს სიტყვები და საბუთები უფრო უმღვრევდნენ გულსა და სულს და მოსვენებას აღარ აძლევდნენ. ილია გავიდა მეორე ოთახში, ერთი ჭიქა წყალი დალია და მიიხედ მოიხედა. დაბალ და ვიწრო ოთახში, თითქოს რაღაც ჯანყი სდგასო, ბნელოდა და ფანჯრის რკინის მოაჯირი ხომ სულსა და გულს უზუთავდა ადამიანს. უცბათ კედელზე მიკრული სურათის ღია ფერმა მიიპყრო ილიას ყურადღება. მალაზიის კარებში გაჩერებული შეჭყურებდა ფრთხილად გაზომილ და გასაზღვრულ „საფეხურებს“ და ჰფიქრობდა:

— სიცრუეა... ვანა ესრე ცხოვრობენ?

დიდხანს უყურა ილიამ სურათს და თავისი ცხოვრებაც ამავე საზომით ზმონა.

— ვანა ასრეა? — იმეორებდა გულში ილია, და უცბათ დასძინა უიმედოთ:

— ესრეც რომ იყვეს — ისიც მოსწყინდებოდა ადამიანს... სუფთა, მაგრამ უსიცოცხლო, მხიარულებასა და სიამოვნებას მოკლებული ცხოვრება...

ილია დინჯის ნაბიჯით მიუახლოვდა კედელს, ჩამოკვლიჯა სურათი, მაღაზიაში გაიტანა, დახლზე გაშალა და ხელოვნულად ჩაუკვირდა ღია ფერებით დახატულ ცხოვრებას, მაგრამ ეხლა კი დაცინვით სინჯავდა. სურათს დაჰყურებდა, მაგრამ მაინც გაბრიკოს დაზედ ჰფიქრობდა.

„თითქო იცის, რომ მოხუცი დავაღრჩე... არ უყვარვარ,— რეები მომახალა!..“

აზრები მძიმეთ და დინჯათ უტრიალებდნენ თავში და სურათის ცქერით თვალეები აუჭრიალდა. მაშინ უცბათ წელში გაიშალა, სურათი დასქმუქნა და დახლს ქვეშ შეაგდო; მაგრამ დაქმუქვნილი ქალღიდი ისევ გამოგორდა და ფეხ-ქვეშ გაუჩნდა. გაჯავრებული ილია დასწვდა, უფრო მაგრა და გამეტებით დასქმუქნა და ქუჩაში გასტყორცნა...

ქუჩაში დიდი ხმაურობა და მოძრაობა იყო: ქუჩის იქითა მხარეზე ვილაც, ჯოხიანი კაცი, მიდიოდა, ჯოხი ფეხთან ერთად არ ხვდებოდა ფილაქანს და ისეთი ხმაურობა ისმოდა, თითქოს მგზავრს ორი კი არა, სამი ფეხი აქვსო. შუაში მტრედები გუგუნებდნენ. სადღაც რკინას არახუნებდნენ,— ალბათ, ბუხრების მწმენდავი თუ დადიოდა რკინით წახურულს ქერზედ. მაღაზიის წინ ეტლი მიიზღაზნებოდა და მეეტლე სთვლემდა, თუმცა თავს საშინლად აქანდურებდა. ილიას გარშემო ყველაფერი ირხეოდა. უცბათ ილიამ საანგარიშო „შჩოთი“ აიღო და რიდაცისთვის ერთი აბაზი ჩააგდო. შეხენდა კიდევ და ჩვიდმეტი კაპეიკი გამოაკლო. „შჩოთზე“ სამი კაპეიკი-ღა დარჩა. მერე გაჰკრა ძვლებს ფრჩხილი და დააბროწიალა.

ილიამ ამოიოხრა, „შჩოთი“ განზე გასწია, გულით დახლს დაეყრდნო და თავისივე გულის ცემას ყური წაუგდო.

მეორე დღეს გაბრიკოს და ისევ მოვიდა. ძველს და გახუნებულს კაბაში ქალი უწინდებურად გამოიყურებოდა.

— ერთი დამიხედეთ!..— გაიფიქრა ილიამ გულში, როცა ქალს თვლი მოჰკრა.

ქალის საღამუხედ ილიამ უგულოთ მოიხარა კისერი. თუმცა ქალმა კი კეთილად გაუღიმა და ალერსიანად დაეკითხა:

— რამ გადაგაფითრათ? ავად ხომ არა ხართ?

— არა მტკივა-რა, — მოკლეთ მოუჭრა ილიამ სიტყვა და სცდილობდა ქალის ღიმილით და ალერსიანის სიტყვით გამოწვეული ახალი გრძნობა როგორმე დაეფარა. ეს ახალი გრძნობა კი კეთილი და გასახარელი იყო: ქალის ღიმილი და სიტყვები ილიას დაკადილ გულს ისე ღობილათ შეეხნენ და ისრე დაუსალმუნეს გული, რომ ილიამ ბედნიერად იგრძნო თავი, თუმცა იმ წუთსვე კი გადასწყვიტა თავი ნაწყენად და შეურაცხყოფილად ეჩვენებინა, რომ კვლავ კიდევ გაეგონა ტკბილი სიტყვა და ქალის სახეზედ სანეტარო ღიმი კიდევ დაენახნა. გადასწყვიტა და გაბუტული რაღასაც ელოდა.

— თქვენ მგონი... მე მიწყრებით? — გაისმა ქალის მკაფიო ხმა. ეს ხმა ისე აშკარათ განსხვავდებოდა იმ ხმისგან, რომლითაც პირველი სიტყვები ითქვა, რომ შეშინებულმა ილიამ ნება უნებურად ქალს გადახედა და შეამჩნია, რომ ის უწინდებურად ამაყათ და მედიდურად გამოიყურებოდა.

— მე დამცირებას და წყენას დაჩვეული ვახლავართ, — უთხრა ილიამ, გაიცინა და იგრძნო, რომ გულს გაცრუებულ იმედების სიომ დაჰპერა.

„ჰოო, მეთამაშები?... — გაიფიქრა გულში ილიამ. — ჯერ მომილაქუცებ და მერე მიმბეგვავ, ჰა? ვერ მოგართვით...“

— მე სრულიად არ მინდოდა თქვენი წყენა...

სიტყვა „თქვენი“, როგორც ილიას ეჩვენა, რაღაც მნიშვნელობით, სულ სხიანაირად წარმოსთქვა ქალმა.

— ვერც მაწყენინებთ, ძალიანაც რომ გინდოდეთ! — მკვახეთ დაიწყო ილიამ. — მე თქვენი ფასი ვიცი. რა ფრინველიც ბრძანდებით, იმასაც კარგათ ვხედავ!

ამ სიტყვებზედ ქალი წელში გაიშალა და გაკვირვებით თვალები დააჭყატა, მაგრამ ილია ვეღარას ჰხედავდა: სამაგიეროს გადახდის სურვილი ცეცხლსავით მოედო იმის არსებას და საწყენ სიტყვებს აუჩქარებლივ, დალაგებით ახლიდა:

— ეგ ბატონობა და სიამაყე — ძვირად არ გიზით... გემნაზიებში ყველა შეიძენს მაგ განძსა. უგემნაზიოთ-კი რა ხართ?

მკერვალი, უბრალო მოახლე და მეტი არაფერი!.. თქვენი ღარიბის გამოისობით სხვა არაფერში გამოდგებოდით. დიად, მართალს მოგახსენებთ!

— რას ლაპარაკობთ?—ნელის ხმით შესძახა ქალმა.

ილია შეჭყურებდა და სიამოვნებით ამჩნევდა—ქალს ნესტოები როგორ ებერებოდნენ და სახე როგორ უქარხლდებოდა.

— შე ვლაპარაკობ იმას, რასაც ვფიქრობ! ვფიქრობ კი იმას, რომ თქვენი ბატონობა და დიდკაცობა გროშად, კაპიკათაც კი არა ღირს.

— ჩემში ბატონური არაფერია!—გაჯავრებით შეჭკივლა ქალმა. დას ძმა მიუახლოვდა, ხელი სტაცა, ბორბტის თვალთ გადახედა ილიას და იმანაც ხმა-მადლა შეჭყვირა:

— წამო, სონა!

ლუნევმა თვალი გადაავლო და ცივად წარმოსთქვა:

— დიად... მიბრძანდით! არც მე თქვენთვის და არც თქვენა ხარო ჩემთვის საჭირო.

და-ძმამ რაღაც უცნაურათ გაულღვეს თვალში და გაჰქრნენ. ილიამ სიც ლ ხარხარი მიაყარა. მერე, როცა მარტოკა დარჩა, ილია რამდენსამე წუთს უნძრევლივ იდგა და სამაგიეროს გადახდის სიტკბოთი ნეტარებდა. ქალის აღელვებულ-გაკვირვებული და, ცოტა არ იყოს, შეშინებული სახე ეხლაც ცხადათ ედგა თვალწინ და კმაყოფილების გრძნობით გამსჭვალული ილია თავისს თავისაც და შემთხვევისაც მადლიერი იყო.

„ბიქს უყურე, ბიქსა, და...“—უაზროთ უელავდა ილიას თავში: გაბრიკოს საქციელი, ცოტა არ იყოს, ხელს უშლიდა და გუნებას უფუჭებდა.

„მგეც შენი მედიდურობა!..—ჰფიქრობდა ილია და გულში იცინოდა.—ტასო მოსულიყო ეხლა, ვაჩვენებდი იმასაც სეირსა...“

ილია ეხლა მზათ იყო ყველა, ვინც კი გარს ეხვია, შეუბრალებლად, წყენით და შეურაცხებით მიერეკ-მოერეკნა,

ილია ჰგონობდა ამას და ჰხედავდა, რომ საამისო ძალაც მოსდევდა.

მაგრამ ტატიანა იმ დღეს სრულიად არ მოსულა, — მთელი დღე ილიამ მარტოობაში გაატარა და ეს დღე მეტად გრძელათაც ეჩვენა. დასაძინებლად რომ წვებოდა, ქალის სიტყვებზედ ძლიერ მარტოობის გრძნობა უფრო აწუხებდა. აქ ოლიმპიანა მოაგონდა და გაიფიქრა, ოლიმპიანა მაინც ყველასა სჯობდა და ჩემთვის ყველაზედ უკეთესი იყო. თვალზე დახუჭულს ღამის დუმილისთვის წაეგდო ყური და რაღაც ხმაურობას ელოდა: თუ შემაურდებოდა რამე, ილია შეკრთებოდა, თავს მოაშორებდა ბალიშს და ღამის წყვილიდ ჩააშტერდებოდა ხოლმე. ასრე ამ რიგად რიდაცის მოლოდინში გაათენა და ისრე ეწვალებოდა, თითქო სარდაფში გამოუმწყვრევიათ და ჰაერის უქონლობისა გამო სულთ ეხუთებაო. არც თუ უთავბოლო და შეუსაბამი აზრები აძლევდნენ მოსვენებას. ლოგინიდან როცა ადგა, თავი ლოდსავით მძიმე ჰქონდა, სამოვრის დადგმა დააპირა, მაგრამ მალე გადიფიქრა, პირი დაიბანა, ერთი სურა წყალი დალია და დუქანი გააღო.

შუადღისას გაჯავრებულმა და წარბებ შეკრულმა პავლემ შემოიარა. მოვიდა თუ არა, უსალმოთ მიუბრუნდა ილიას:

— შენ რას იბღინძები ნეტა?

ილია იმ წუთსვე მიხვდა რაზედ ელაპარაკებოდა ამხანაგი, მაგრამ ხმა არ გასცა, მხოლოდ გულში გაიფიქრა:

„ესეც იმის მხარეს ბრძანებულა!“...

— რისთვის გიწყენინებია სოფია ნიკონოვნასთვის? — სასტიკათ დაეკითხა პავლე. მის გაბერილ სახეში და საყვედურით სავსე თვალეებში ილია თავისს გაკიცხვის მეტს ვერაფერსა ჰხედავდა, მაგრამ მაინც გულ-გრილათ ეპყრობოდა ამხანაგს.

პასუხად მან ღინჯათ, ქანც-გაწყვეტილსავით წაილაპარაკა მხოლოდ:

— ჯერ სალამს მაინც მომცემდი... ან ქუდს მოიხდიდი... ჰხედავ ხატი ასვენია?..

მაგრამ პავლემ უფრო ძლიერ ჩამოიფხატა ქუდი, ტუჩები ქიშპათ მოიღრიცა და აჩქარებულის, აცახცახებულის ხმით მიჰმართა:

— იპრანჭე! გამდიდრდი, პა? გასძეხი? მოიგონე მაინც, რომ სჩიოდი—ადამიანი არ არის, რომ შეგვიბრალოსო! აგერ გამოჩნდა მაგისტანა ადამიანი? მერე რილასთვის აგდებ, რად იშორებ?.. ვაქარო!..

სიზარმაცე თუ სხვა რაღაც ჩლუნგი გრძნობა ნებას არ აძლევდა ილიას, რომ ამხანაგისთვის პასუხი მიეცა. ის გულგრილად შეჰყურებდა ამხანაგის ატკეცილ და დამცინავ სახეს და ჰგრძნობდა, რომ მისი საყვედურები სრულიად არ აწუხებდნენ და გულში არა ჰხვდებოდნენ. პავლეს ტუჩზედ და ნიკაპზედ ამოსული ყვითელი ბურძღლი ხავსს წააგავდა. ლუნევი გულგრილად შეჰყურებდა და ჰფიქრობდა:

„ილანძღება... უჩივლია, როგორც ეტყობა... განა ისე ძლიერ ვაწყენინე? ხომ მეტის თქმაც შემეძლო...“

— იმას ყველაფერი ესმის, ყველაფრის ახსნა და განმარტება შეუძლიან... შენ კი ეგრე ექცევი... ეეჰ!—ეუბნებოდა პავლე და, ჩვეულებრივ, სახეში არც კი უყურებდა—ისეთი კარგი ხალხი... ჭკვიანი... მთელი კანონები ზებირად იციან... იმის მაგიერ, რომ აღარ მოშორებოდნენ... შენ...

— დამანებე თავი, პაშკა!..—დინჯათ შეაწყვეტინა ლუნევი.—რას მარიგებ? რასაც მინდა, იმას ვჩადი და როგორც მინდა, ისრე ვიქცევი...

— მერე რას სჩადი? სისაძაგლეს...

— როგორც მინდა, ისრე ვცხოვრობ... მომამებრეთ ყველამ თავი... მოდიხართ, ლაპარაკობთ...

თახჩებს მიყრდნობილმა და ჩაფიქრებულმა ლუნევიმ განაგრძო:

— მერე რის თქმა შეგიძლიან?

— იმას ყველაფერი შეუძლიან!—ღრმა რწმენით შესძახა პავლემ და ხელიც კი შეიშვირა მაღლა, თითქოს ფიცის მიღებას აპირებსო.—იმით ყველაფერი იციან!

— ჰო და წაბრძანდი იმათთან, ვინ გიჭერს?— გულგრილად ურჩია ილიამ. პავლეს ლაპარაკიც და აღელვებაც ილიას ეზიზღებოდა, მაგრამ პასუხის მიცემის სურვილი კი ვერ ეპოვნა გულში. მძიმე და წებოვანი სევდა გულს უგმირავდა და ლაპარაკის და მოძრაობის ნებას არ აძლევდა. ილიას უნდოდა მარტო დარჩომილიყო, რომ არაფერი გაეგონა და არც არავინ დაენახა.

— წავალ კიდევ, მაშ! — მუქარით ეუბნებოდა პავლე. — წავალ იმიტომ, რომ მესმის, მესმის, რომ მხოლოდ იმათთან, იმათ გვერდით თუ შემოძლიან ცხოვრება... იმათ გვერდით ყველაფერს იპოვნი, ყველაფერს მიაგნებ! იმათ იციან რა არის სიმართლე და როგორ უნდა მას სამსახური!.. არასოდეს არ მიცხოვრნია მე ასე... ადამიანურად... სხვა ვინ იყო, რომ პატივსა მცემდა და ჩემში ადამიანურ ღირსებას ჰხედავდა?..

— ნუ ჰღრიალებ! — მიუგო დაბალის და სუსტის ხმით ილიამ.

— რეგვენო!.. — დაუყვირა პავლემ.

მაგრამ ამ დროს ვიღაც გოგო შემოვიდა დუქანში და საცვლებისთვის ღილები მოითხოვა. ილიამ აუჩქარებლივ მიაწოდა რასაც სთხოვდნენ, აბაზიანი გამოართვა, გადააბრუნგადმოაბრუნა, უკან გადუგდო და უთხრა:

— ხურდა არა მაქვს — მერმე შემოიტანე...

ხურდა დახლში ჰქონდა, მაგრამ დახლის გასაღები მეორე ოთახში იყო და იქ გასვლა კი ეზარებოდა. გოგოს წასვლის შემდეგ პავლეს ლაპარაკი აღარ დაუწყია. ის მხოლოდ დახლს მიჰყრდნობოდა, ქუდს აცოდილებდა ხელებით და ისე შესტკეროდა ამხანაგს, თითქოს რიდაცის მოლოდინშიაო. ილიას კი ზურგი შეექცია და ჩუმად რაღასაც უსტვენდა. ქუჩიდან ეტლების რახა-რუხი, მგზავრების აჩქარებული ფეხის ხმა და მტვერი თავისუფლად მოსკურავდნენ ოთახში...

— ეხლა, რას იტყვი? — დაეკითხა მკაცრად პავლე.

— არაფერს, — ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ მიუგო ილიამ.

— ვერაფერს, ვერაფერს, ჰა?

— ეჰ, თავი დამანებე, თუ ღმერთი გწამს! — შესძახა შოთბინებიდან გამოსულმა ილიამ.

გრახევემა ქული ჩამოიფხატა თავზედ და ხმა ამოუღებლივ კარებისკენ გასწია. ილიამ თვალებით გააცილა, თუმცა თავი არც-კი მიუბრუნებია.

„ავათა ვარ, თუ რა დამემართა?“ — დაეკითხა ილია თავის-თავს.

კარებში დიდმა ქოფაკმა ძაღლმა შემოჰყო თავი, კული გააქნ-გამოაქნია და ისევ უკან გაბრუნდა. მერე მათხოვარა დედაკაცი გამოჩნდა, ისედაც წელში მოხრილი, ის უფრო იკაკვებოდა და ნახევარის ხმით ჰბურტყუნებდა:

— გამიკითხეთ, თქვენი ღვთის გულისთვის! ღმერთი შეგეწვეათ!..

ლუნევემა ხმა ამოუღებლივ ანიშნა — ღმერთმა მოგცესო. ქუჩაზედ გახურებულ და დახშულ ჰაერში მუშა დღის ხმაურობა ისმოდა, კაცს ეგონებოდა ვეებერთელა ბუხარი ჰგიზგიზებს, დაუნდობელ ცეცხლის ბრქვალეებში ჩაცვინული კუნძები ლაწუნებენ და ჯოჯოხეთურის ალით სუნთქავენო. ურმებზედ გრძელი რკინები დაეწყით და ქანც-გაწყვეტილი ცხენები ძლივს მიათრევენენ ქუჩაში. როცა ერთის წვერით რკინები მიწას ან ქუჩის ქვაფენილს მოედებოდნენ, საშინლად ჰღრიალებდნენ, თითქო სტკივათ რამე და რალასაც ვაჭკვიანო. დანების მჩარხავი რალასაც ჰლესავდა ჩარხზედ და გესლიანი, გველისებური სისინი საზარლად არღვევდა ჰაერის სიჩუმეს...

— ვლადიმირული აღუშბალი! — თითქოს მღერისო, გააგრძელა ვაქარმა.

ყოველი წუთი რალაც ახალს და მოულოდნელს ჰბადავდა და ცხოვრება ათასნაირი ხმებით ადამიანს აკვირვებდა და დაუშრეტელი შემოქმედებითი ძალით განცვიფრებაში მოჰყავდა. ლუნევის სულსა და გულში კი სიჩუმე და მყუდროობა იყო, თითქოს ყველაფერი შეჩერებულა და გაყინულაო, — აღარც ფიქრი, აღარც სურვილი აღარ მოიძებნებოდა მასში, თითქოს ყველა ამის ადგილი მძიმე და აუტანელ დაქანცულობას დაუ-

ქერიანო. ამისთანა მდგომარეობაში გაატარა ილიამ ჯერ დღე და მერე ღამეც... და კიდევ ბევრი სხვა დღე და ღამე. მოდიოდა ხალხი, ყიდულობდა რაც უნდოდა და ბრუნდებოდა, ილია კი უგულოდ, ცივი ფიქრით აცილებდა ყველას:

„არც მე ვარ ამათთვის საჭირო და არც თუ ესენი ჩემთვის... ეს მხოლოდ პირველად... თორემ პატარა ხანს შემდეგ კი შევეჩვევი და მარტო ვიცხოვრებ!..“

გაბრიკოს მაგიერ ეხლა სახლის პატრონის დედაკაცი უდგამდა სამოვარს. მუდამ დაღვრემილს და გამხდარ დედაკაცს სახე როგორღაც არაჩვეულებრივ დასწითლებოდა და თვალები უძრავი და უფერული ჰქონდა. ხანდისხან, დედაკაცს რომ შეჰხედავდა ხოლმე ლუნვევი, გაშმაგებით გაიფიქრებდა:

„ნუ თუ ისე უნდა მოკვდეს, რომ კარგი ვერაფერი ვნახო ქვეყნად?“

და პირმკეუშად, უიმედოთ დაუმატებდა:

„უაზროთ გარბის ცხოვრება...“

ილია შეეჩვია კიდევ სხვა-და-სხვა შთაბეჭდილებას და თუმცა ისინი ხან აბრაზებდნენ, ხან აღელვებდნენ, მაინც ჰხედავდა, რომ უმათოთ ცხოვრება უფრო გაუძენლდებოდა. ეს შთაბეჭდილებანი ხალხს მოჰქონდა. ამ ბოლოს დროს ხომ ხალხი სადღაც გაჰქრა და მათ ნაცვლად მუშტრები-ლა შერჩნენ ილიას. მერმე მარტოობის მძიმე და გულის დამღრღნელი გრძობა და უკეთესი ცხოვრების სურვილ-წუხილი გულგრილობაში და უგემურ ფიქრებში ჩაეფლებოდნენ და დღენი ისევ გრძლად და შემაწუხებლად ეჩვენებოდნენ ხოლმე...

ერთხელ, საღამო ხანს, ილიამ პატარა ადრე დაჰკეტა მაღაზია, ეზოში გავიდა და თელის ხეს ქვეშ წამოუწვა. დარაბის იქითა მხარეს ილიას ხმაურობა შემოესმა. ვიღაც ენას აწკლავუნებდა და ჩუმის ალერსიანის ხმით ჰბუტბუტებდა.

— ოო, ჩემო ძაღლო! ჩემო კარგო ძაღლო!

დარაბის ფიცრებსა და ფიცრებ შუა დარჩომილ ნაქვრეტში ილიამ მაღალი ტანის, გამხდარი და გრძელ ცხვირა დედაკაცი დაინახა. ქალი სკამზედ ჩამომჯდარიყო და მის წინ

ჩამჯდარ დიდ, ვეებერთელა ძაღლს წინაფეხები ქალისთვის შეხლებზედ შეეწყო და სკდილობდა სახეში მისწლომოდა, რომ სასურველი სახე ერთ გაელოკნა. ქალი თავს არიდებდა, ძაღლს თავზედ ხელს უსვამდა და ნეტარად ილიმებოდა...

„ძაღლებს უაღერსებენ... ალბათ, სააღერსო სხვა აღარავინ ყოფილა“,—გაიფიქრა ილიამ და მწარე ღიმილით მოიგონა ჯერ გაბრიკო, მერე მისი სასტიკი და... პაშკა, მაშო... და სხვანი...

„სანამ საქირო ვიყავ, —დაიარებოდნენ... ეშმაკმა წაიღოს თქვენი თავი და კისერი!.. ხვალ იაკობისკენ მაინც გავიარო...“

— ჩემო კარგო, ჩემო მშვენიერო ძაღლო! — ჰბურტყუნებდა დარაბის იქით დედაკაცი.

„ტანკა მაინც მოვიდეს!“ — ჰფიქრობდა დანაღვლიანებული ილია. მაგრამ ტატიანა ვლასოვნა იმ დროს სააგარაკოთ იყო გასული და საიდან მოვიდოდა? იაკობთან წასვლაც არ მოუხდა, რადგან იმ დღეს ბიძა ტერენტი დაუბრუნდა. დილით, ილიამ ის იყო გაიღვიძა, ჯერ ისევ ლოგინში იჯდა და ჰფიქრობდა — აგერ დღე მოვიდა და როგორც იყოს, უნდა გავატარო...

„სცხოვრობ, თითქოს შემოდგომის ქაობებში დასტოპავ, გცივა, დამპალ მიწაში იფლობი... ილალები და ვერც შორს წასულხარ...“ — ო, რომ...

ეზოს კარი ვილაცამ დაარახუნა.

ილია წამოხტა — ეგონა მოსამსახურე თუ მოვიდა სამოვარის დასადგმელათაო, გააღო კარი და ბიძას კი შეეხებია.

— ეჰ, ჰე, ჰე! — შესძახა დაცინვით კუზიანმა. — მეცხრე საათია და დუქანიც კი ჯერ არ გაგიღია, ვაჭარო?

ილია კარებში გახიდულიყო, ისიც ილიმებოდა და ბიძას გზას არ აძლევდა. ტერენტის მზე მოჰკიდებოდა, მაგრამ, თითქოს განახლებულიყო, რაღაც ახალი ელფერი დასდებოდა და თვალები სიხარულის და კმაყოფილების გრძობით აღგზნებდნენ. ძირს, ფეხებში კუზიანს რაღაც ბოლჩები და ტომრები დაეწყო და თითონაც იმათ შორის ტომარას წააგავდა.

— გამარჯობა, ძმისწულო! გამატარე რაღა, შემოვიდე! ილია ჩამოეცალა და ხმა ამოუღებლივ ბოღჩებს ზიდვა დაუწყო. ტერენტიმ კი ხატი მოსძებნა, პირჯვარი გადისახა და წარმოსთქვა, წელში მოხრით:

— გამდლობ, შენ უფალო—აგერ სახლშიც მოველი! აბა, ეხლა მოდი, ილია, გაკოცო!.. გამარჯობა შენი, გამარჯობა! კოცნა-ხვევნის დროს ილიამ შენი შნა, რომ კუზიანს ხორცი გაჰმაგრებოდა და გაჰლონიერებოდა.

— ერთი პირი დავიბანო, — ხმა-მაღლა ლაპარაკობდა ტერენტი და თან ოთახს ათვალიერებდა ის ეხლა ისე აღარ იკაკვებოდა წელში, როგორც უწინ; ტომრით სიარულს თითქოს უფრო უკან გადაეწია კუზი. — ტერენტი გასწორებულიყო და თავი მაღლა აეწია.

— სხვა, როგორა სცხოვრობ? — ეკითხებოდა ლუნევს ბიძა და თან ცივ წყალს მუქა მუქა ისხამდა სახეზედ.

ილიას ესიამოვნებოდა ბიძას ასე განახლებულს და მხიარულს რომ ჰხედავდა. ის მისდგომოდა მაგიდას, ჩაის თუ სხვა საქმელებს უმზადებდა და ბიძის კითხვებზედ ჯეროვან პასუხებს აძლევდა, თუმცა ყოველ სიტყვას ფრთხილად და დაფიქრებით წარმოსთქვამდა ხოლმე.

— შენ, შენ როგორ-ღა ხარ? — დაეკითხა ეხლა ილია.

— მე? მშვენივრათ — ტერენტიმ თვალები დახუჭა და კმაყოფილების ღიმილით თავი გააქნია. — ისე კარგათ მოვიარე, რომ უკეთესი აღარ იქნებოდა. სიცოცხლის წყაროს დავეწაფე სწორედ...

ტერენტი მაგიდას მიუჯდა, წვერი თითზე დაიხვია, თავი გვერდზედ გადიწია და დაიწყო:

— ათანასე მკდომარესთან ვიყავ, ვენაცვალე იმის მაღლსა, პერიასლავის სასწაულ მომქმედები ვილოცე, ვორონეის მიტროფონესკენაც შევიარე, დონის ტიხონსაც ვემთხვიე... ვალაამის კუნძულზედაც ვიყავ... ბევრი ქვეყანა მოვიარე. ბევრს წმინდანს ვეცი თაყვანი და ბოლოს მურომშიაც შევიარე პეტრე-ფაბრონის სალოცავათ...

როგორც ეტყობოდა, წმინდანების და სხვა-და-სხვა ქების ჩამოთვლა ტერენტის მეტად ესიამოვნებოდა—რადგან ჩამოთვლის დროს სახე შესანიშნავთ გამოეცვალა, თვალები დაუტრემლიანდა, გაუბრწყინდა და სიამაყე მიემატა. სიტყვებს ისე აქიანურებდა, როგორც კარგი გამოცდილი მეზღაპრე ან და რომელიმე წმინდანის ცხოვრების მომყოლი.

უცბათ წვიმამ წამოეჩინა. მისი წვეთები ჯერ ფრთხილად და აუჩქარებლივ ეცემოდნენ ფანჯრის შუშებს, მაგრამ მალე მოუხშირეს და შუშებს ზანზარი დააწყებინეს.

— მონასტრის მღვიმეებში დაურღვეველი სიჩუმეა, მის სიბნელეში დანთებული კანდელი ბავშვის თვალებსავით ბრწყინავს, და მირონის მშვენიერი სუნი სდგას...—აგრძელებდა ტერენტი. წვიმა-კი უფრო და უფრო ძლიერდებოდა. ეხლა ფანჯრის იქით საშინელი ღრიანცელი, და რკინების რახა-რუხი ისმოდა; სახურავებიდან წყალი დაუშრეტლად მოსჩუხჩუხებდა... საერთოთ-კი ისეთი ხმაურობა ისმოდა, თითქოს ჰაერში ფოლადის ძაფებია დაჭიმული და ვიღაც დაუნდობელათ არხევსო.

— მირონი იქვე სდულს წმიდა ადგილებში...

— კარგი, — გააქიანურა ილიამ. — შენ ის მითხარი, განთავისუფლდი? .

ტერენტიმ ერთი წუთით ხმა ჩაჰკმინდა, მერე გასწორდა წელში, ილიასკენ დაიხარა და დაბალის ხმით უთხრა:

— ე. ი... მაგალითით გეტყვი: როგორც წაღა უქერდეს ადამიანის ფეხს, ისე აწუხებდა ის უნებლიეთი ცოდვა ჩემ სულსა და გულს... უნებლიეთი, რადგან ჩემ ხელთ არ იყო იმ დროს ცოდვისგან თავის დახწევა:—არ გამეგონა, პეტრე კარში გამაგდებდა! მერწმუნე, არ დამინდობდა და გამაგდებდა, არა?

— მართალია!—დაეთანხმა ილია.

— მაგრამ... წაველ და ვილოცე... უცბათ ისეთი შეღავათი მიეცა ჩემ სულს, რომ ვერ ავიწერ... მივდიოდი და ვფიქრობდი: ღმერთო, ჰხედავ? შენ წმინდანებთან მივდივარ... ვგრძნობ და ვხედავ, რომ ცოდვილი ვარ...

— მაშ გაუსწორდი ეხლა, ჰა?— დაეკითხა ილია ღიმილით.
 — იმის ნებაა! როგორ მიიღებს ჩემ ლოცვას — არ ვუწყვი!
 — წარმოსთქვა კუზიანმა და თვალები ზეცას მიაპყრო.
 — სინიდისი?
 — რა, სინიდისი?
 — აღარ გაწუხებს, აღარა გქენჯნის?
 ტერენტი ცოტა ხანს ჩაჰფიქრდა, თითქოს რაღასაც ყური
 წაუგდო, და წარმოსთქვა:
 — ჯერ ჩუმათ არის...
 ლუნევეა ჩუმათ ჩაიცინა.

— ლოცვა როცა წმიდის გულით შეიწირება, ყოველ-
 თვის მოუტანს ადამიანს შევებას და შლავათს მისცემს,— ჩუმის,
 წარიგების კილოთი ეუბნებოდა კუზიანი.

ილია წამოდგა სკამიდან და ფანჯარას მიუახლოვდა. ფი-
 ლაქნების გვერდზედ ნიაღვარი განიერ ტოტებათ მისჩუხჩუხებ-
 და; ქუჩის შუა ნაწილზედ წყალი აქა-იქ გუბეებათ ვაჩერე-
 ბულიყო და წვიმის წვეთები როცა ეცემოდნენ, გაყურებული
 წყალი შეცახცახდებოდა და თითქოს მთელი ქვაფენილი ირ-
 ხევაო, შეინძრეოდა ხოლმე. ილიას დუქნის პირდაპირ ამარ-
 თული, მთლად გაწუწული და დასველებული სახლი, მოიღრუ-
 ბლა და მოიღრუა, კვლავ მობრკვეიალე შუშებს ეხლა ბერან-
 გი ფერი დაჰკრავდათ და ფანჯრებში შეწყობილი ყვავილები
 აღარ მოსჩანდნენ. ქუჩაში აღარავინ მოსჩანდა, არც სად მო-
 ძრობა და არც ხმაურობა, მხოლოდ წვიმას გაუდიოდა ოსუი-
 ლი და წყლის ნაკადულები სადღაც მიეჩქარებოდნენ. მართოდ
 დარჩომილი მტრედი სცდილობდა კედელში გადმოშვერილ
 აგურს ამოჰფარებოდა; სუყველა მხრიდან ნესტის სუნი და
 მძიმე ნალგელი მოჰბერავდა.

„შემოდგომა იწყება“, — გაუელვა ლუნევს თავში.

— მაშ სხვა რითი უნდა გამართლდეს ადამიანი, თუ არა
 ლოცვით? — ამბობდა ტერენტი და თან რაღაც ბაღჩასა სხნიდა.

— მსუბუქი და ადვილი, — შენიშნა დაღვრემილათ ილიამ
 და პირიც კი არ მოიბრუნა ბიძისკენ. — შესცოდე? ილოცე

და განიწმინდები! გაუსვი და ისევ სკოდე რამდენიც გინდა...

— რაღა? მართლად იცხოვრო...

— რის გულისთვის?

— როგორ?

— ისრე...

— სინიღისი?

— რაში მეკითხება სინიღისი?

— როგორ იქნება... — უგემურად გააქიანურა სიტყვა ტერენტიმ. — როგორ ლაპარაკობ...

— როგორც გესმის, — დაბეჯითებით და მკვახედ განაგრძო ლუნევმა.

— ცოდვა!

— იყოს ცოდვა, რა?..

— დასჯილი იქნები!

— არ ვიქნები, ნუ გეშინიან...

ილიამ ეხლა კი მოიბრუნა პირი და შიგ სახეში ჩააშტერდა ტერენტის. კუზიანმაც ექვის თვალით დაუწყო ძმისწულს ცქერა. ტუჩების წკლაპუნით ტერენტი დიდი ხანი ეძებდა საპასუხო სიტყვას და როცა იპოვნა, წარმოსთქვა დარბაისლურად:

— როგორ თუ არა? დაისჯები!.. აგერ, ჩემი მაგალითი თვალ წინ არა გაქვს?

— რითი? რითი იყავ დასჯილი? — მკვახეთ დაეკითხა ლუნევი.

— შიშით? ჩემი ყოფნა რაღა ყოფნა იყო? დღე და ღამ სულ იმის ფიქრში ვიყავ — ერთიც ვნახოთ გამიგონ, რა ვქნა მაშინა მეთქი?

— მეც შევცოდე, მაგრამ აგრე არ მეშინიან, — გამოაცხდა უკმეხი ღიმილით ლუნევმა.

— მიჰქარავ, — შეაჩერა სასტიკის ხმით ტერენტიმ.

— დიად, არ მეშინიან! მაგრამ ცხოვრება კი მიძნელდება.

— ჰოო! — შესძახა ტერენტიმ და აღფრთოვანებული იატაკიდან წამოხტა. — გიძნელდება, ჰა?

— დიად! ყველამ თავი გამანება... თითქოს ქირიანი ვიყო...

— ეგეც შენი სასჯელი! მაშ რაღას ამბობდი—არ დავისჯებიო?

— რისთვის?—ცოფიანსავით შეჭლიადა ილიამ. აღელვებულ ილიას ნიკაპი უცახცახებდა და ზურგზედ შეწყობილი ხელებით კედელს ჭვხოტნიდა. ტერენტი შიშით და კრძალვით შეჰყურებდა და ხელში რაღაც თოკს ატრიალებდა.

— ნუ ჰყვირი, ნუ ჰყვირი!—ეუბნებოდა ნახევარის ხმით შემკრთალი კუზიანი.

მაგრამ ილია არა სცხრებოდა. კაი ხანი იყო, რაც ილიას აღარ ელაპარაკნა ხალხთან და ეხლა რაც კი რამ მოჰგროვებოდა ამ მარტოობის დროს, სცდილობდა გულიდან ამოენთხია. გატაცებით და გესლით ეუბნებოდა ბიძას:

— ტყუილად შესწუხდი... ტყუილად ეთრიე სალოცავად... სულ ერთია, არაფერი გადაგხდებოდა! არამც თუ სძარცვე, — მოჰკალ, წაახრჩე, სული ამოართვი: არა გადაგხდება—რა! ვინ უნდა დავსაჯოს? დამსჯელი არავინ არის!.. სჯიან მხოლოდ გამოუცდელებს და უხერხულებს. მაგრამ ვინც იცის და მოხერხებულია: — იმას ყველაფრის ჩადენა შეუძლიან!

— ილია! — ეუბნებოდა ტერენტი და ფრთხილად იწევდა ძმისწულისკენ. — მოიცა, ნუ კი ცხარობ!.. დაჯექი!.. მოდი, დალაგებით მოვილაპარაკოთ.

უცბად კარებს იქით რაღაცამ დაიგრილა, ხრიალით წამოვიდა კარებისკენ და იქვე, სადღაც ახლოს გაჩერდა. პიძა ძმისწული ორთავენი შეკრთნენ და გაჩუმდნენ. მაგრამ ხმაურობა მალე შესწყდა, მხოლოდ წვიმის შხაპა-შხუპი-ლა ისმოდა.

— რა იყო? — ჩუმიად დაეკითხა შეშინებული კუზიანი.

ილია ხმა ამოუღებლად მივიდა კარებთან, გააღო და გაიხედა. ოთახში უცებ ჩუმი სისინი, ხრიალი, ჩურჩული და ერთმანეთში გადახლართულ-გადაკვანძულ ხმათა ტალღა შემოიქრა.

— ყუთები ჩამოცვივნილან, — სთქვა ლუნევემა, კარები მიჰკეტა და ისევ ძველ ადგილისკენ გასწია.

ტერენტი ისევ ჩაჯდა იატაკზე და თავის ბარგი-ბეწონის გადარჩევას შეუდგა. ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ ისევ დაიწყო:

— არა, ჩემო ძმაო... ცოტას დაჰფიქრდი! შენ ისეთ სიტყვებს ჰყვირი, რომ... ურწმუნოობით ღმერთს კი ვერ გაარისხებ და შენ თავს კი დაჰლუბავ... აბა დაუფიქრდი ამ სიტყვებს... ჭკვიანი კაცის ნათქვამია. მგზავრობის დროს გავიგონე ერთი კაცისაგან... რამდენი ბრძნული სიტყვა მოვისმინე!

კუზიანი ხელახლად მოჰყვა თავის მგზავრობის ამბავს და თან კი ცერად შესცქეროდა ილიას. ილია ბიძის ლაპარაკსაც ისრევე უგდებდა ყურს, როგორც წვიმის შხუილს და თან ჰფიქრობდა—როგორ უნდა ვიცხოვრო ეხლა ბიძასთანაო?..

ბიძა-ძმისწული ცუდათ არ მოეწყვნენ. ტერენტიმ ყუთების საწოლი გაიმართა ბუხარსა და კარებს შუა იმ კუნჭულში, სადაც სიბნელე უფრო მალე იპოვნიდა ხოლმე ბინას. ლუნვეის ცხოვრებას რომ დაუკვირდა ბიძა, გაბრიკოს მოვალეობანი თითონვე იკისრა — სამოვარს აღვამდა, მალაზიასა და ოთახს უგლიდა, დუქნიდან სადილი დაჰქონდა და მუდამ, ცხვირ ქვეშ რაღაც ლოცვებს ჰბუზლუნებდა. საღამოობით მოუყვებოდა ილიას ალლილოუას, ცოლმა ქრისტე როგორ დაისხნა სიკვდილისაგან, როცა გახურებულ თორწეში თავისი საკუთარი შვილი ჩააგდო და იმის ნაცვლად ქრისტე დაიჭირა ხელში. უამბობდა ბერის ამბავს, რომელიც სამასი წელიწადი ფრინვლის ვალობას ისმენდა; კირიქსა და ივლიტას ამბავს და ბევრ კიდევ სხვა რამეს. ლუნვეი ყურს უგდებდა და თითქმის ყოველთვის თავის ფიქრებში იყო ხოლმე გართული... ილიამ ეხლა საღამოობით სასეირნოთაც დაიწყო სიარული და თითქმის ყოველთვის ქალაქს გარედ გადიოდა, რადგან იქ ისეთი რაღაც მოიპოვებოდა, რაც უძლეველად იზიდავდა ხოლმე მას თავისკენ. მინდორში ლამე ბნელოდა და სიცოცხლე ისევე იყო შეჩერებული, როგორც ილიას სულში გრძნობანი და სურვილნი.

ერთი კვირის შემდეგ ტერენტი პეტრუხა ფილიმონოვთან

წავიდა, მაგრამ ნაწყენი და იმედ გაცრუებული დაბრუნდა. როცა ილია დაეკითხა—რა დაგემართაო?—კუზინამა აჩქარებით მიუგო:

— არაფერი, არაფერი! ისე... ვიყავ, ვნახე ყველაფერი... მოვილაპარაკეთ... დიად!

— იაკობი რასა სჩადის?—დაეკითხა ილია.

— იაკობი? იაკობი... სიკვდილს აპირებს... შენ ვახსენებდა... გაყვითლებულა, ახველებს...

ტერენტი გაჩუმდა, კუნჭულს ჩააცეცა თვალები და დაღონებულ-დაძმარებულმა ტუჩებს ცმაცუნე აუტეხა.

ცხოვრება ერთფერად და შეურყეველად მიდიოდა; დღე დღეს წააგავდა და ღამე ღამეს, ისევე როგორც ერთსა და იმავე წელიწადს გამოქედილი თითბრის შაურიანები ჰგვანან ხოლმე ერთმანეთს. ილიას გულში ცივი და გესლიანი ბრაზი იმალებოდა და ამ ერთფეროვან და ერთგვარ დღეების შთაბეჭდილებას ანადგურებდა და აქარწყლებდა. ძველი ნაცნობი აღარავინ დაიარებოდა ილიასთან: პავლემა და მაშომ თითქოს სხვა გზა იპოვნეს ცხოვრებაშიო, ისრე ჩამოშორდნენ; მათიცა ცხენმა გაიტანა და საავადმყოფოში მოკვდა უპატრონოდ; პერფიშკაც გაჰქრა, თითქოს დედამიწამ პირი უყო და ჩაჰყლაპაო. ილია თითქმის ყოველ დღე აპირებდა იაკობთან წასვლას, მაგრამ როგორღაც ვერ ახერხებდა, რადგან კარგათა ჰგრძობდა, რომ მომაკვდავ ამხანაგთან სალაპარაკო საგანს ვერ იშოვნოდა. დილაობით ილია გაზეთს ჰკითხულობდა და დანარჩენ დროს მაღაზიაში იჯდა და უყურებდა—შემოდგომის ქარი გაყვითლებულ და სიცოცხლე გამოღეულ ფოთლებს ჰაერში როგორ ატიალებდა. ხანდისხან ამისთანა ფოთოლს მაღაზიაშიაც შემოაგდებდა ხოლმე ქარი...

— მოციქულთა სწორო ტიხონ, ევედრე უფალს ჩვენთვის...—ჩახრინწებულის ხმით ლილინებდა მეორე ოთახში ტერენტი და თან რაღასაც ჰფუსფუსებდა.

ერთხელ, კვირა დღეს ილიამ გაშალა თუ არა გაზეთი პ. გრაჩევის ხელ მოწერილი ლექსი ეცა თვალში. ლექსს სათაურათ „უწინ და ეხლა“—ეწერა.

„უწინ ეთველთვის შავ ყოჩანსავით,
 „თავს დამწხადნენ შავი ფიქრები.
 „გულ გადალუქს, იმედ დაკარგულს
 „ბევრჯერ მინახავს მწარე დღეები“.

სწერავდა პავლე ლუნევი ჰკითხულობდა პავლეს ლექსა და თვალ წინ სულ მისი მოუსვენარი და ცვალებადი სახე ეხატებოდა—ნათელ და ფხიზელ თვალებიანი ის მხოლოდ ერთ აზრზედ შეჩერებულიყო და ჯიუტად მხოლოდ იმაზედ ჰფიქრობდა. პავლე თავის ლექსში მოუთხრობდა მკითხველს, ვითომ დაგლეჯილ-დაფლეთილი და დაობლებული დასწოწავდა უცხო ქვეყანაში და ვერავისაგან ვერც აღერსს ჰხედავდა და არც თბილი, თანაგრძობითი სიტყვა ესმოდა. მაგრამ, აგერ, თითქმის სიკვდილის პირზედ მიღწეული კეთილ ხალხს შეხვდა, რომელთაც გაათბეს, მიუაღერსეს და „სიყვარულითა და თანაგრძობით ვალფიებული სიტყვით გამოაფხიზლეს და სიცოცხლის სურვილი კიდევ გაუღვიძეს გამთბარ გულში“ ეს „ღვთიური სიტყვა“ ცეცხლის ნაპერწკლად ჩაუვარდა გულში და.

„დამეგზნა გული თბილ იმედებით,
 აზრთ შემოსძახეს კვლავ სიმღერები“...

ათავებდა პავლე თავის ლექსსა.

ლუნევი ბოლომდის ჩაიკითხა და ბრახმორეულმა გაზეთი გვერდზედ გადასდო.

„სთხზე! გამოიგონე! დაიცა: ეგ კეთილი ხალხი ისე უცბათ გამოგაცლის ფეხქვეშ ნიადაგსა, რომ... აღარ დავავიწყდეს... კეთილი ხალხი?“—აქ რაღაც უგემურათ გაიღიმა, მაგრამ უცბათ თითქოს სხვა გულით და სხვა თავით გაიფიქრა:

„რა იქნება, რომ ავდგე და მეც იქ წავიდე? მივალ და ვიტყვი... აი, მოველ! მაპატიეთ...“

რა უნდა მაპატიონ, რა?—დაეკითხა იმ წუთსვე ილია თავის თავსა და გადაწყვეტით მთელი თავისი აზრები ერთი სიტყვით დააბოლოვა:

„გამომავდებს...“

მერმე შურიტა და გესლით ერთხელ კიდევ ვადიკითხა ლექსი და კვლავ ქალზედ დაჰფიქრდა.

„ამაყია... ვადმოგხედავს ესრე ... და რითიც მიხველ, იმითივე წამოხველ...“

ამავე ვაზეთში, მეოთხე გვერდზე, ილიამ ამოიკითხა, რომ ოც და სამ ენკენისთვეს სასამართლოში ვერა კაპიტანოვის საქმე უნდა გარჩეულიყო, რომელსაც ქურდობა ჰბრალდებოდა. ილიამ ნიშნის მოგებით გაიფიქრა გულში:

„შენი ვერა სატუსალოში ზის, შენ კი ლექსებსა სთხზავ!!“

— ღმერთო, შემობრალე მე ცოდვილი, — ოხვრით წაიჩურჩულა ტერენტიმ და ნაღვლიანად თავი გაიქნია. მერე ძმისწულს გადახედა, რომელიც იმ დროს ვაზეთს აშრიალებდა ხელში, და დაუძახა:

— ილია...

— რა იყო?

— პეტრუხამ...

კუზიანმა საცოდავით გაიღიმა და გაჩუმდა.

— რა იყო, რა ჰქნა? — დაეკითხა ლუნევი.

— გამძარცვა, რაღა რა ჰქნა? — ჩუმი, დამნაშავეს კილოთი წაილულულა ტერენტიმ. ილიამ გულცივით გადახედა ბიძას და არაფერი უთხრა პასუხათ, თუმცა გულში კი გაიფიქრა:

„ახია შენზედ“...

— ეგრე! გამძარცვა კია...

— სულ რამდენი შოიპარეთ მაშინ? — მშვიდათ დაეკითხა ილია. კუზიანმა სკამიანად გაიწია იქით, თავი ჩაპლუნა და მუხლებზედ დაწყობილი თითები აათამაშა.

— ათი ათასი იქნებოდა? — კვლავ დაეკითხა ლუნევი.

კუზიანმა აიმაღლა თავი და ვაკვირვებით გააგრძელა სიტყვა.

— ათი?

მერმე ხელი ჩაიქნია და განაგრძო:

— რას ამბობ? ხულ სამი ათას ექვსასი და რაღაც წვრილა ფული იყო და შენ კი იძახი — ათიო?

— მოხუცს ათი ათასზედ მეტი ჰქონდა, — აუწყა ილიამ სიცილით.

-- ღმერთმანი?

— გეუბნები... თითონ მითხრა...

— მერე, თვლა კი იცოდა?

— შენ და პეტრეს კი არ დაგივარდებოდათ და!..

ტერენტი დაჭფიქრდა და თავი კვლავ ჩაჰლუნა.

— რამდენი დაგაკლო პეტრუხამ?—დაეკითხა ილია,

— სამოც და ათ თუმნამდის... ოხვრით უპასუხა ტერენტი.—მაშ შენ იძახი ათი ათასზედ მეტი ჰქონდაო?

ლუნემა არა უთხრა-რა. იმას არ ესიამოვნებოდა ბიძის დანალგლიანეულ და იმედ გაცრუებულ სახის ცქერა.

— მერე სად უნდა ჰქონოდა მაგოდენა ფული დამალული?—წარმოსთქვა დაფიქრებით კუზიანმა.—მგონი, სულ წამოვიღეთ, რაც იყო... ან, იქნება პეტრუხამ მაშინვე მომატყუილა?

— ნუ ლაპარაკობ მაინც მაგაზედ!—სასტიკათ უთხრა ლუნემა.

— მაინც რომ ეხლა აღარა ღირს მაგაზედ ლაპარაკი!—დაეთანხმა ტერენტი და მწარედ ამოიოხრა.

ლუნევი ადამიანის გაუმადლობაზედ ფიქრმა გაიტაცა და გაიფიქრა, რამდენი სისაძაგლის და ბოროტების ჩადენა შეუძლია ადამიანს ფულის გულისთვისაო. მაგრამ რამდენიმე წუთს შემდეგ გაუელვა თავში: თუ ბევრი ფული მექნებოდა—ესე რამდენიმე ასი ათასი მანათი—მე ვაჩვენებდი იმათ სეირსაო! სულ მუხლის თავებზედ ვატარებდი...—შურის ძიებით გატაცებულმა ილიამ საშინლათ დასცხო მაგიდას მუშტი, მაგრამ გამოწვეული ხმაურობისა თითონვე შეეშინდა და ბიძას გადახედა. ტერენტისაც შიშით თვალები დაეკეცია და პირ-დაღებული ილიას შესცქეროდა.

— ფიქრებმა გამიტაცეს, —პირმქუშათ წაილაპარაკა ილიამ და ფეხზედ წამოდგა.

— მოხდება ხოლმე, —ურწმუნოდ დაეთანხმა ტერენტი.

ილიამ რომ მალაზიისკენ გასწია, კუზიანმა ექვით თვალი გააყოლა და თან ტუჩების ცმაცუნს მოუხაზირა... თუმცა ილია

ვერა ჰხედავდა, რაც მის ზურგს უკან ჰხდებოდა, მაგრამ ბიძის ეჭვით ცქერას კი ცხადათა ჰგონობდა: ილიამ კაი ხანი იყო რაც შენიშნა, რომ ბიძა მის ყოველ ნაბიჯს თვალს ადევნებდა, სცდილობდა რაღაც გაეგო და რილაცის გამოკითხვას აპირებდა. ეს იყო სწორედ, რომ ბიძასთან ლაპარაკს უშლიდა და პორიდების, თავის დახწევის სურვილს უბადავდა. დღით-დღე ილია ცხადათა ჰგონობდა, რომ ბიძა ცხოვრებას უშლიდა და რაც დრო და ჟამი გადიოდა თან-და-თან უფრო ხშირად ეკითხებოდა თავის თავს:

„როდემდის, როდემდის უნდა გაქიანურდეს ასე?“

ილიას სულში იარა მწიფდებოდა; სიცოცხლე თან-და-თან სძაგდებოდა და ყველაზედ ცუდი კი ის იყო, რომ აღარაფრის გაკეთება აღარ უნდოდა: აღარაფერი ესიამოვნებოდა, აღარაფერი იზიდავდა, არა აინტერესებდა-რა და მხოლოდ ერთს-ღა ჰგონობდა, რომ რაღაც უძირო და ბნელ ორმოში იფლობოდა და გაჩერებაც ვეღარ მოეხერხებინა. ილია ხალხისაგან თავს ნაწყენად ჰგონობდა და დღე მუდამ ამ ახალ გრძობას უღირღიტებდა, სულ იმაზედ ჭფიქრობდა და თავის ყოველ ცუდ საქციელს ამ წყენითა ხსნიდა.

ტერენტის ჩამოსვლის შემდეგ ბევრმა დრომ აღარ გაიარა, რომ ტატიანაც ჩამოვიდა სოფლიდან. მოჰკრა თუ არა ქალმა მიხაკის ფერ ბლუზაში გამოწყობილ კუზიან გლენს თვალი, ზიზლით ცხვირი მალლა აიბზიკა და მედიდურად დაეკითხა ილიას:

— ეს არის ბიძა თქვენი?

— ეგ არის!—მოკლეთ მოუქრა ილიამ სიტყვა.

— თქვენთან იცხოვრებს?

— უსათუოდ...

ტატიანამ ილიას სიტყვებში საწყენი იგრძნო რაღაც, შეატყო რომ ამხანაგი კაი გუნებაზედ არ იყო და კუზიანს თავი გაანება. ტერენტი კარებში გაბრიკოს ადგილზე გაჩერებულიყო, გაყვითლებულ წვერს საოცარის გატაცებით იგრეხავდა და ქალის კოჰწია სხეულს ცნობის-მოყვარეობით თვალს ადევნებდა. ლუნევიც ჩიტსავით მალხაზ და მარდ ტატიანას შეჰყურებდა

და ახალ კითხვებს მოულოდნელად ელოდა, რომ შიშვე და შეურაცხმყოფი სიტყვებით ჩაეჭვებინა. მაგრამ ტატიანა ვაბრაზებულ ილიას ცერად თვალს ადევნებდა და კითხვების მიცემას ველარ უბედავდა. დახლში მდგარი დღის ნავაჭრის დაფთარს სინჯავდა და ლაპარაკობდა—რა კარგია ორი-სამი კვირა სოფელში ცხოვრება, რა იაფია და თან კი რამდენად სასარგებლოა ჯანსაღობისთვისაო.

— ერთი პატარა მდინარე იყო, — ჩუმი, ჩუმი! ძლივს ისმოდა იმის ჩუხჩუხი!.. მხიარული საზოგადოება... ერთი ტელეგრაფის მოხელე მშვენივრად უკრავდა სკრიპკაზედ... ნავში ჩავსდებოდით... მე ნიჩბის მოსმა ვისწავლე... ყველა კარგი... მაგრამ გლეხის პატარა ბიჭები კი ჩემ სასჯელად იყვნენ სწორედ მოვლენილნი! ზუზუნებენ კოლოებსავით და სულ მომე, მომეს გაიძახიან. სულ დედ-მამის ბრალია, უსათუოდ ისინი ასწავლიან ამ საძაგელ მათხოვრობას...

— არავინაც არ ასწავლის, — მკვახედ მიახალა ლუნევმა. — დედ-მამა მუშაობაში აღამებენ დღესა და ბავშვები კი უპატრონოდ ჰყრიან... დიად, თქვენ ტყუილსა ბრძანებთ...

გაკვირვებულმა ტატიანამ თვალეზი დააქყიტა ილიას, პირი დაალო, ის იყო რილაკის თქმას აპირებდა, რომ ამ დროს ტერენტიმ პატივისცემით გაიღიმა და გამოაცხადა:

— ბატონები ამ ბოლოს დროს იშვიათად თუ გაჩნდებიან ხოლმე სოფელში. უწინ კი ყოველ სოფელში ბატონი სცხოვრობდა და მთელ თავისს სიცოცხლეს იქ დააღამებდა ხოლმე.. ეხლა კი შემთხვევით თუ მივლენ და ისიც მოკლე ხნით...

ავტონომოვისამ ახლა ტერენტის გადახედა, მერე ისევ ილიას გააყოლა თვალი და ხმა ამოუღებლივ ისევ წიგნს ჩააცვა თვალეზი... დარცხვენილმა ტერენტიმ ბლუზას დაუწყო ძიძგნა. ერთი წუთით ყველანი გაჩუმდნენ, — ოთახში ფურცლების შრიალი და კიდევ რაღაც ფხაკური ისმოდა. ეს ტერენტი ეხახუნებოდა კედელს კუზითა.

— შენ კი, — უცბად გაისმა ილიას შეკავებული ხმა, — სანამ ბატონებთან ლაპარაკს ვაპბედავდე, ჯერ დაეკითხე: ნებას მომცემთ გელაპარაკოთ-თქო?... თან არ დაგავიწყდეს — დაიჩო-

ქე და კარვად შეევედრე, რომ გიკადრონ და პასუხი მოგ-
 ცენ...

ტატიანას დავთარი დაუცურდა ხელიდან, მაგრამ დრო-
 ზედ დასტაცა ხელი და გადინხარხარა. ტერენტიმ თავი დალუ-
 ნა და ქუჩაში გავიდა. . მაშინ კი ტატიანამ ეშმაკურად გადა-
 ხედა ლუნევს და ნახევარის ხმით დაეკითხა:

— მე მიჯავრდები? რისთვის?

სახე და თვალები რაღაც ეშმაკურად უბრწყინავდნენ და
 ალერსითა და ეშხით უელავდნენ. . ლუნევმა მხარში ჩაავლო
 ხელი და თავისკენ მიიზიდა... ვაჟის გულში სიმძულვარემ
 იფეთქა და მხეცური სურვილი დაებადა, სურვილი, რომ ქალი
 გულში ჩაეკრა, მაგრამ ისე მძლავრათ კი მოეჭირა მკლავები,
 რომ მისი სუსტი ძვლების ლაწა-ლუწი თითონვე თავის ყუ-
 რით გაეგონა. კბილებ დაღრქენილი ილია თავისკენ იზიდავდა,
 მაგრამ ტატიანა სცდილობდა როგორმე გაენთავისუფლებინა
 თავი და ჩუმად ეჩურჩულებოდა:

— გამიშვი, ძვლები დამემტვრა!.. ხომ არ გაგიჟდი? და-
 გვინახავენ, რას შერები?... გესმის? არც ბიძის დატოვება შეიძ-
 ლება აქა... კუზიანია—მაგის შიშით მუშტარი ველარ შემოვა...
 გამიშვი-მეთქი! სადმე უნდა უშოვნოთ ადგილი.

მაგრამ ილიამ მოჰხვია კიდევ ხელები და თვალებ გად-
 მოკარკლული იხრებოდა კიდევ ქალისკენ.

— რას შერები? აქ როგორ შეიძლება?... გამიშვი!

ქალი უცებ დაიხარა და თევზსავით გაუსხლტდა ხელი-
 დან. ლუნევმა ბინდით მოკული თვალებით ძლივს დაი-
 ნახა ტატიანა გასავალ კარებთან. ქალი აცახცახებულის ხე-
 ლებით ტანთსაცმელს ისწორებდა და უსაყვედურებდა:

— რა მოუხეშავი და უზრდელი რამა ხარ; ვერ შოიცილი
 პატარა ხანს?

ილიას ისეთი ხმაურობა ესმოდა ყურებში, თითქოს თავ-
 ში მთის ნაკადულები მოუდიანო და თითებ გადახლართული
 ისრე შეჭყურებდა ტატიანას, თითქოს ყოველ ბოროტების და
 უბედურების მიზეზს იმაში ჰხედავსო.

— კარგი კი არის, რომ ვნებითა ხარ საესე, მაგრამ, ჩე-
 მო კარგო, თავის დაჭერაც უნდა იცოდე...

— წადი! — უთხრა ბრძანების კილოთი ილიამ.

— აგერ მივდივარ... დღეს ვერ მიგიღებ... მაგრამ მაზეგ კი დიდის სიამოვნებით.. მაზეგ ოცდა სამია—ჩემი დაბადების დღე... მოხვალ?

ლაპარაკის დროს გულში გარკობილ ქინძისთავს ისინჯავდა და ილიას არც კი უყურებდა.

— წადი! — გაუმეორა ილიამ და მისი წვალეების სურვილით გატაცებული მთელის სხეულით აცახცახდა.

ქალი წავიდა. იმ წუთსვე ტერენტი გაჩნდა დუქანში და მოკრძალებით დაეკითხა.

— ეგ არის შენი ამხანაგი?

ლუნევმა თავი დაუქნია და თავისუფლად ამოისუნთქა.

— დიდი ვინმე ყოფილა!.. უყურებ მაგასა? რა კოპწია არის!..

— საძაგელია!—დაუმატა ბოხის ხმით ლუნევმა.

— ჰმ...—ურწმუნოთ წაიზმუკუნა ტერენტიმ. ილიამ კვლავ იგრძნო ბიძის ექვის თვალით ცქერა და გაჯავრებული დაეკითხა:

— რა იყო, რას იყურები?

— მე? ღმერთო ჩემო, არაფერს...

— მე ვიცი რასაც ვამბობ... საძაგელია-მეთქი ვსთქვი და გავათავე! უარესიც რომა ვსთქვა, ისიც მართალი იქნება...

— ჰოო? ეხლა კი მესმის, რაშიაც ყოფილა საქმე.—თანაგრძნობით გააგრძელა სიტყვა კუზინანმა.

— რა იყო?—შკაცრად დაეკითხა ილია.

— ალბად, რომ!..

— რა, ალბათ?

ტერენტი შემკრთალი იდგა ძმისწულის წინ და ფეხიდან ფეხზე გადადიოდა. გაბრაზებულს და თან შეურაცხყოფილს სახე გაბეჩავებოდა და თვალები ხშირად უხამხამებდნენ.

— ალბათ, რომ... შენ უფრო კარგად იცი — დაუმატა ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ.

— საქმეც ეგ გახლავთ! — შესძახა ილიამ.—მე კარგად ვიცი რომ—გარედან გასპეტაკებულებს და სუფთებს...

— მე მეზოეს ველაყებოდი, — შერიგებულის ხმით დაიწყა კუზინა და სკამზე ჩამოჯდა. — თავის ძმაზე მელაპარაკებოდა... შვიდი დღით დაპატიმრება მიუსაჯიათ!.. მეზოე ამბობს ჩუმი და ფხიზელი ყმაწვილი იყო... უცბად მოუვიდა... თითქო ქკუაზე შეიშალაო. ერთს დღეს დათვრა და ყველაფერი მიამტვრ-მოამტვრია, თავის ბატონსაც ჩაუნაყა ცხვირპირი და ნოქარსაც... უწინ კი თურმე ბატონი სულს არ უდგამდა — სცემდა, აწვალებდა; მაგრამ არასოდეს ხმასაც კი თურმე არ ამოიღებდა...

ლონევი ყურს უგდებდა ბიძას და თან ჰფიქრობდა:

— უნდა დავანებო ყველაფერს თავი და წავიდე... ეშმაკმა წაიღოს ეს სუფთა ცხოვრება... ყველაფერს თავს დავანებებ... ისევ ვიწოწივალ... თორემ აქ სულ დავიღუპები...

— ითმინა, ითმინა, მაგრამ ბოლოს მოთმინება გაუწყდა... — ამბობდა ტერენტი.

— ვისა?

— აი, მეზოევს ძმაზედ ვლაპარაკობ... შვიდი დღით დაუპატიმრებიათ..

— ჰოო!

— შვიდი დღით, მაშ... მე ვამბობ: ბევრი რამ ითმინა... მოუგროვდა გულში ნაღველი, როგორც ბუხარში მქვარტლი და ერთ დღეს უცბათ ცეცხლი წაეკიდა...

— პატარა ხანს შენ მოუდექ დახლს!.. მე სხვაჯან მივიღივარ... — გააწყვეტინა ილიამ სიტყვა.

ტერენტის ერთფეროვანი, მომაბეზრებელი ხმა, დიდმარხვის ზარის რეკავსავით უგემურად უგუგუნებდა ილიას ყურში. და მალაზიის სივიწროე და ნესტიანი ჰაერი ხომ სულსა და გულს უხუთავდა; არც თუ ქუჩაში იყო მხიარულება. რამდენიმე დღე ზედი ზედ წვიმდა ქუჩის გარეცხილი ლეგა ქვები უნძრევლივ და ნაღვლიანად შეჰყურებდნენ შუბლ შეკრულ და დანაღვლიანებულ ზეცას და ადამიანის სახეს წააგავდნენ. აქა-იქ, ჩაღრმავებული ადგილები ტლაპოთი და წუმბით ამსილიყვნენ და ქვების ცივ, უგემურ სისუფთავეს უფრო აშკარათ აჩენდნენ... ჰაერი მიძიმე ნესტით გაჟღენთილიყო და შე-

ნობებიც დამძიმებულიყვნენ სისველით. გაყვითლებული და სიცოცხლე გამოცლილი ფოთოლი ხის ტოტზედ სულსა ლევდა და სიკვდილს ებრძოდა. საღლაც კეტებით საფენებს თუ ზამთრის ქურქებს ჰბერტყავდნენ,—ამით გამოწვეული ხმები საფანტსავით ცვიოდნენ ჰაერში და წყალში გადაგდებულ ქვასავით ისევ ჰქრებოდნენ. ქუჩის ბოლოში სახლების სახურავებიდან ზღაზვნით თეთრი ღრუბლები ამოდრიოდნენ, მძიმეთ, დარბაისლურათ მიდიოდნენ ერთი მეორეზედ და ათას ნაირ ფორმებს იღებდნენ—ხან ბოლს წაგავდნენ, ხან ზეცისკენ ამაყათ ამართულ მთებს მოგაგონებდნენ და ხან მდინარის მღვრიე ტალღებს დაემსგავსებოდნენ. აგერ თეთრი ღრუბელი გამოვიდა საიდანღაც და ამაყათ ზეცისკენ გასწია, მაგრამ იმას მალე მიჰყვა უკან მეორე მუქი ცისფერი ღრუბელი, წამოეწია, მოიყოლა ქვეშ და გასრისა. კაცს ეგონებოდა მხოლოდ იმიტომ მიიწვევენ ზეცისკენ ღრუბლები, რომ უფრო მძლავრათ დაეცნენ ძირს სახლებს, ხეებს და მიწასაო. ლუნევის მოჰბეზრდა მათი ცქერა და სიცივისა და ნალვლით აძაგძაგებული მაღაზიაში შებრუნდა.

— ყველაფერს უნდა დავანებო თავი. . ვაქრობასაც და ყველას... ბიძამა და ტანკამ ივაქრონ... მე კი წავალ, გადავიკარგები...

ილიას თვალ წინ დიდი, სველი მინდორი, ლეგა ღრუბლებით დაფარული ზეცა და არყის ხეებით შემოზღუდული, განიერი შარა გზა დაეხატა. მიდის თითონ, ზურგზედ ბოლჩა შემოვდებული, ფეხები მუხლებამდის ტალახსა და წუმპეში ეფლობა და სახეში დაუნდობლად წვიმა უშხაპუნებს; არც მინდორში და არც გზაზედ ქაქანებათ არავინ მოსჩანს... ხეებზედ ქილყავებიც კი არსად მოსჩანან...

— თავს ჩამოვიხრჩობ,—გულგრილად გაიფიქრა ილიამ, როცა დაინახა, რომ აღარსაით გზა აღარ ჰქონდა და ვერც თუ სადმე წავიდოდა...

(დასასრული იქნება)

ქართულთა მატიაწე

„ქართლის ცხოვრების“ ლეგენდები. საქართველს
ისტორიის დასაწყისი.

I

1. საქართველს დამაარსებელნი (მამასახლისნი).

შველა ერის ისტორიის დასაწყისს ხანას ჰფარავს გავლილ საუკუნეთა წყვილიადი. ისტორია ერისა, ვიდრე გაჩნდებოდეს დაწერილი მატიაწე, ზეპირად გადმოცემის. თაობანი და მოდგმანი ამკობენ მას თავის წინაპრების საგმირო მოთხრობითა და ამბებით, წარმოდგენენ მათ უძლეველ გმირებად, რომელნიც ადვილად ჰმუსრავენ დევებს, მრავალთავიან ვეშაპებს, უამრავ ალქაჯებს, ისე კისკასად ამარცხებენ დევებს, ვით ლომი კატას. როდესაც ეს გადმოცემანი და მოთხრობანი ეფინება მთელს ერს და ხდება მის საერთო საკუთრებად და მასში იღვიძებს საეროვნო თვითცნობიერება, მაშინ იბადება მოთხოვნილება: ყველა ეს გადმოცემანი დაიწეროს, შესდგეს წერილობითი მატიაწე საგულისხმიეროდ შთამომავლობისა.

შველამ ვიციტ, გადმოცემა-ლეგენდები დაედვა საფუძველად ომიროსისა, ცეროდოტესი, ფირდაუსისა, ნესტორისა და მავგარ მწერლების თხზულებებს. ამ გვარს ნაწარმოებში ბევრია იგავი, თხრობა საპოლიტიკო, სარწმუნოებრივი. ქვეყნის რომელიმე მარჯვე ადგილი თანდათან სახლდება, კაც-მრავალ

*) იხ. «მოამბე» № 5, 1903 წლისა.

ქალაქად ხდება, იქნის ძალას, ძლიერებას. ერს ეძლევა მიწები, შექქნას „მითი“ მის დამაარსებლის შესახებ, რომელიც, იქნება, არც კი ცხოვრობდა ამ ქალაქში და არც კი არსებობდა. ამ გვარია, მაგალი., მითები შესახებ რომის დამაარსებელ რომულუსისა და რემისა, შესახებ ელინთა წინაპრის ელინისა, შესახებ ეოლის, დორის, იონის და აქეისა, რომელთაც, ვითომ, დაეარსებინათ ქვეყნები ეოლია, დორია, იონია, აქაია.

ასრე ინასკვება ყოველი ერის ისტორია, მისი დასაწყისი, დასაბამი.

ჩვენი მატინეც ამ საკაცობრიო წესს ვერ ასცილდა. საჭირო შეიქმნა ეპოვნათ პირველი მარცვალი, რომელიც ქართლად აღივდა, და ჰპოვეს გმირი ქართლოსი, ძე თარგამოსისა. მარტოხელა კაცი, რაც უნდა დიდი ვაჟკაცი იყოს, არა თუ ომში, ჭამაშიაც ბრალია, და მას, ქართლოსს, გვერდს ამოუყენეს ძმები—ეგროსი, წინაპარი ეგროთა, ცეროსი, მოვაკანი, ბარდოსი, ლეკოსი, კავკაზოსი, ჰაოსი. ყველა ამათ, გარდა კავკაზოსისა, ჰაოსისა და ლეკოსისა, შექქნეს თითო ქალაქი—ქართლი, ეგროსი, ბარდოსი, ჰეროსი და მოვაკან—და მათში დასახლდნენ.

შემდეგ ოცნებამ შექქნა მეორე თაობა გმირებისა. ესენი იყვნენ ქართლისძენი—მცხეთოსი, გარდაბოსი, კახოსი და გაჩიოსი. ამათაც ააშენეს თითო ქალაქი და უწოდეს თავის სახელი.

ამასობაში ქართლოსი გარდაიცვალა. იგი დაიტირეს და დამარხეს მისივე ქალაქ ქართლში; მისი საფლავი აღიარეს წმიდა ადგილად და ქართველთა საფიცრად; თვით ქვეყანას უწოდეს მისი სახელი—ქართლი, საქართლო (სვან. ქართ=ქართლი).

ქმრის (ქართლოსის) გარდაცვალების შემდეგ მისმა ქვრივმა ააშენა ბოსტან-ქალაქი (მერმენდელი რუსთავი) და დედაციხე-კახოსმა ააშენა ქალაქი ბერ (ჩელეთი). გაჩიოსი დაესახლა ორბისციხეში, რომელიც ააშენა მისმა მამამ.

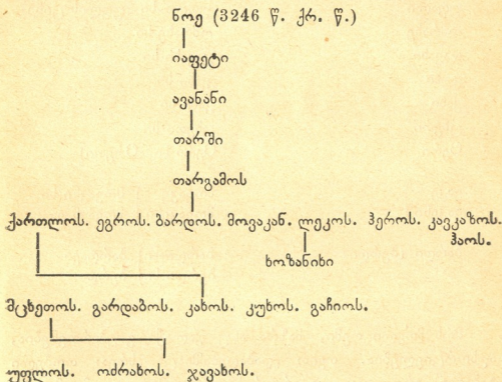

მათ მოჰყვა მესამე თაობა: უფლოსი, ოძრხოსი, ჯავახოსი. ამათ შეჰქმეს უფლოსციხე, ოძრახე, თუხარისი, ჯავახეთი, წუნდა, არტანისი. უფლოსმა ააშენა აგრეთვე ურბნისი, კასპი.

შველა ამათ დაიბურეს ქართლი, რომლის საზღვარი იყო: ზღვა სპერისა (ქოროხის მხარე შავის ზღვისა), ალაზნის შესართავი, მდ. ბერდუჯი (დებედა) და ტავრისკენ მიმავალი მთები.

ამას გარდა, ყველა იგინი მამასახლისები იყვნენ და მათი უფროსიკი იყო მცხეთის მამასახლისი, რადგან თვით მცხეთა ითვლებოდა თავადად ყოველთა ქალაქთა ზედა.

ღრო, როდესაც ეს გმირები და საქართველოს დამაარსებელნი ცხოვრობდნენ, შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ ამავე წინაპრების საშთამომავლო შტოთი. ასე:

განმარტება ამ სახელებსა.

ამ სახელების დაბოლებანი გვიჩვენებენ, რომ იგინი არიან კუთვნილებითა და არა საკუთრებითა და, ამას გარდა, თუ

ყველა ამ სახელებს დაბოლოებად ჰქონოდათ „ოსი“, მაშინ უფლოსის ქალაქს უნდა ჰქმეოდა უფლოსის(ის)ე და არა უფლის(ის)ე, ოძრახოს ქალაქს — ოძრახოს ქალაქი და არა ოძრახე და სხვ. ჩვენს ამგვარს ნათქვამს ცხადად აჩენს შემდეგი შედარება.

საკუთრებითი სახელები

კუთვნილებითი სახელი

ქართლი	ქართლისი
ეგური (აფხაზ. აგრუა)	ეგრი-სი
გარდაბანი	გარდაბნი-სი
გაჩი (=გაცი)	გაჩი-სი=გაჩიანი
უფალი	უფლი-სი (უფლის-ციხე)
ოძრახე	ოძრახე-სი
ჯავახი	ჯავახი-სი
კუხი	კუხი-სი
კახი	კახი-სი
ცხეთი	ცხეთი-სი
ცერი	ცერი-სი (ურეთი)
ვაკე	მოვაკე მოვაკნი-სი
ვაკენი	მოვაკენი მოვაკნ-ეთი
ბარდი (ბერდი)	ბარდი-სი ბარდავი
	ბერდი სი ბერდა.

მის მთელი თემი, მაზრა ანუ ქალაქი გაუპიროვნებია, გაუხორციელებია. თვით „დაბადებაშიც“ ასრეა: თობელი (ტაბალი) ერთი კაცი კი არ არის, არამედ მთელი თემი, მთელი მოსახლეობა თობელთა, აგრეთვე მესხი, თარგამოსი, ღამერი და სხ.თითო კაცს კი არ წარმოადგენენ, არამედ მთელს მოდგმას, ტომს, გვარს, ნათესაობას.

ამავე წესით ქართველებს შეუქმნიათ ეპონიმები.

ქვეყნის სახელა	ეპონიმები:
ქართ	ქართ-ოს (ქართლ-ოს)
ეგურ	ეგურ-ოს ეგრ-ოს
კახ	კახ-ოს
ცერ	ცერ-ოს
ჯავახ	ჯავახ-ოს
ცხეთ	ცხეთ-ოს

ხევს. ას=არს=არის = მეგრ. ოფე. ამიტომ შეიძლება, სახელებში ქართლ-ოს, ეგრ-ოს, კახ-ოს და სხ. ეს ოს იყოს იგივე ას არის და შემდეგ მიეღოს ნათესაობით ბრუნვის დაბოლოება (ვითარცა მამასი=მამისი).

ამათგან საკუთრებით სახელებად დღესაც იხმარებიან:

ა) უფლისა (საყვარელი სახელია მთელს იმერეთში).

ბ) ჭყაძისა (ასრე ერქვა, სხვათა შორის, იოანეს, წმ. ფთვიმეს მამას)

ბ) ბერდაა. ამავე სახელითგან წარმოსდგა სახელწოდება— ბერდუჯი (აწ დებედა). ბერდუჯი უდრის ბერდუჯს, ვითარცა არტანუჯი—არტანურს: მეგრ. ჯა=ქართ. რა: ხო-ჯი—ხა-რი, ყუ-ჯი=ყური და მრ. სხ. (არტანუჯი=არტანური, ბერდუჯი=ბერდური, ესე იგი რომელიც ეკუთვნის არტანს (არდაგანს), ბერდას (განჯას).

ღ) გაჩა. ეს მიგვაჩნია სახელად ღმერთის გაჩისა (=გაცისა), რომელიც აღმართულ იყო ქალაქ ქართლს (არმაზს). რომ ქართველები თავის ღმერთების სახელს არქმევდნენ თვით ამ ღმერთების სამფლობელოსაც, ეს მტკიცდება სახელწოდებით მთებისა—არმაზი, ზადენი (ზადენ-გორა, ზედა-ზადენი). თვით ბოცო-ხევი და აბოცი, გვგონია, სახელია ქართველთა უპირველეს ღმერთის ბოჩოსი.

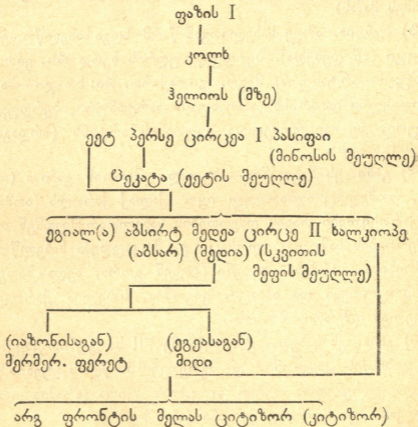
მ) კახა. ეს სახელი გვხვდება მე-VII საუკუნითგანვე: იხ. ზემო ჯაბისძის „დავითნი“ და აგრეთვე ნწმ წლის ატენის წარწერა და ქორენელის თქმით კი კახიას ექირა (არამის დროს) ორ ზღვას შუა მდებარე ქვეყანა (იხ. ქვემო).

მ) ოძრხეს სიხელი გვიჩვენებს, რომ ამ „გმირის“ ხელობა იყო მეძროხეობა, ვინაიდან ოძრხე ნიშნავს საძროხეს (მეგრ. ო=სა: ო-ფეთქელი=სა-ფეთქელი, ო-ღეჯე=სა-ღორე, ო-ზომალი=სა-ზომი (სა-ზომელი). გარნა ეს ო ქართულში გამაგრებულია, ფესვს მიჰყვრია: ქართული ოხითა და ოხვა იმავე ფესვისაა, რომლიდანაც წარმოსდგა მეგრ. ო-ხვამე=სვან-ლა-კვამ (საყდარი) და ძველი ქართ. ოხვამერიანი (ქუთაისში „არქელის ვორა“).

ზ) მოვაკნისი ეპონიმი ვაკე აღდილისა, როგორც, მართლაც, არის განჯის ქვემოთი მტკვრის მარცხენა კიდე ბაქოსკენ. ვაკედ იწოდებოდა და იწოდება აგრეთვე იმერეთის ერთი ნაწილი, ხონიდან მოკიდებული ცხენისწყლისკენ.

თვით „ფაზიანიდების“ „საშთამომავლო შტოში“ ჩვენ ვპოვებთ ეპონიმებს, რომელთაგან ზოგიერთი დაუსახელებია ქართლისცხოვრებას. აქვე მომყავს ეს „შტოც“.

ფაზიანიდებსა საშთამომავლო შტო.

აფხაზები თავის თავს უწოდებენ აბსუა, ხოლო ქართლის ცხოვრებით ივინი არიან აბსაზ-ები და აბსარი კი, როგორც სჩანს ფაზიანიდების „შტოლამ“, ყოფილა ძე ეეტისა.

სახელები ეგაჲ და აზგი უახლოვდებიან ქართლის ცხოვრების არგვეთს, ეგურ-ს (აფხაზურად აგურა—გურია, აგრუა სამეგრელო; აგრუას სტრაბონი ასრევე იხსენიებს—აგრი). დაბოლოება ამ სახელებისა გვიჩვენებს კუთვნილებას: ეგ-ური=აგ-ური, ე. ი. ის, ვინც ეკუთვნის ეგს, აგს, ხოლო ქართლის ცხოვრებით აგ იგივეა, რაც დაბადების გოგ, და კიპერტის Atlas antiquus-ი კი გვიჩვენებს, რომ გოგარენები იყვნენ მესხეთის (ჯავახეთის) მცხოვრებნი და ის ადგილი, საცა იყო გუგარქი, გუჯარეთი და საცა ეხლაც არის გოგაშენი (შეადარე თამარაშენი და სხ.)

ეს აგ-ები, აგოგ-მაგოგები ჯუანშერის ქრონიკით თვით ნებროთის მხილველნი იყვნენ და ცხოვრობდნენ ბაბილონს (ნებროთი 2716 წ. ქრ. უწინარეს).

ზოგი, მართლაც, მესხის მეზობელია „დაბადებითაც“. იე-ზეკიელი ამბობს:

ა) „ძეო კაცისაო, განიმტკიცე პირი შენი გოგსა ზედა და ქვეყანასა ზედა მაგოგთასა, მთავარსა როსს (=როშს), მოსოხს (=მესეხს) და თობელსა“. (იეზ., 38, 1).

ბ) „აჰა, მე შენზედა გოგ, მთავარსა როსისსა (=როშისა), მოსოხს და თობელს“ (მისივე, 39, 1).

ეს სახელები მეზობლად მოსახლე ერის სახელია, ალბად —გოგარენების (გოგაშენელების), მესხის, ერუშის (ერუშეთი) და ტბელის=ტობელის (თობელს სწერენ ტაბალადაც, ხოლო ტობა, ტვიბ, ტოპი ნიშნავს ტბას, ტბორეს (შეადარე ტახტა-სქელა).

გ) დაბადება (10, 2-3) იაფეტის შვილებად იხსენიებს ღამერს, მაგოგს, მადაიმს, იოვანს, ელისას, თობელს, მოსოხს და თირასს, ხოლო თარგამოსს—შვილად ღამერისა. თარგამოსს რაიმე დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდა ქართველებთან: იმერეთში არის მთელი საზოგადოება თუ სოფელი, თარგამაული.

ამას გარდა, იეზუიტების წიგნში (ლპ, 3) მოხსენებულია: „სახლითადად თარგამოსი დასასრულისაგან ჩრდილოისა.“

საქართველოს ჩვენი მწერლები სულ მუდამ ჩრდილოეთის ქვეყანად უწოდებენ.

„სადაა არს ჩრდილოეთისა იგი ქუეყანაჲ ანუ სადა არს სამოსელი იგი ოჯღლისა ჩუენისაჲ (შატბ. ქრ., 11).

„სამოსელსა ზედა წილ ითხინეს და წილით ჰხუდა ჩრდილოეთს მცხეთელთა კუართი“ (იქვე 10).

„ჩრდილოეთი (საქართველო) ბლუარსა (სამხრეთს) თანა იხარებდეს“ (იქვე, 23).

„მოხედა ღმერთმან ქუეყანასა ჩრდილოეთისაჲსა კავკასიათა, რომელსა სახელი ერქუა სამართლად ჩრდილოეთი“ (იქვე, 29).

მ. შედევანიძე, შადი. სეროდოტე ამბობს (VII, 62): მიდიელებს წინად არიები ერქვათო, ხოლო როდესაც იქ მივიდა კოლხიდის მეფის ასული მედეა, მაშინ ამ ქვეყანას მედა დაერქვაო. მედეასთან მისულა აგრეთვე მისი შვილი მედი, რომელსაც ბევრი ქვეყნები დაუბჰყრია და თვისის სამფლობელოსთვის დაურქმევია მიდია==მედია.

საქართველოს დასაწყის—ისტორიის ერთი წვერი სწვდება მიდიას. ასრე.

2. საგანთა მიდიისა: კადუსნი, გურგანნი, კასპნი და მათნი მეზობლები.

ა) ქართული წყაროს ცნობები.

უკვე დაიბეჭდა „დიდარანი“, დიდი წიგნი (800 გვ. მეტი), რომლის ენა იგივე მისე სონჯის ენაა. გადაჭრით ვერ ვიტყვით, რომ იგი კვალ-წმინდათ იყოს ის თხზულება, რომელიც რუსთაველის წინად დასწერა სარგის თმბგველმა, რატომ სწავლულმა და ფილოსოფოსმა“ (ქ. ცხ., 362), და მე-XVIII სუკ. მწერლებს ზოგი რამ თავისი არ შეეცნათ შიგ. გარნა „დიდარანი“ ისეთი თხზულებაა

და ისეთის ენით დაწერილია, რომ მე-XVIII საუკ. ეგვლა მწერლებმა ერთად მას ვერ დასწერდნენ.

„დილარინი“ იგივე „შანშანა“, ხოლო იმ განსხვავებით, რომ ფირდაუსის ქმნილებაში წარმოდგენილია ცხოვრება ერანის მხრის გვირგვისა, ხოლო სარკისის თხზულებაში—მოქმედებანი აბაშე-ეგვიპტის მეფის დილარისა და მის მიერ დაპყრობილ მსოფლიოს მეფეებისა. ამ უკანასკნელთა შორის ეგვლაზე ძლიერი და შემძლებელი არის ფარსმანი, მეფე კადუხთა, კალხთა, საკაბუნიოსი, ბრუტოსთა. ფარსმანი უფალაა გვირგვისა, რომელნიც შიშის ზარს სტყევენ აზიის მეზობელ-გვირგვის. 500,000 შემოერთი ფარსმანი მიესჯა მზის ქალაქს, საცა მეფობებობს დილარი. მათ შორის ბრძოლა თავდება ფარსმანის დამარცხებით. დაძლეულს მეფეს დილარი სთვლის ეგვლაზე სახელაფან ხელმწიფედ მეფეთა შორის და დიდს ჰატყვს სტყმს.

პირველი ცნობა ფარსმანის გალაშქრების შესახებ დიდს დღევას ჰბადებს დილარისა და მის მიერ დაპყრობილ მეფეების ბანაკში. მომყავს ეს ადგილი „დილარინითგან“:

„ბქა მოსვლისათვის განსაკვირვებელისა მის გმირისა კადუხიანელთა მეფისა ფარსმანისა და ყმათა მისთა კაცის მჭამელთა ფალაფანთა: მდღეს კელმწიფენი და მეფენი იგი ერთმანეთისა ქვრეტითა იშვებდეს და მზიარულობდეს, მას ჟამსა მოვიდა კაცი გრძელულთა მეფისა გარშარაბისა, თაყვანი ჰსცა დილარს, ტახტისა ფერკთა ქვე მიწასა აკოცა და წიგნი თვისისა მეფისა მოართვა. რომელსა შინა ეწერა ესრეთ: დღე გრძელდინ, დილარ მეფეთა ზედა მეფე და კელმწიფე! მომლოცველი სკვითელთა ზედა ძლევისა, შეუდგენ მოხსენებასა ჩემსა ესე ვითარითა სახითა: აწ ჟამსა ამას მოვიდა განსადიდებელი ძლიერებითა და გმირთა გმირი დიდი იგი მეფე კადუხიანთა, ფარსმან, უთვალავთა ფალაფანთა დანებითა და მრავალთა კელოვნებათა მცოდნეთა რაზმებითა, რომელთაგან გაფრთხილება დიდად სახმარ არს. ახლავან ყმანი თვისნი ბრუტოსის მთისა და მის კერძოთა მთათა მოსახლენი გმირნი ვითარ ხუთასი ათასი, რომელთა საბრძოლველად უპყრიათ დიდ დიდთა ძელთა მსგავსნი რკინანი და თუმცა მათსა ბალბასისათა დაუშინონ, მათცა

ძირითურთ დაპფშენეტენ, და საზრდელად მათდა არს თვით კაცთავე ხორცი საქმელად. კვლად ახლავან ყმანი თვისნი კოლხიდისა კერძოსანი და საგაბუნოასანი, რომელთასა ესრეთსა მპარაობასა იტყვიან, რომე რაჲცა უნდესთ, დღისით მზისით ესრეთ მოიპარენ, რომე ვერა სადა ვინ სცნასო. სიმრავლე მათი არა შეიგების, ყოველნივე არიან გმირნი და, თუ ჰსთქვა, კაცთა არად შემრაცხნი და იტყვიანცა — ჩვენდა საქმელად მოცემულ არიან ყოველნი კაცნიო. უბნობენ, რომე თვით მეფე მათი იყოს უძლიერესი ყოველთა ნამყოთა და აწმყოთა ხელმწიფეთა და გმირთაგან; ყმა კაცი არს, გულ მყარი და მკლავ მტკიცე და უკეთილესისა სახისა მექონი. მე მონასა კელმწიფებისა თქვენისასა მშვიდობისა სიტყვითა მთხოვა ძლიერმან მეფემან ფარსმან გზაჲ, და ბრძანებისამებრ თქვენისა მივეც ნებაჲ. ესერა გამოვლეს ქვეყანა ჩემი და მას გვირაბისა პირსა მოვიდნენ. ესვენ ღმერთებად რასმე სახელდებულთა ანძაჲ და ზადენს, გაჩამ და გამს და ცეცხლსაცა თაყვანის ჰსცემენ“ (გვ. 577—578). სხვა ადგილას (გვ. 781) ნათქვამია, რომ ფარსმანი ქართლოსის რჯულის მეფეაო.

სამხედრო საბჭოს გამოუცხადა დილარმა, გაუფზავნი კაცს და ვკითხავ, ნებავე საქმე მეგობრულად გაათაოს და დიდის პატივით დაბრუნდეს სამშობლოში, თუ ჰსურს ომი (გვ. 630). ახლა თვისი სპასპეტი მარსი, სიყვარული გამოუცხადა, მიულოცა მშვიდობით მოწვევა „აქამდე“ და იკითხა მიზეზი მისის გამოლაშქრებისა. ფარსმანმა შეუთვალა, ეს ვრცელი ქვეყანა ჩემთვის უბოძებიათ ღმერთთა ღმერთებს არმავს და ზადენს, გაიმს და გაციმს და არავის არა აქვს ნება გამოსწიროს იგი მას, და თუ დილარ არ გაეცლება მზის ქალაქს, მიუსევს მას ბრუტოსელთ და დაანგრევინებს.

დილარი მოეშადა საბრძოლად. ფარსმანმა მიუსია ბრუტოსელნი, მერე საგაბუნოის ბანძელნი, მერე თვით ფარსმან მიუხტა. დილარს გაუჭირდა ბრძოლა, გარნა გაემარჯვა. ფარსმანმა გამოაცხადა იგი მსოფლიოს მეფედ. დილარმა აღიარა გმირი — მეფე თავის უპირველეს მეგობრად და სთხოვა ერწმუ-

ნა ღმერთი ცათა შინა მყოფი. ფარსმანმა გასწყვიტა ცეცხლის მსახური ღვდლები და ირწმუნა ღმერთი დილარისა. კადუზიანთ ეცვათ რკინის ჯაჭვები და მაზედ წითელი კაბა. მის შემდეგ დილარმა შეირთო ანავსია, რომლისაგან მიეცა ვაჟი, სეზოსტრისის ტახტის მემკვიდრე.

შარსმანს გარდა დილარს ემორჩილებოდნენ მეფენი ინდოეთისა, ბაბილოვნისა, ჩინეთისა, სკვითისა, მცინვარისა, ციკლოპთა, პოლანთა, ბრიტანთა და სხ. და სულ 32 მეფე.

ძნელია სთქვას კაცმა, ვინ იყო დილარი, გარნა ის კი აგონებელია, რომ „დილარიანში“ უნდა იყოს შემოკრებილი ძველი ლეგენდები ანუ მათი ნაწყვეტები. და რადგან მთელს ამ დიდს წიგნში არსად არ არის ხსენება სომეხთა და მათ სამეფოსი, ამიტომ შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ დილარისა და ფარსმან მეფის დროს ჯერ არ ყოფილა დაარსებული შაოსიანთა სამეფო.

„დილარიანის“ ჩვენებით ცხადდება, რომ კადუზიანნი იყვნენ ქართველნი არა თუ მარტო სჯულით, არამედ ტომ-მოდგმითაც. იგინი ნათესავნია კოლხთა, ხოლო ცეკატე, რომელიც სცხოვრობდა ნაბი წ. ქრ. უწინარეს, ამბობს, მოსხნი (=მესხნი) კოლხის ტომისანი არიანო. ცხადია, თუ კადუზიანნი არიან კოლხნი და კოლხნი კი—მესხნი, მაშ ყველა ეს თემნი ქართველნი ყოფილან.

ძალუსი ძველის მსოფლიოს უძლიერესი ერი იყო და მის სამშობლოდ ითვლებოდა ჩრდილოეთი მიდრა, ე. ი. სამეფო, რომელიც დააარსეს მედეამ და მიდმა და რომელსაც ერქვა აგრეთვე საგართია. ეს საგართია კიპერტის რუკებით ჩაჰყვება არეზის მარჯვენა მხარეს მატიანის ტბის (აწ ურმიის ტბა) გაყოლება თითქმის ინდოეთის ოკეანემდის, ქალაქ ჰარმოზიანდის, რომელიც სპარსეთის სრუტეს ყურეშია და რომლისაგან მის წყალსაქცევს დაერქვა ორმუზის-წყალსაქცევი.

ბ) ბერძენ-რომაელთა მწერლებით

1. ჰირკანია.

ჰირკანია იყო ფრიად შვენიერი და მდიდარი ქვეყანა. ალექსანდრე მაკედონელი რომ ამ მხარეს შევიდა, ნახა აქ ბევრი „ბედნიერი“ ადგილები; მოსავლის სიუხვით, ხილის სიმრავლით მას ვერც ერთი ქვეყანა ვერ შეედრებოდა. თითო ვაზი იძლეოდა 9 თუნგ ღვინოს. თითო ლეღვის ხილამიკრიბებოდა 30 კოდამდე ლეღვი. ნამკავებში დაშთენილი მარცვალი მეორე მოსავალს იძლეოდა. აქ იყო ერთნაირი, მუხის მსგავსი, ხე, რომლის ფოთლებიდან სწვეთდა თაფლი, საყვარელი საქმელი აქაურ ერისა. აქ იყო ერთნაირი ფუტკარი ანტრედონი; ეს ანტრედონი მთებში ჰჰოულობდა უხვს მასალას, ბუდობდა კლდეებში, აკეთებდა ფიჭას, თაფლს და ამ თაფლის გოლი (ტკბილი წვენი) სწვეთდა კლდეებიდან.

საზოგადოდ, ჰირკანია იყო ივერიის მომიჯნავე მხარე, ხოლო მათიანია—მესხეთისა.

პომპონი მელა, რომელიც ცხოვრობდა I ს. ქრ. შ., ამბობს, რომ კასპიის ზღვის ზედათ მოსახლეობდნენო ხომარები, მასსაგეტები, ქაჯნი, ჰირკანნი, იბერნი, და მტკვარი და კამბიზი (იორა) ჰყოფდნენ იბერიასა და ჰირკანიასო (განი, 97—98).

ამ ცნობიდან სჩანს, რომ ერთს ამ სახელმწიფოში, ჰირკანიასა ანუ იბერიაში, შედიოდა საგართია, კალუსია, კასპიანა, გელნი, მარდნი. გარნა რომ კასპიანა დასახლებულ იყო ქართველებით, ამას ცხად ჰყოფს ჩვენება პლუტარხოსი, რომელიც ამბობს, კასპიანიდან მრავალნი ალბანნი და იბერნი შეუერთდნენ ტიგრანსო (იქვე, 127).

თვით საგართიას აქეთი პირი—მატიანია, იყო მომიჯნავე კუთხე მესხეთისა. ჰეკატე (ცხოვრობდა 550 წ. ქრ. წინ.) ამბობს: „მოსხი კოლხიდის ტომია და მომიჯნავეა მათენისა“ (იქვე, 8).

ამას გარდა, ზემო ხსენებულ „ქაჯების“ სახელით ძველადგანვე იწოდებოდა ქალაქი წუნდა (მესხეთში), არტანი და ციხის ძირი (გურიაში). ქაჯი რომ ქართული სახელია, ეს სწანს სიტყვებიდან: ქაჯვა (გამოწურვა ღვინისა საწნებლით), ქაჯი (ავი სული), ქაჯება (კლდესავით მაგრობა).

ღიონოსი პერიეგეტის კომენტარებში ევსტათე ამბობს (გან, 140), აღმოსავლეთი იბერია არას დროს არ ემორჩილებოდა პართევლებს და არც სპარსებს, მაკედონელთა უღელსაც გადარჩაო. ეს იბერები გადმოსახლდნენ თავიანთ დასავლეთ იბერებისაგანო, რომელნიც პირენეის (?) მთებში სცხოვრობდნენო. აქ, რასაკვირველია, ავტორს ქართველთ პერანგის მთა, რომელიც ჰყოფს ქართლსა და იმერეთს, პირენეად მოსჩვენებია. თვით ქართლის ცხოვრებაც აღნიშნავს ქართველების (ივერების) გადმოსახლებას, ხოლო არა პირენეიდან და არც პერანგიდან, არამედ ტიგრისა და ეფფრატის (=ფროტოსის) ხეობიდან, სახელდობრ არარატის ქვეყნიდან. ეს ცნობა მტკიცდება არა თუ ვანის ლურსმურ წარწერებით, თვით ივერების სახელ წოდებითაც (იხ ქვემო).

რომ ჰირკანია, საგართია, კალუზია დასახლებული იყო ქართველ ტომ-მოდგმით, ამას ცხადად აჩენს არა თუ მარტო „დილარიანი“ და ადგილობრივი სახელნი, რომელთა შესახებ საუბარი გვექმნება, არამედ თვით ბერძენ-რომაელთა თქმულებანიც.

2. მადანა.

უკვე შევნიშნეთ, რომ სეროდოტეს თქმით მიდიელებს ეს სახელი დაერქვათ კოლხიდის მეფის ასულის მედიასაგანო, რომ წინად მიდიელებს არიები ერქვათო და მედია რომ მოვიდა, წინანდელი სახელი შეეცვალათო (სეროდოტე, V II, 62). აღნიშნეთ აპოლოდორის ნათქვამიც, რომ მედიას ძემ მიდმა დაიპყრა მრავალი ქვეყნები და თავის სამფლობელოს უწოდა მიდიაო და თვითონ მოკვდა ინდოეთის ლაშქრობაშიო (გან, 53).

სტრაბონი მოწმობს, მედეა (=მედია) ისტორიულად არაა და კოლხიდაში ყველას სჯერა, რომ აიეტი ამ ქვეყანაში მეფობდა (2, 39).

აპოლონ როდოსელი გვაცნობებს, მედიამ წამლების მოსამზადებელი ფაკანი (ლოკოკინას კანი) მოიძია კასპიის ტაძარში (იქვე, 51).

ბრა სჩანს, რომელს ტაძარზეა ლაპარაკი; ალბად ეს ტაძარი იყო ჰირკანიის ქალაქს ჰეკატომფილში (Hecatompylos). ჰეკატა იყო თვით დედა მედიასი და ჰეკატას ტაძარი იყო აგრეთვე კოლხიდაში. ამ ტაძრის მოსალოცად ყოველ დღე დიდის ამბით მიდიოდა მედია სასახლიდამ.

აქაური ერი შეიძლება მივიჩნიოთ ნაშთად იმ ერისა, რომელიც, პოლიბიოს მოწმობით (გან, 52), შუამდინარიდამ გადმოვიდა ზაგროსზე მიდიას. მათი ქვეყანა ერთის მხრით მოსამზღვრეობდა პონტს, ფაზისს, მეორე მხრით კასპიის ზღვას. აქ ცხოვრობდა მრავალი „ბარბაროსი“ და მათ შორის ყველაზე მეომარი იყო ერი—მსკდაწა. თუმცა პოლიბიოს ცხადად არ ამბობს, ვინ იყო ეს მეომარი ერი, გარნა, მივიღებთ-რა მხედველობაში ყველა ზემორე მოყვანილს ცნობას, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ეს მსკდაწა-ემა იყო ქართველთა ერი, რომელიც ძველადგანვე წარმოადგენდა მხედრობას, რომელთა ცხოვრებაში სიტყვას მსკდაწა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა: (გამხედრება, მხედარი, მხედრობა, სამხედრო, მხედრული (წერა), ხედნა და სხ.). თვით ჯორს, რომელიც, ალბად, ცხენის გაცნობამდე იხმარებოდა სამხედროდ, ჩვენში ჰქვიან სახედარი.

3. გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული სახელები.

ჰირკანიის ზღვა.

ძველი მწერლები ამბობენ ამ ზღვას, მტკვრის შესართავამდე ერქვა ჰირკანიის ზღვაო და მის შემდეგ კასპიისა. პირველი სახელწოდება დაენათლა ჰირკანელებისაგანო და მეორე—ერის კასპისაგანო.

ამ ჰირკანიის ზღვას ქართლის ცხოვრება უწოდებს გურ-
ვანის-ზღვას და, საზოგადოდ, ამ ზღვას ჰყოფს სამ ნაწილად და
უპირისპირებს შავის ზღვის ნაწილებს, ასრე: „დაიპყრა (მაგალ;
თამარ მეფემ) გურგანიოგან სპერამდე (შავის ზღვის ქოროხის
მხარემდე), კასპითგან შავ ზღვამდე (ფოთი-ბაქო), ანაკოფითგან
(აფხაზეთშია) დარუბანდის ზღვამდე (დარუბანდით ხილხალამ-
დის, მოვაკანი, შარვანი და ზღვის პირი ერთი სამეფო იყო
(ქ. ცხ., 272) და აქაურს კარს ერქვა ზღვის-კარი).

2. ჰენრიხ კიბერტი ამბობს (Lehrbuch alten geogra-
phie, გვ. 67) ჰირკანიას ერქვაო ძველ ბაქტრიულად ვირკა-
ნია, ბერძნ. Βαρξανυ, ახალ სპარსულად—გურგან, არაბულად
ჯორჯან.

ზემოთ მოყვანილ ცნობებს გარდა ჩვენ კიდევ გვაქვს
ბევრი საბუთი, რომ სწორედ ეს ერი ჩავთვალოდ ქართველ
ერად, იმ ერად, რომელსაც ძველადგანვე უწოდებენ: სომხები—
ჯიქად, არაბნი—ჯორჯანად, სპარსნი—გურჯად=გურჯად.

ბერძენთა მწერლები ამბობენ, ჰირკანიის ზღვა რგვალია,
მთვარისებურიო. ამგვარი ცრუ აზრი გავრცელდებოდა თვით
ერის სახელწოდების გურჯანი-ს მსგავსებით ცნებასთან გურგა-
ლი (ჰურგალი—გურგვალი—ჰრგვალი).

ჰირკანიას სპარსელები სთვლიდნენ „მგელთა ქვეყანად“
(სპარს. გურგ—მგელი). ასრეთი შეხედულება სპარსელების მხრივ
გავრცელდებოდა ამის გამო: ა) აქვე ახლოს ცხოვრობდა ერი,
რომელსაც ერქვა გელნი (gelae), ხოლო გელი (ინგ.) და
გერი (მეგრ.) იმავე მგელს ნიშნავს და ამ სიტყვიდანვე წარ-
მომდგარა გვარები გელაძე, გელაშვილი, გელოანი და ბ) ძვე-
ლად ქართველებს ჩვეულებად ჰქონდათ ფარების კეთება ვიგ-
რის ტყავისა (შეადარე სპარს. ვეგრ), მაგალ., ვანტანგ გორგ-
ასალს ჰქონდა ვიგრის ტყავის ფარი (ქ. ცხ., 118, 138).

ხოლო ნამდვილი, პირვანდელი ფორმა სიტყვისა გურჯანი
უნდა ყოფილიყო ჰურგანი. ამის შემამოწმებელ საბუთად ჩი-
თვლება თვით ამ სახელის ნაირნაირი გამოთქმა—ჰირკანი—
ვირკანი—ვარკანი—გურგანი—ჯურჯანი (ჯორჯანი). და ქარ-

თულის ენის კანონია, რომ ξ იცვლება გ-დ, ვ-დ, ხ-დ, ჯ-დ: ჰრგვალი—გრგვალი, ჰრკალი—გრკალი, ჰრგოლი—გრგოლი, ჰ-ყავ=სვ. ხა-ყა, გ-ყავ=სხვ. ჯა-ყა და სხვ.

მაშასადამე ჰურგანი (და ჰირგანი) დაუბრკოლებლივ გადაიქცეოდა გურგანად, გირგანად (და ამის მიერ გიორგინად, როგორც ბერძნები გვიწოდებენ).

ჰურგანი=გურგანი, ჩვენის აზრით, შემდგარა სიტყვისაგან ξ ურ და თანდებულისა გან.

თანდებული გან გვიჩვენებს, რომ ამ ქვეყნის (ჰირკანიის) ერი მოსულა უნათგან: ჩვენ დღესაც ვამბობთ ჩემგან, მისგან; ამავე აზრით ინგილონი ამბობენ გორიგან (და არა გორითგან). ამას გარდა გან=განი გვიჩვენებს ნაშინს, მხარეს, ადგილს: ერთ-გან, გარე-გან, შინა გან, კიდე-განი; სახლ-განი იგივეა, რომ ვთქვათ განას (ნაპირის) სახლი).

ამას გარდა ურია=ჰურია სვანურად ითქმის ვირია-დ და ამიტომაც ურგან=ჰურგან იმავე ვირგან-ვირკანია-დ გვესმის.*)

სად იყო თავდაპირველად ქალაქი ურია= ξ ურია, რომელსაც ქართლ. ცხოვრება (138, 144) უწოდებს ურა-დ, ჰურა-დ?

ურ იყო ქალღთა ქვეყანაში და ამ ურ-ქალღთადამ აბრაამი წავიდა (2015 წ. ქრ. წ.) ქანანის ქვეყანას. ამ ურისკენ უჩვენებს ქართ. ცხოვრება პირვანდელ სამშობლოს ქართველებისას. ამასვე იმეორებენ დღეს ვანის წარწერების შემსწავლელნი და დასძენენ, რომ ურანტი, ურანდი, ურასტი, ანანდი, ალანდი ერთი და იგივე სახელიაო.

შეცდომა გვგონია, რომ სულხან საბას „ურასტი“ მიაჩნია სიტყვად, რომელიც, ვითომ, ნიშნავდეს „სიმრავლესავით.“ ეს სიტყვა და მისნი ნაწარმოებნი ჩვენ ასრე გვესმის:

ა) ურ-ანდი (ურ არის, ურია)

ბ) ურან-თა (ურების მთა; შეადარე: მოგვ-თა, სხალ-თა ამირან-თა)

*) აზნაური სვანურად აზნავირ და კიდე ვარგ. არა გვგონია, ჰირკანიის მეორე სახელი—ვარკანი—იყოს იგივე ვარ-განი, ვარგ-ნი, აზნაური.

ბ) ურას-თა (რადგან ურ=ურა, ნათეს. ურას)

დ) ურარქე
 ურარქედი {ქვეყანა, არე ურებისა

ე) ურარაქედ=ურარი (არიედ=სვ. არდა=მეგრ. ორდუ.

თვით ურვა ძველ ქართულად ნიშნავს (იხ. ლექსიკ.) შრო-
 მას, გარჯას, ზრუნვას.

ზარნა ურარდ-ს მეორე ნაირი ახსნაც აქვს.

ურარტებს (არარატელებს) დიდძალი საქონელი ჰყვანდათ; მათი ცხენები ძველადგანვე განთქმული იყო მსოფლიოში. ხე-
 თელებმა პირველად გააცნეს ცხენი ეგვიპტელებს. ამ ცხენე-
 ბის გამზრდელს ძველი ქართველები უწოდებდნენ ურარტე=
 ურარდე, ასე: ურას—ნიშნავს ახტა ცხენს, ულაყ ცხენს, ხო-
 ლო მტკ ანუ ტკ*) იგივე ძველ-ქართული რდუა=რდა-ა**)
 (ზრდა): მაშასადამე ურასტე და ურას-რდუ ერთი და იგივეა და
 ნიშნავს ცხენის (ურას) მზრდელს).

ამ უკანასკნელს ჩვენს ახსნას ეთანხმება აგრეთვე მეორე
 სახელი აქაურივე ერისა—რემქენი (=არემქენი). რემათა და არ-
 ვეთა მწყემსს სხვანაირად ვერ უწოდებდნენ, თუ არა მე-რემე-
 ნ-ად,***) მე-არვენ-ად.

პრეფიქსი ა (არემენი=არმენი), ჩვენის აზრით, იგივეა,
 რაც დღევანდელი აფხაზ. ა (ა-გურა—გურია, ალაზ—ლაზი),
 მეგრ. ა (ო-ზომალი—საზომელი), სვან. ჯა (ლა-ზმა—საზომი)
 და ქართ. სა ანუ ა (ა-ყარი=სა ყარი, სხვენი, საცა ჰყრიან
 ხორბალს და სხ.; ა-დგილი=სა-დგომი (სიტყვიდგან დგომა).

*) 1035 წელს გადაწერილ და ეფთვიმეს ნათარგმნ დავთინში სწე-
 რია („ქართული მწერლობა“, გვ. 231): „უთხრანა მეპურისტეთა მისთა:
 მჭამელისაგან გამოვიდა ქამადიო“ და სხ.

**) დღეს ჩვენ ვამბობთ „შენ გარდა“ და თითქმის არ გვესმის,
 რომ აქ რდა ნიშნავს ზრდას. მეგრელები დღეაღამავე ზმნას ხმარობენ:
 რდი-ზარდე, რდით-ზარდე, ვრდი-ვზარდე, რდი-ზარდე, რდუ-ზარდა,
 რდილი—ზრდილი, მორდუ-მორზარდი, ო-რდალი-სა-ზრდელი, მიირდი-მოი-
 ზარდე; შემდეგ რ ისპობა: გადი—გამდელი=გამრდელი=გამზრდელი.

***) „მათ თქვეს: მერემეთა უზუცესნი არიან და თვით მერემენიო“
 („ამირ.-დარეჯ.“, გვ. 147).

„აღაწოდია“ ჩვენ არ მიგვაჩნია „ურარტად“. სვან. ჯანუნიშნავს საბალახეს, რემა-არვეთა საძოვარს. თვით „ნედლს თივას“ ქართულად ჰქვიან „ალერდი“ (იხ. ლექსიკ) ანუ ალარედი, ე. ი. სალარო (საბალახო) ადგილი და იონჯა-ბალახსაც უწოდებენ ალავერდ-ად, ალავერდ ად.

ამგვარს ჩვენს ახსნას, გვგონია, ემოწმება ამ არმენიის მთების ძველი სახელიც: საწაწადა, რომელიც, ალბად, ნიშნავს სა-ლაროდ-ს, სა-ლარედს (საქონლის საძოვარ ადგილს, საბალახეს). ამ მთებში ცხოვრობდა ერი—კართუ=კარდუ=კართუხი=კარდუხი = კორდუ=კორდინი=გორდინი. ეს ერი ქურთების წინაპრებად მიიჩნიათ. გარნა ქურთთა წინაპარნი ქართლ. ცხოვრებით გადმოსახლდნენ აქ მე-VI საუკ. ქრ. შემდეგ. და სახელებიც გვიჩვენებენ, რომ ეს ერი თუ ქართუ=ქორთუები არ არიან, მათს იალადებზე (კორდზე) მცხოვრებნი უნდა იყვნენ, მაგრამ ამის შესახებ საუბარი გვექნება მეორე წერილში.

ამას გარდა, თვით მწყემსთა ანუ მგზავრად მყოფთა კარავი და აგრეთვე ქოხი იწოდება ლარად და ამისთანა ფაცხებს ამოსწვენენ ხოლმე ანუ ალარტვენ ლარტით (ნედლის წნელით).

ვიმეორებთ, გურჯანი=ჰირკანი = ჯურჯანი=ვირკანი=ვარკანი ჩვენ მიგვაჩნია ჰურჯანად, ურის მხარედ, და ამგვარს ჩვენს აზრს განამტკიცებს არმ თუ მარტო ის, რომ გვექვიან ვირქ, გურჯი, ჯორჯან, არამედ კიდევ შემდეგი სახელებიც:

ა) ჰუწა=ჟწა (ასრე ეწოდებოდა ძველად, როგორც უკვე ვთქვით, წუნდასა და არტანს).

ბ) გურჯანი (სოფელია კახეთში).

ჰირკანის სხვა ადგილების სახელები:

ა) Zadracarta (სატახტო ქალაქი იყო). ეს ჩვენ მიგვაჩნია ზადურ-ქართა-დ: ქანთ (სვ.)=ქართლი, ქანთა (მეგრ.)=ტფილისი. ორთავე სიტყვა შეწებებულა კავშირით ა, ვითარცა ტაბ-ა-ხმელ-ა (ტაბახმელა—ხმელი ტბა). ა-ს აქ იგივე მნიშვნელობა აქვს, ვითარცა სიტყვებში: ყვირილ-ა, ჩხერიმელ-ა, კედელ-ა (მთაა), ჰერანგ-ა (მთაა), უნავირ-ა (მთაა), დაბ-ა (დაბალი ადგილი; შეად. მდაბიო).

ბ) Elburz (მთა იალბუზი ჰირკანიის კავკასიონისა იხ. ქვემო).

ბ) ზურგანებს გარდა აქ ცხოვრობდნენ კადუსნი, გელნი, მარდნი, კასნი და მათ ზემო იყო Giratbunda ანუ ორბიჯი-რუპაჯუნი. კიპერტს ჰგონია ორბიჯი იგივე ბაკტრიული ქვეყანაა, მაღალი. (შეადარე ქართული: ერლო, ქვეყანა) სტრაბონი სწერს (გან, 58): *ἄρβαντες* რეის ამალაა და მოვიდნენო კოლხიდიდან ანუ ბაკტრიანიდან^{*)}. ეს კორუბანტნი ანუ კორიბანტნი და გირატუნდნი თუ არ არიან გარუბნელნი ანუ გარდუბნელნი, გარდაბანნი, მაშინ შეიძლება მივიჩნიოთ ორეთის მხრიდან გადმოსახლებულ ქართველებად. ორეთი ქ. ცხოვრებით ათვლებოდა საქართველოს სამხრეთის მიჯნად და მდებარებდა „ქუროთა“ ქვეყანაში.

ღ) *Ιαδουιοι* (ქალაქი ჰირკანიაში, მთის კორონის ძირში). იაზონი ერქვა არან-ქართლიდგან მცხეთაში მოსულს მეფესაც და ქმარსაც მედვისა, რომელმაც, როგორც უკვე ვთქვით, დააარსა მიდია. „კორონის“ შეადარე ყორნისს.

მ) ჰირკანიის მთების ძირში ცხოვრობდა ერი *tapuri* და მის გამო ქვეყანას ეწოდებოდა *Tapurasthana* და შემდეგ *Taberistan*^{*)}. ორთავე ეს სახელი წმინდა ქართული გვგონია და ასრეც უნდა რქმეოდა ტბის ნაპირას მცხოვრებ ერს: რაჭულად ტაზა ნადგომს ღრმა წყალს ჰქვინან; მეგრ. ტობა — ღრმა, ტბა; ქართ. ტბა = ტაბა (ტაბა-ხმელა), ტბორე, ტბოვრება და ტობა. ტბორეს-თანა (= ტაბურასთანა) პირდაპირ გვიჩვენებს, რომ ეს ერი მოსახლე ყოფილა ტბასთან, ე. ი. ზღვის ნაპირზე. (ტაბური = ტბური). სხვანაირად ამ ქრს ერქვა აპირი (გან, 143), ხოლო ა-ზანა უნდა ნიშნავდეს აპირს და ა-ზანა იმპირს, ისპირს.

3. *Parthia, Parthiene*. ქართლის ცხოვრების გძირის ბარდოსის ნაწილს ერქვა ბარდავი, პარტავი, ბერდა. ჩვენ გვგონია, ეს ორივე სიტყვა ერთ და იმავე ფესვისა უნდა იყოს.

^{*)} ყველა აქ აღნიშნული სახელები მოგვეყვას თანახმად ჰ. კიპერტის წიგნისა *Lehrbuch der alten geographie* და მისივე რუკებისა *Atlas antiquus*.

პართიაში იყო ადგილები Kumis (შეად. კუმისი), Choa-
rene (შეად. ხორენია), Kuhistan (შეად. კუხის-თა. კიპერტიც
Bergland-ად (მთიან ქვეყნად) თარგმნის).

ზ. მედიაში იყო ადგილები Buzha, = Budija, Allabur
Zikartu ანუ საგართი და Zarkaiov. შეიღარე ქართულს:

ა) ხორანა-ბუჯი, ბუდი (ხორანბუჯი იმავე ბუდს, ბოდბეს
ერქვა; მეგრ. ხორჯა ნიშნავს დასახლებას, დო-ხორე = სასახ-
ლე = ქორი. ამიტომ ხორ-ნაბუჯი = ხორ-ნაბუდი = ქორნაბუდი,
ესე იგი სახლი ნაბუდი, სახლი, საცა ბუდობენ, ცხოვრობენ).
ბუდრჯანს ინგილ. პატარა სახლი.

ბ) Allabur = ავლაბარი (?)

Gazaka = Ganzaka და აქვე Φραατα, Φρααπα, Φρααπια
= სტრაბონის Ούέρα = Yera. *) ეს სახელები მოგვეგონებს
ჩვენებურებს — ვერა, განძა = განძაკი (ჯავახეთში). ფრასპა-ს
დაბოლოებაში ჩვენ გვესმის ქართული სიტყვა სპა, სპობა.
(ხოსპიო, **), ასპინძა, კასპი); აქვე იყო Ζπαντα ანუ Καπαντα
(შეიღარე: კაფავ-თა = მთა, საცა ჰკაფვენ, კაპანი და სხ).

ვ. Karmania = Karmana (დღევანდელი ქირმანი). აქვე
მოსახლეობდნენ უტირი (utier) და ჰქონდათ ქალაქი Aarmozia
(მერმენდელი Ormuz).

რადგან ალაზან-ს ბერძნები ალაზონად სწერენ და არმაზ-ს
ჰარმოზი-ად, ჰარმოზიკად, ამიტომ კარმანიის Armozia იგივე
არმაზი უნდა იყოს. კარმანია შეიძლება იყოს იგივე გარმანი =
გარბანი (შეად. დმანისი = დბანისი). მანა ჩვეულებრივი დაბო-
ლოებაა სახელებისა: კოდმანი, გარმანი, ფლავისმანი, კოტმანი
(ბორცვი; მაღალი, დიდი), ძველმანი და სხ. მეგრ. მანჯა ნიშ-
ნავს აგრეთვე წვას, გადარუჯვას. უტი ხევის. ნიშნავს მაგარს,
გაუტეხელს, კერპს კაცს (იხ. ზემო: „ხევესური კაცი უტია“).

გ. Sagartii = Zikartu = Zakruti = Zikirtu. სვან. ქართ =
ქართლი, მეგრ. ქართი — ტფილისი, აფხაზ. აქირთუა — ქართვე.

*) სვან. ვერ, გი ნიშნავს მიწას და რადგან ვ = უ (ვლა = მეგრ.
ულა), ამიტომ ვერა მართლაც იგივე უერაა.

**) ს და სპ ისპობა ხშირად: მასპინძელი = მანძელი, სპილო =
პილო.

ლი. ამიტომ საქართი=საქირთუა=საქორთუო იმავე ძველს, ზემო აღნიშნულს, სახელებს უნდა უდრიდეს. თუარა-და, საგანა, სატრობა ნიშნავს აგრეთვე მიჯნაზე, სანაპიროზე ლაშქრობას, სამეფოს ნაპირების დაცვას.

7. Bactriane. Bactra. შეიძლება ბაქტრიანი=ბახტრიონი. ტრა=ტრვა ნიშნავს ტარებას, „მრავალ სლვას“ (საბას ლექს). ბაკ-ტრა—მოძრავი ბაკი. ფშავ-ხევსურეთში დღესაც ცხვარსაქონლის ბინებს უწოდებენ ბაკო-ს, ხოლო ბაკვა ნიშნავს მოზღლუდვას, შემომავრებას. ბაკოვანი იგივე მობაკული ადგილია და ბაკში იგივე ბაკი (საბას ლექსიკ.). ამ ფესვიდან წარმომდგარა სოფლების სახელები: ბაკულიანი (ბორჯომის ახლოს), ბაკმები (დუშ. მ.), ბაკო (ბათ. ოლქი). შეიძლება ამავე ფესვისა იყოს ბაკო-ც (დღევანდელი ბაქო), მით უმეტეს, რომ ბაკო ნიშნავს აგრეთვე ჭურჭელთა და ფიალთა პირსაც (საბას ლექსიკ.), ხოლო ზღვა ხომ იგივე დიდი ჭურჭელია და ფიალი. საქართველოში ბევრს მეფეს ერქვა ბაკური, ე. ი. ბაკური, კაცი ბაკის პატრონი, მწყემსი*).

8. Margiane მდინ. მარგოს-ზედ. შეიძლება: მარგიანი (გვარია სვანეთში), მარგვეთი, მარგი და სხ.

ზოგადი მთის სახელები.

პლინი ამბობს, ინდოეთის კავკასიონს სხვა და სხვა სახელი ჰქვიათ, — იმაუსი, ემოდუსი, პერაპამიზუს, ცირცი, ხამბადის, პარიადრეს, ხოათრას, ორეგეს, ოროანდეს, ნიფატეს, ტავრუს, კავკაზუს, რომელიც პირკანიის მხარეს ცნობილია პირკანიის კავკაზად, მერე კასპიისად, პარიადრესად, მოსხისად, კორაკსად და სხ.

1. Zagrus. ხოათრასის გაგრძელებას ერქვა ზაგრუს, ზაგროს. შეიძლება სვან. ზაგარ, რომელიც ნიშნავს მთის ზურგს, დაძაგრულს ქედს.

*) ტკუაზე ახლოა, ლეგენდარული მოვაკან ჩაეთვალათ მობაკოდ, ვიდრე მოვაკანად, მოვაკედ.

2. Taurus. ჩვენ გვეგონია, ქართულის თაურა-ს მსგავსებით ძველ მწერლებს ამ მთისათვის დაურქმევიათ ტაურუს (ხარი) თაურას შეიძლება იყოს ა) თაური, ესე იგი თავიანი, თაური) და ან თა-ურისი, ე. ი. ურის მთა (ინგილ. თაჲ=სვ. თანალ=მთა). იმავე ფესვისა გვეგონია თრიალეთი: ინგილ. თავის ტყავს ჰქვიან თავრიალი (თავრიალეთი=თრიალეთი). თუმცა ეს თრიალეთი თითქო ენათესავება სიტყვას თრევა (ბოლო-თრია) და მის მიერ ტრიალ-ს (სასთაული=სასტული).

3. კაგკასაჲ. ქართულად: კაგკასი და კაგკასიანი (მთა), კაგკასაჲ (ქვეყანა) და კაგკაგე (ქალაქი). უსლარი არწმუნებს მკითხველებს (Древ. сказ., 486), მე XVIII საუკუნემდე ქართველებმა კავკასის სახელი არ იცოდნენო და ეს სახელი საქათველოს ისტორიასა და გეოგრაფიაში შემოიღეს ვახუშტმა და ვახტანგმაო. ეს დიდი ტყუილი უკვე აღვნიშნეთ ათიოდე წლის წინად. შატბერდ. კრებული მე X საუკუნისა ხშირად იხსენიებს ამ სახელს=კაგკასაჲს (იხ. გვ. 29, 73 და სხ.).

ძველად ქართველი მთიულები ეძახიან ძაუგ-ს. ამ ძაუგის ადგილას აშენდა კავკავი. ბუტკოვი სცდება, როდესაც ამბობს (II, 165), კავკავი ზაურის ადგილას აშენდაო; ზაურისაკი არა, ძაუგისა. კაგკაგე გამეორებული ფესვის სიტყვაა: კავ-კავი, ვითარცა აღმართ-აღმართი, თავ-თავი, შავ-შავი და სხ. კაგკაგე ნიშნავს მაგრებას, ქერას, შეყენებას, შეჩერებას. თვით სახლსაც აკავებენ, ე. ი. კავებს უმაგრებენ თავზე, რომ ორივე მხრივ დაქანებული, და არა ბანიანი, სახურავი გადაჰფინონ. მაშასადამე კაგკაგე არის ის, რომელიც აქეთ-იქით სახლის სახურავივით გადაწოლილა და უკავია გზა-კვალი ან და კავ კავზედ ასვენია, აღმართულ მიწოლილა. ნამდვილადაც ეს მთა ხომ სწორეთ ასრეთია, ე. ი. კავ-კავი.

დაბოლოება სი აქ იმავე მნიშვნელობისაა, როგორც მრავალ სხვა სახელებში (ეგრი-სი, ქუთაი-სი, მანგლი-სი, ოლთი-სი და სხ.), შეადარე:

სახელბ. კავკავი	რუვი
ნათეს. ა) კავკავი-სი	რუვი-სი
ბ) კავკავი-სი	რუვი-სი
ბ) კავკავი-სი	რუ-სი

მსები დღესაც კავკასს უწოდებენ კავკავი-ს.

4 ააღბუჭი. ამ მთის სახელი ძველად უნდა ყოფილიყო იაღბურსი ანუ ააღბორცი, რადგან სხვები მას უწოდებენ ელბურსს. ზავროსის მწვერვალსა და ჰირკანის კავკასიონს ერქვა ააღბორს, ააღბორჯ და ჰირკანიაშივე იყო დემავენდი. აგრეთვე მთა ლაბუზი (იხ. კაპერტის რუკა).

პლ. იოსელიანი შენიშნავს (Алевская святыня, გვ. 2), რომ ალევი სიმაღლეს ნიშნავს ქართულადო. მართლაც გვხვდება სიტყვა ალა, რომელიც ნიშნავს „სიგრძეზედ ამართულს“ (იხ. საბას ლექსიკ.) და სიგრძისავე მაჩვენებელია ალაბი. ბორჯი, ბურჯი, ბურსი, ბორსი ჩვენ გვესმის ქართულ ბორცვად (სიტყვიდამ აბურცება). და ალ[ა]ბორცი—მაღლა ამართულ მთას უნდა ნიშნავდეს. შეადარე ბრუც-საბძელი, ბორციუს-ჯვარი.

ჰირკანიის ლაბუზი თუ იგივე [ი]აღბუზი არ არის, შეიძლება ნიშნავდეს „საფუტკარეს“ (მეგრ. ბაზი=სვ. ბუზულ-ფუტკარი; ლა-ბუზი=სა-ბუზე): იმ მთებში მრავალი ფუტკარი იყო, როგორც ზემო ვთქვით.

8. ააღბასაგლეითი

ა) ფარდაქსის ლეკბნდებით და ქართლის-ცხოვრებით.

სპარსთა მითიურ მეფეების შესახებ ჩვენს მემატიაანს ამოულია ცნობები წიგნიდამ „სპარსთა ცხოვრება“. ამ „სპარსთა ცხოვრებაშიო“, დასძენს მემატიაანე, „არა ყოველი მართალია, არამედ უმრავლესი—ტყუილი“ (ქ. ცხ; გვ. 24).

რა წიგნი იყო ეს „სპარსთა ცხოვრება“?

ჩვენ ვიცით, რომ სპარსთა გმირული თქმულებანი მათის ცხოვრების ნაადრევ ხანას ჯერ არ იყო შეერთებული და ნაციონალურ ეპოსად გარდაქმნილი. ამის ქარიშხალი და უცხოელთა უღელი უუძველეს დროითგან ჰმუსრავდა ერანელთა მოდემის პოეზიას, ერის ცხოვრების უკეთილშობილესს ქმნილებას. გარნა სრულად არ შთაინთქა ეს პოეზია. თქმულებანი გადაეცემოდა მოდემიდან მოდემას ვიდრე არ გამოჩნდა აბულკასიმ-მანსური, ფირდაუსად („სამოთხის მგონად“) წოდებული და ეს ზეპირ თქმულება არ შეჭკრიბა ერთ წიგნად, „შაჰნამედ“ (1000 წელს თუ მეXI ს. ქრ. შ.). ვიცით ისიც, რომ ფირდაუსამდეც სპარსთ ჰქონდათ წიგნი „დაბისტანი“, რომელშიაც აგრეთვე შეტანილია ერანული თქმულებანი. ამას გარდა თვით ხოსრო ნუსირვანმა (მე-VI-ს ქრ. შ.) ერთ წიგნად შეაკრებინა ძველნი თქმულებანი.

რომელი ამ წიგნთაგან ჰქონია ხელში ჩვენს მემპტიანეს, არა სჩანს. ხოლო ის კი ცხადია, რომ ამ „სპარსთა ცხოვრებად“ „შაჰნამე“ არ იქნებოდა: რაც ქართლ. ცხოვრებაშია მოყვანილი ბუნთურქთა შესახებ, ის აღნიშნულია აგრეთვე „მატბერდის ქრონიკაში“, რომელიც შედგენილია VII—VIII საუკუნეს, ფირდაუსი კი სწერდა 1000 წლის ახლო ჟამს ანუ ამაზედაც უგვიანეს დროს.

ამას გარდა, თუ „სპარსთა ცხოვრება“ ყოფილიყო „შაჰნამე“, მაშინ ქართლის ცხოვრებისა და „შაჰნამეს“ მოთხრობა საეგებით მსგავსნი იქნებოდნენ და გმირების სახელებიც—ერთი და იგივე, ამას გარდა ჩვენი მატთანე სადმე მაინც მოიხსენებდა „შაჰნამეს“ უმთავრესს გმირს, როსტომს.

ამიტომ „სპარსთა ცხოვრება“, „ნებროთის წიგნის“ მსგავსად, უნდა იყოს ძველი დროის თხზულება, თარგმნილი ქართულად რამდენიმე საუკუნით ადრე „სამოთხის მგონისა“.

„შაჰნამე“-თა

ქართლ. ცხოვრებათ.

1. ძაუმურსი იყო კაცობ- (ამის შესახებ ჩვენი მატია-
რიობის წინაპარი და მან პირ- ნე სლუშს).

ველმა დაიდგა თავზე გვირგვინი და სამეფო სარტყელი შემოირტყა. მისი შვილი სიამეკი დევებთან ბრძოლაში მოკვდა. ეს დევები ბოროტს არიმანს გამოეგზავნა.

ბუშანგ სიამეკის ძემ დაამარცხა დევები, ცეცხლის დასაკვესებელი ხერხი მოიგონა, ცეცხლს აღუგო საცეცხლე. მის მოადგილე თამურაზმა დააწყნარა დევები, ერს ასწავლა ქსოვა, რთვა, მღერა, ხედნა. გამეფდა ჯიმშედი, რომელმაც უბრძანა ერს მალმერთეთო.

2. მრი განუდგა ჯიმშედს და მეფედ გამოაცხადა უცხოელი ზოჰაკი, მეგობარი ბელზებულისა. ჯიმშედის შვილი ფერიდუნი მის შიშით დაიმალა ელბორსის მთებში და იქ იგი გამოკვება ძროხამ—ფურმაჟემ.

16 წლის ფერიდუნი ჩამოვიდა მთიდან, დაამარცხა ზოჰაკი (აშდაკი), შეჰკრა იგი და მიაბა მთის დემავენდის გამოქვაბულში. ზოჰაკმა იმეფა 1000 წელიწადი.

3. ფერიდუნმა იმეფა 500 წ. თავისი სამეფო ჩააბარა სამს შვილს—სელმს, ტურს, ირეჯს.

„ნებროთიანით“ ცეცხლი ცილამ ჩამოიტანა ნებროთგმირმა. ბერძენთა ლეგენდით ეს საქმე მოიმოქმედა პრომეთეოსმა, რომელიც ამის გამო კავკასიონზე მიმსქვალა ღმერთმა.

აფრიდონმა დაიპყრო ერანი და სხვა ქვეყნები და ყველგან თვისნი კელადნი დააყენა. საქართველოში ერისთავად გამოგზავნა არდამი. მან ასწავლა ქართველებს ქვით, კირით შენება. ააშენა „ზღვის კარი“ და დაარქვა დარუბანდი.

აფრიდონმა შეჰკრა ბევრასპი, გველთა უფალი და მიაბა მთასა კაცთა შეუვალს.

თავის შვილს იარედს აფრიდონმა ჩააბარა ერანი და საქართველო.

4. აფრასიაბი (ფრაპარმა), ტურის ჩამომავალი და თურანის მეფე ამარცხებს მოწინააღმდეგეთ და აღმართავს ალამს ჯემ შიდის ტახტზე.

5. ზმირი რუსტემ, ძე სალი-სა და რუდაბესი, ამარცხებს აფრასიაბს და ამეფებს კიკაბადს (კავაკავადს), ფერიდუნის ჩამომავალს. რუსტემი გმირულად იცავს ერანს კავაუსისა (კიკავუს), კავასიავარეშისა (სიავავუს) და კახოსროს ქაშასაც.

6. არიმანი ებრძვის გმირს რუსტემს; მის ძეს ზორაბს, რომელიც თურანში დაიბადა, მამის წინააღმდეგ გზავნის. მამა ჰკლავს მას. დიდად სწუხს რუსტემი, რომ ზორაბს თავის შვილად სცნობს.

7. სიავუსს რუსტემი ასწავლის საგმირო საქმეებს. სიავუსის წინააღმდეგია რუდაბე. სიავუსში თურანს განივლტის აფრასიაბისას, გარნა ამის ძმა ჰკლავს მას. რუსტემი შედის თურანს და ჰკლავს აფრასიაბს.

8. ტახტზე ჯდება ქახოსრო, სიავუსს ბედნიერის ძე. იმართება დიდი ბრძოლა ერანსა და თურანს შორის. ამათ შევლიან ბევრი სხვა მეფეები: ქაჯანი, ხაზარნი, ალანნი. ერანელნი სძლევენ თურანელებს და კავკას-

ძლიერდება ქეკაბოსი, ლეკეთს გალაშქრება უნდა, გარნა ვინმე გრძნეული, ხოზანიხის შთამომავალი, აბრმავებს მას. ქეკაბოსი ხარკს ადებს ქართველობას, მაგრამ როდესაც მიდის თურანელების წინააღმდეგ, ქართველები და ყველა თარგამოსიანი თავისუფლდებიან სპარსთა უღლისაგან. ქეკაბოსი მათ წინააღმდეგ გზავნის ფარშოროტს, გარნა ამარცხებენ.

შველა ეს უფრო დაწვრილებით, ვიდრე შაჰნამეშია, ზეპირ გადმოცემით იცის ქართველმა ერმა. «ქართლ ცხ⁴. კი ამის შესახებ არას ამბობს.

საქართველოში მოდის ქახოსრო, ძე შიოშ ბედნიერისა, თურანს მოკლულისა. იგი ამარცხებს ქართველებს, აოხრებს ბევრ ქალაქებს და დაბრუნებისას აღარბადაგანს აშენებს სალოცავს.

ქახოსრო ლაშქრით შედის თურანს: ჰსურს მამის სისხლი აიღოს. ქართველები თავისუფლდებიან სპარსთა უღლისაგან.

ამავე დროს გურგანის ზღვის მხრიდან შემოდინა

თა წინააღმდეგ მიდიან, მიაწევენ კავკასიონის (ყაფის) ძირამდე და ხაზარეთამდე. ფარემუზი აობრებს ალანთა და ლუნძთ ქვეყნებს. თურანთა მეფე უთმობს სპარსებს ბალხს, ალანიას, დევისტანს და მთას ყაფისას.

საქართველოში ბუნთურქნი, ლტოლვილნი ქაიხოსროსაგან სულ 28 სახლი. იგინი ქართველებს აღუთქვამენ შემწეობას წინააღმდეგ სპარსთა. ეს თურქნი (თურანელნი) მაგრდებიან სარკინეთს, ურბნისს, უფლისციხეს.

9. მეფდება ვაშტაშაბ და ამ დროს შემოდის ახალი სჯული ხარატუსტრისა. აფრასიაბ თურანელის შვილის შვილი აჯასპ ამ სჯულის წინააღმდეგია და შედის ერანში. შპენდილად ვაშტაშაბისძე ამარცხებს მას.

შემოდის საქართველოში სპანდიათ—რვალი, ძე ვაშტაშაბისა. აღარბადაგნიდგან ბრუნდება, აცნობებენ-რა თურქნი სპარსეთს შეესივნენო და პაპა მოგიკლესო.

სია ამ ლეგენდარულ შეუკებასა.

შაჰნაშე-თა

„რუსტომიანიო“

ქართლ. ცხოვრ.

კამორს
სიამეკ
ჰუშანგ
თაჰმურაზ
ჯიმშედ
ფრიდუნა

ჯიმშედ
ფრიდონ

აფრიდონ

სელომ, ტურ, ირეჯ

ერაჯ

იარედ

მინოჯერ
კაეკუვად
კაეკაეუს
სიაეაკუშ
ფრავარშა
სიაეუშ
ქაიხოსრო
ლოჰრასპ

მანუჩარ
კაეკუვად
ქეკაოზ

ქეკაპოს

სიოშ
ქაიხოსრო
ლუარსაბ

ფარშოროტ
შიოშ ბედნიერი
ქაიხოსრო

გუშტაშაბ
(ვაშტაშაბ)

შპანდილატ ჯავშნიანი
 რუსტემ (გმირი)
 აფრასიაბ (თურანელი)

გოშტაშაბ

სპანდიატ-რვალი
 როსტომ
 ბაამან

ვაშტაშაბ

სპანდიატ-რვალი
 ბაამან არდაშირ.

ბ) სხვა წყაროებით.

აწინდელი სპარსეთი ძველად, როგორც ვთქვით, იწოდებოდა მიდიად. არიელთა შემოსევამდე აქ სხვა ერი ცხოვრობდა. ჩვენით, ეს ერი იყო ქართველთა მოდგმისა და სახლობდა აქ სხვა და სხვა სახელით (ფარიკანი, საგართი, კადუსი, კარმანი, უდი, მარდი, ჰირკანი (გურგანი), კედროსი (ე. ი. ზღვის პირის ხალხი), მარგიანი, ბაკტრიანი, კასპი).

ლენორმანის სიტყვით (არიელნი კელტნი) მოსახლეობდნენ მარგიანის მახლობლად, ბაკტრიანას. უპირველეს ყოვლისა დაიძრნენ კელტნი და მოედნენ მერვსა და ჰირკანიას და შემოვიდნენ კავკასიას, იქ, საცა შემდეგ დამკვიდრდნენ იბერნი და ალბანელნი, ე. ი. კანასს ახალშენნი—ქართველნი *) (ლენორმან, РУКОВОД. КЪ ДР. ИСТ. ВОСТОКА, ტ. II, 128), შემდეგ ჰირკანიისა და არიანისკენ დაეშვენენ ერანელნი ბაკტრიიდან, დაახლოვებით 3000 წელს ქრ. წ. (იქვე, 147). მათ შორის გამოჩნდა ბრძენი ზერდუშტი, რომელმაც შემოიღო ახალი სჯული. მისმა სჯულმა ღმერთნი დაუახლოვა კაცს და მით ბუნების ძალთა მაპიროვნებელთ ზნეობრივი თვისება მისაკუთრა, ყოველ ღვთაებას თავისი განსაკუთრებული წეს-რიგი მიუჩინა და ყველა იგინი დაუმორჩილა ორს უმაღლესს ღმერთს—კეთილს, აჭურა-მაზდას-ს და ბოროტს—ანგრამაინიუსს-ს. ბუნების მაპიროვნებელი კეთილი ღმერთები დაუქვემდებარა აჭურამაზდას და ბოროტი ღმერთები კი—ანგრომაინიუსს, და ეს

*) თავის „ასურულ წერილებში“ ლენორმანი პირდაპირ ამბობს, რომ მიდიაში არიელნი შემოვიდნენ მხოლოდ მე-IX—VIII ს. ქრ. წ. და მანამდე აქ მოსახლეობდნენ მესხნი, ტიბარენნი და თურანელები.

ღმერთები ზოგი კეთილ და ზოგი ავსულებად იქცნენ. ეს სჯული მან დაამყარა ძველს ცნებებზე და არც უარპყო საღმთოს შეწირვის ძველი წესები, გარნა ახალს სჯულში უპირატესობა მიეცა „განწმენდის“ კანონებს და ბოროტ ძალთა წინააღმდეგ საბრძოლველ ცნებებს. უპირატეს საქმედ შეიქმნა სამსახური ბუნების ღმერთებისა. ერი მზის პატივისცემლად და მისთვის სხვერპლის შესაწირავად ძველებურადვე აღიოდა მზით განათებულს მთის მაღალს მწვერვალებზე და სამსხვერპლოზე ანქრევედა „ჰაომის“ წვენს, „განმამაგრებელს“, „უკვდავების მომცემელს“. წინანდებულად ერი თაყვანს სცემდა ცეცხლს, მიწას „მომთმენს“ და „მორჩილს“, წყალს, წმინდა მთებიდგან მომდინარეს, გამანაყოფიერებელს მინდვრისას და საძოვრისას, შეიარაღებულს სეროშს, ღღის თანამგზავრს, ღამის მოჩვენებათა განმდევნელს. უკეთეს სახსრად ბოროტ ძალთა დასაძლევად გამოაცხადა ზნეობრივი წმინდა ცხოვრება, შემუშავებით განაყოფიერება მიწისა, დახოცვა მავნებელ ცხოველებისა, ზომების მიღება წინააღმდეგ ზამთრის სისასტიკისა, უღაბურ ადგილებისა და ქარიშხალთა; სიძარტლე და პატიოსნება დავალა კაცს, აგრეთვე დაცვა სულისა ცოდვისაგან და ლოცვითა და განწმენდით სინათლის ღმერთისადმი მისწრაფება, დაახლოება.

სახელდობრ რა დროს ცხოვრობდა ზოროასტრი, არ იციან. ზოგი ამბობს 5000 წლით უწინარეს ტროადის აღებისაო, ზოგი 6000 წლ. უწინარეს პლატონისაო, ზოგი 600 წლ. უწ. დარიოს I-ისაო, ზოგი მე VI საუკუნეშიო, კვიროსის ეამს. ლენორმანი კი ჰფიქრობს XXV—XXVI ს. ქრ. უწინარესო (ტ. II, 150).

მთელი „არიელობა“ მიდიისა და აქაური ბინადარი ერი ემორჩილებოდა ბაბილონსა და ქალდეას, მერე ასურეთს, მხოლოდ 736 წ. ქრ. წ. მიდიამ მოიპოვა თავისუფლება და დაისვა საკუთარი მეფე, დეფოკი. ამ დეფოკმა ორონტის საღმთო მთაში ააშენა დიდი ქალაქი ეკატანი (აგბატანი) და აღმართა კერპი ანაჰიტა არღვისურის წმ. წყაროზე. გამეფდა მისი ძე ფრაორტი და უფრო განავრცო სამეფოს მიჯნები სპარსთა შემომავ-

რებით. სპარსნი შესდგებოდნენ შვიდ თემისაგან და ფრაგმენტმა ამათ უფროსად დაუდგინა ახემენიდი (ჰაქმანისი). ასურელებმა დაამარცხეს ფრაორტი რალას ქალაქთან... ყველა ეს ცნობები ლეგენდარულია. ტიგლატ-ფალ-ასარის (745—727 წ.) წარწერებით მიდია რომ დაიპყრა ამ მეფემ, აქ ნახა მრავალი თემი, რომელთა უფროსებად მამასახლისები იყვნენ. შემდეგ ფრაორტისა გამეფდა, ლეგენდითვე, მისი ძე ციაკსარი (633—593 წ.). ამის მეფობაში მიდიას შემოესივნენ სკვითები მადიასის წინამძღოლობით. ეს სკვითები სცხოვრობდნენ ჩრდილოეთ კავკასიაში, ვოლგასა და დონს შორის. დიდხანს იგინი ტრიალებდნენ კავკასიის ლელე-ყურეში და 625 წელს მიესივნენ მიდიას და აიკლეს თითქმის მთელი მცირე აზია. იგინი ონავრობდნენ აქ 18 წლის განმავლობაში და მერე ზოგი მათგან გასწყდა მიდიელებთან ბრძოლაში და ზოგი სამშობლოშივე დაბრუნდა.

ამ სკვითების შემოსევას „ქართლის ცხოვრება“ ხაზარების შემოსევას ეძახის. უახლოვეს მიზეზად ხაზარების („სკვითების“) შემოსევისა ჩვენნი მატინე სთვლის იმას, რომ ამ შემოსევის წინად ქართველებმა (თარგმოსიანთ) აიკლეს მთელი ჩრდილოეთი კავკასია და ხაზართა საზღვრებზე დასდგეს ციხე-ქალაქნი (ქ. ცხ., 22). ამას, რასაკვირველია, ვერ მოითმენდნენ იქაური დაქსაქსული ველურები. მათ მოახერხეს შეჯგუფება, ამოიჩიეს „ჩინებული“ მეფე, დიდის სიმრავლით გამოვლეს ზღვისკარი (დარუბანი), შემუსრეს ყოველნი ქალაქნი არარატისანი და მასისისანი, ხოლო ვერ აიღეს ცირე-ქალაქნი თუხარისი, სამშვილდე და მტკვრის ციხე (ხუნანი). ისწავეს არაგვის კარიც (დარიალანი) და მოხარკე ჰყვეს ყოველნი. მეფე მათი რომ დაბრუნდა, თავის ძეს უობოსს მისცა ტყვე სომხთისა და ქართლისა და დაასახლა იგი კავკასოს ნაწილში, თერგიდგან დასავლეთისკენ ზღვამდე (აზოვისა) და ამ ქვეყანას დაერქვა ოვსეთი (ოვსეთი უნდა იყოს იგივე უობოს-ეთი: ოვსი = მეგრ. ოვსი, რომელიც შემოკლებული უობოსი უნდა იყოს, მით უმეტეს, რომ უ ხშირად ისპობა: რუსი = ინგ. ურუს = სვან. მ-ურუს).

სწორედ ეს ხაზარნი უნდა ყოფილიყვნენ ის ბუნთურქნი და ჰონნი, რომელთაც გარდმოვლეს კავკასი კასპიის ზღვის იქილგან, ე. ი. ჰირკანიილგან, მით უმეტეს, რომ ამ ბუნთურქებს ქართლ. ცხოვრება სთვლის (გვ. 16) სასტიკ წარმართებად და ყიფჩაყად, ხოლო ყიფჩაყი იგივე ხაზარეთია.

ქართლის ცხოვრება არა სცდება, როდესაც ამბობს ოგსეთი წარმოსდგა „სომხეთისა“ და ქართლის ტყვეების გადასახლებით ყუბანის ხეობაშიო. რომ ოსეთშიაც არის ქვეყანა ბასიანი და მასისის ძირს არეზისა და ქოროხის სათავეშიაც, ეს მხოლოდ ამ გადასახლებით უნდა აიხსნას, აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ ოსური ენა სავსეა ქართულ სიტყვებით (ხუცაუ=ლუთა, ქანინ=ქნა ქმნა) და სხვ.) და ზოგიერთ გრამატიკულ ფორმებითაც (თაგაურ თა=თაგია-თე) და სომხურსაც ენათესავება რაოდენათმე.

606 წელს ციკსარმა სხვა მეფეების დახმარებით აიღო ნინეფია. ციკსარის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა მისი შვილი, ასტიავი, რომელიც უზრუნველად ცხოვრობდა ეკატანას. იგი ჩამოაგდო ტახტილგან კვიროსმა (558 წ.) და ამან დააარსა სპარსეთის სახელმწიფო.

აი როგორ, რა გზით და ვის შემწეობით შეიქმნა კვიროსი სპარსთა სამეფოს დამაარსებლად და ამ სამეფოს პირველ ხელმწიფედ.

6. ღამასკელი, რომელიც ცხოვრობდა ცესარისა (+44 წ. ქრ. წ.) და აგვისტოს (+14 წ. ქრ. წ.) ჟამს, მოგვითხრობს (გან, 210):

„მაშინ (მიდიის მეფის ასტიავის, კვიროსის დედის მამის ჟამს) კადუსიანთ მტრული განწყობილება ჰქონდათ სპარსეთის ხელმწიფესთან. მათ მამფალად იყო ონოფერნი. ამან უღალატა თავის ერს, მიემხრო სპარსთა მეფეს. მოციქული აახლა ასტიავს და სთხოვა, ვინმე სანდო კაცი გამომიგზავნე, მოველაპარაკო, როგორ გადმოვიდე თქვენს მხარესო. და მან გაუგზავნა კვიროსი მის დასახმარებლად. ხოლო კვიროსმა ხელშეკრულობა დასდო ონოფერნთან და კადუსიანები წაიყვანა წინააღმდეგ ასტიავისა“.

ასტიაგმა შეჰკრიბა დიდი ჯარი, მაგრამ კვიროსმა შემუსრა მისი ძალა და თვით ასტიაგი დაატყვევა. ასრე დასრულდა მიდიელთა თავისუფალი ცხოვრება 558 წელს ქრ. წ. და დაარსდა ახალი სამეფო, სპარსთა. *)

ღანაშთენი ძლევამოსილობაც კვიროსს ერგო იმავე კადუსიან—ჰირკანელების დახმარებით.

ასენოფონტეს „კიროპედია“-ში ვკითხულობთ:

წიგნი მე 5, 23: გამეფების შემდეგ კვიროსმა მოინდომა გაელაშქრა ასურელთა მეფის წინააღმდეგ. მოიწვია ჰირკანიის მეფე და ჰკითხა:

„მითხარ, ასურთა მეფე მარტო შენ გთვლის მტრად, თუ სხვაცა ჰყავს მტერი?“

„შპასუხა: „უამრავი და ვაშკაცი მოდგმა კადუსიანთა უკიდურესი მტერია მისი, აგრეთვე ჩვენს მეზობლებს საკებს დიდი უბედურება დაატეხეს, რადგან მათი დაპყრობაც უნდოდათ“.

„თუ ეგრეა“—ეუბნებოდა კვიროსი—გწამთ, რომ იგინი ჩვენთან ერთად გაილაშქრებენ წინააღმდეგ ასურთა მეფისა?“

“ღიდის სიხარულითო“, მიუგო ჰირკანიის მეფემ.

წიგნი იგაგე, მ. 24: მოლაპარაკების შემდეგ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიიღეს კადუსთ, საკთ და ჰირკანელთ. კადუსიანთა ჯარი „ჰელტასტი“ იყო 20,000 და ცხენოსანი 4000, საკთა ქვეითი ჯარი იმდენი იყო, რამდენიც შეეძლოთ საომრად გამოეყვანათ.

*) თემურაზ ბატონიშვილს დიოდორ სიცილიელიდან გადმოუთარგმნია შემდეგი საყურადღებო ცნობა (გვ. 100—101): „მიდთა მეფე იყო არსეი. იგი ვადაემტერა პერსითს. ეს 4,000 კაცით განივლტო კადუსიანთ ქვეყანას, რომელსა ეწოდების ივერია. პერსითის და ცოლად ჰყვანდა აქაურს მამასახლისს. პერსითმა განამხნო ქართველნი, რათა არ დაე მოზრჩილნენ მიდელთ, რომელთაც მათი დაპყრობაც უნდოდათ. ქართველთ სპასპეტად ამოირჩიეს პერსითი. ამან შეკრიბა საქართველოში 200,000 მეომარი და მიდიას საზღვარს წაიყვანა. არსეი არბაკისძე 80000 მეომრით დაუხვდა. შეიქმნა სასტიკი ბრძოლა მიდელნი იძლიენენ. ქართველებმა მათ მოუკლეს 50,000 კაცი.

5. 3. 38: ლაშქარი მიდიოდა ამ რიგად: ხრისანტს მიჰყავდა ჯავშნიანი მეომრები, მას მიჰყვებოდნენ: არტავაზი სპარსთა პელტასტებით და მებისრებით, ანდამია—მიდიის ქვეითი ჯარით, ემეა—არმენიის ლაშქრით, არტუხი, — ჰირკანის ჯარით, თემერადა —საკებით, დათამი—კადუსიებით.

რომ მართლაც კვიროსსა და სომეხთ მეფეს ქართველები დაჰხმარებიათ ასტიაგთან ბრძოლაში, ეს სჩანს ქორენელის სიტყვიდანაც (გვ. 67): „სომხის მეფემ შემოიკრიბა ლაშქარი კათბადუკიიდან, ივერიიდან და ალბანიიდან და ყოვლის თავის ძალონით მიესია მიდიის მეფე აქდახს“ (ასტიაგს).

მიმეორებთ, ამ ლაშქრით კვიროსმა შემუსრა ასურეთი და დაიპყრა ბევრი სხვა სამეფო.

8. სომეხთა სამეფოს დაარსება.

ვანის ლურსმულ წარწერების ზედმიწევნით შესწავლის შემდეგ პატკანოვმა გამოაცხადა (Ванскія надписи, გვ. 33): „მე VШ-VII საუკუნის ქრ. წინანდელ დროის „არმენიის ისტორია“ სრულიად არ ვიცითო,“ და ვანის წარწერების აღმოჩენამდე კი იგივე პატკანოვი ამტკიცებდა (1869 წელს), რომ 3,000 წლის ქრ. წ. და ამაზედაც უფრო ძველ დროს „არმენთა“ ტომმა იწყო გადმოსახლება არარატის ქვეყნებში და განდევნა აქაურობიდან ბინადარი მოსახლე ერი უცნობის მოდგმისა და სემისნიო“ (იხ. Изслѣдов. о діалектахъ арм. языка, გვ. 5).

ზარნა საისი გადაქრით ამბობს, სომეხებს მეექვსე საუკუნ. ნახევარშიაც არ მოეხწიათ ვანის არე-მარემდეო (О клинообр. надпис., 8-9).

სტრაბონი მოგვითხრობს (მ. ქორენელის „დამატება“, გვ. 348): სომხეთი წინაპირველად მცირე მაზრა იყო და გადიდდა ანტიოქოზ დიდის (224-187 წ. ქრ. წ.) სპასპეტების არტაკსიასისა და ზარიადრიასის ჟამს, რომელნიც გახელმწიფდნენო.

ეს ცნობა ეწინააღმდეგება კენოფონტეს ნათქვამს მისა-
ხებ „არმენიის“ მეფის ტიგრანისა, კვიროსის თანამედროვისა.
ჩვენ გვგონია, ტიგრანი სწორედ სომხების მოთავე იყო და
მეფედ დაადგინა კვიროსმა*) და დაუპყრა ქალღთა ის ადგილები,
საცა ამ ქალღთ ჰქონდათ რემათა და არვეთა გამოსაზრდელი
საძოვრები და ამ მე-რემენე და მე არვენების სახელი დაერქვა
თვით ტიგრანის სამეფოს, ჰაიქ-ს, ჰაიასტანს, არმენი-ას (რემე-
ნიებისა და არვენი-ების სამშობლოს).

საქართველოსა და სპარსეთს შორის მიჯნის გასამაგრებ-
ლად ამ მიჯნაზე ახალის სამეფოს დაარსება კვიროსის გული-
თადი საწადელი უნდა ყოფილიყო: ამით იგი დაიცავდა სპარ-
სეთს მეომარ ქართველების შესევისაგან, იმ ქართველებისა,
რომელთა შემწეობით სამეფო დაიარსა და მერე, მადლობის
მაგიერ, გადაემტერა და ბრძოლა აუტეხა.

ასრეთი დასკვნა ჩვენ გამოგვყავს შემდეგის ცნობიდან
კიროპედია“-სი.

„ძიროპედია“, წიგნი 3, თ. 1, მ. 34): ქალღნი (ხალღნი)
ემტერებოდნენ ტიგრანს. კვიროსმა ტიგრანი აიყვანა ერთის
მთის მწვერვალზე და ჰკითხა: „როგორია ის მთები, საიდგანაც
ქალღნი ჩამოდიან სარბევად?“ — „იმ მთებზე მუდამ არიან ქალღთა
გამსტრობნი და მტერს რომ დაინახვენ, ერთ ურთს უყვირიან
და ატყობინებენ“ (თ. II, მ. 1)

მეორე დღეს ტიგრანმა მოიყვანა 14,000 მეომარი. ვიდ-
რე ტიგრანი მოვიდოდა, კვიროსმა უთხრა თავისიანებს: „მეგო-
ბრებო! თუ ის მთები, რომელნიც ეკუთვნიან ქალღებს, დავი-
ჭირეთ და ერთს მწვერვალზე დავდგით ჩვენი სიმაგრე, მაშინ
ჩვენი შიში ექნებათ სომხებსაც (არმენებს) და ქალღებსაც“ (იქვე,

*) Lettres assyriologiques-ში ლენორმანი ამბობს: „სომხებს არ
აბადიათ არავითარი ნაციონალური თქმულება ტიგრან 1-ლამდე, რომე-
ლიც კვიროსის თანამედროვე იყო. რაც შეეხება ამაზე წინა დროს, ყველა
მოთხრობა სომეხთა მწვერვლებისა მომდინარეობას მ. ქორენელის წიგნიდ-
გან და ეს წიგნი კი დამყარებულია მარ-აბას-კატინას ისტორიაზე, რომე-
ლიც შეიცავს უფრო მეტს ტყუილს, ვიდრე სიმართლეს.“

მ. 4). ქალდთ შენიშნეს მტერი. შეიყარნენ და გორიდგან გორას თავისიანებს აუხმაურდნენ (მ. 6). ქალდნი შექურვილიყვენ მსუბუქ ფარებით და შუბებით. იგინი უძლიერეს ერად ითვლებოდნენ ამ მხარეს; ვინც სასყიდელს მისცემდა, მას ემსახურებოდნენ, რადგან იყვენ მეომარნი, თუმცა და ლარიბნი მათი ქვეყანა იყო მთიანი და მცირე მოსავლიანი (მ. 7).

ძვიროსი და სომეხნი მიესივნენ. ქალდნიც ძლიერად ეცნენ. სომეხებმა „ჩვეულებისამებრ“ პირი იბრუნეს და მოჰკურცხლეს. ქალდნი გამოეკიდნენ, გარნა კვიროსმა შემოუარა მათ. ქალდნი შეფერხდნენ, ზოგი გაიქცა, ზოგი დახოცეს და ზოგი შეიპყრეს (მ. 9-10).

ძვიროსმა იქვე ციხის აგება იწყო. მოჰგვარეს ტყვე-ქალდნი. კვიროსმა უთხრა მათ: „თქვენ დასარბევად და ასახრებლად კი არ მოვსულვარ, არამედ რათა თქვენ შორის და სომეხთა შორის მეგობრული ზავი დაედო. ამ მწვერვალის დაქვრამდის თქვენ არ გინდოდათ ზავის დადება და სძარცვდით სომეხებს. ახლა კი სულ სხვაა. გამითავისუფლებიხართ. წადით შინ და სხვებთან ერთად მოილაპარაკეთ, ომი გსურთ, თუ მშვიდობა. (მ. 12—13).

ქალდნი რომ წავიდნენ, ტიგრანმა მოახსენა კვიროსს: „ამათგან მოსვენება არა გვქონდა და ახლა ისე უშიშროდა ვარ, როგორც არასდროს. უფრო მეტ ფულს მოგცემდი, თუ ქალდთ ამ მთებიდამ გარეკავდი“. (მ. 16).

ამასობაში ქალდნი დაბრუნდნენ და სამშვიდობო ამბავი მოუტანეს. კვიროსმა ჰკითხა:

— რად ხართ ლარიბნი, მიწის სიმცირის გამო ხომ არა?

— ღიანო, უპასუხეს.

— ხომ არ იკისრებთ გამოიღოთ იმდენივე ხარჯი, რამდენსაც ხდილობენ სომეხები, თუ მოგეცათ უფლება შეიმუშაოთ სომხის იმდენი მიწა, რამდენიც გსურთ?

— „ძიო“, უპასუხეს, „თუ დავრწმუნდებით, რომ ხელშეუხებლად ვიქმნებით მათ მიერ.“

— არ დათანხმდებით, ქალდნო, — რადგან თქვენ გეკუთვნით კარგი მთები, დაუთმოთ იგინი საძოვრად სომხებს და მათგან მიიღოთ საბალახე (ფასი)?

— ლმერთს გეფიცებითო, დაუმატეს ქალდთ, თუ იგინი დაიქერენ ჩვენს მწვერვალებს, მაშინ არა თუ მათს მიწებს, ჩვენს საკუთარსაც დამწვიდებით ვერ შევიმუშავებთო.

— მაშ კარგი, მწვერვალებს მე თვითონ დავიქერო.

შემდეგ ასრეთი ზავი დასდეს ქალდთა და სომეხთ შორის: ორივე ერმა დამოუკიდებლად იცხოვროს, გარნა ცოლქმრობა ერთუროთ შორის ჰქონდეთ, აგრეთვე საზიარო მიწები და საძოვრები და მტრის მოგერება ერთუროთის დახმარებით. (17—13).

„მაშინ დადებული ხელშეკრულობა ქალდთა და არმენთ მართველს შორის აქნობამდე დარღვეული არ არისო“, დასძენს იქვე კსენოფონტე, რომელიც კვიროსისა და ტიგრანის აქეთ ასის წლის შემდეგ ცხოვრობდა (450—513 წ.).

ამას დავუმატებთ-რა სტრაბონის სიტყვას, რომ სომხეთის სამეფოს დაარსების შემდეგ ანტიოქოზის სპასალართაგან და მათ მიერ იბერების და სხვა მეზობელ ხალხების ზოგიერთ ადგილების დაპყრობისა წარმოსდგა ახალი, სომხური ენაო, ისე, რომ დღეს (სტრაბონის ჟამს) იმ ქვეყნის (არმენიის) ყველა ხალხი ერთს ენაზე ლაპარაკობსო, აგრეთვე მივიღებთ-რა მხედველობაში თვით მ. ქორენელის სიტყვას, რომ „არამმა უბრძანა იმ ქვეყნის მცხოვრებთ შეისწავლონ სომხური ენაო,“ უნდა დავასკვნათ: სომხსას ერა, ძველ სამხრატელებიგათ, ზრის ნარევა ერა. მათი ენა შედუღებულია ენას, წარმომდგარი, ლბად, მადიასთან ერთად გადმოვარდნილ რომელიმე მოდგმის ენისა და აქვე დაშთენილ ბინადარ ერის მე-რემენ-ე-მე-არგენეთა ენისაგან. და რადგან ამ რემენ-არგენთ, რომელთაც თვისი სახელი გადაულოცეს ახალს სამეფოს ჰაიკისას, ჩვენ ვთვლით ქართველებად, ამიტომ ამ არმენ-სომეხთა ენა უნდა სავსე იყოს ქართულ სიტყვებით და მისი გრამატიკაც ქართულის გრამატიკის ზედგავლენის ქვეშე უნდა შემუშავებულიყო და აგრეთვე თვით

პოლიტიკური წესწყობილობაც. ამის თავდებია მ. ქორენელის სიტყვები: „ჭაიკი რომ შემოვიდა არმენიაში, 300-მდე კაცი ჰყვანდა, მას მიემხრნენ უცხოეთითგან მოსულნი თავის ქონებით. აქ დახვდა მას ბინადარი ერი, რომელიც ამას წინად განიბნა. ჭაიკმა იგინი დაიმორჩილა. არ ვიცით, ამბობს ქორენელი, წინანდელი შთამოება გადაშენდა თუ ამბოხების გამო ამოწყვიტეს და მათ შაგიერ შეადგინეს რაზმ-დასები სხვათაგან და უწოდეს სასახლის ლაშქრად. უთუოთ წინანდელნი შთამომავლობდნენ ტომისაგან ჩვენთა პირველთა მეფეთა იმის მსგავსად, ვითარცა აწ ივერიაში ჩვენ ვხედავთ სეფეწულებს (ეს უკანასკნელი სიტყვა ქართულადგვა მოყვანილი).

ამას გარდა რადგან მიდიაში, საზოგადოდ, არიელების შემოსვლამდე უფლობდნენ ქართველი მოდგმისანი და მათ გაბატონების შემდეგაც აქ დიდხანს იყვნენ ქართველნი და მრავალნი სამუდამოდ დარჩნენ და შეილივნენ არიელებში, ამიტომ სპარს—ქართულ ლექსიკონში მყოფ უამრავ საერთო სიტყვათა შორის გარდა მწერლობით შემოღებულებისა დანაშთენი სიტყვები უნდა იყოს წმინდა ქართულის ფესვისა.

დ. კვირქოსის ცხოვრებას დასასრული.

ქვირქოსმა, აღვიდა-რა ტახტზე და დაიპყრა-რა მრავალი სამეფოები, მალე დაივიწყა სამსახური მის მომხრე სამთავროებისა. ჯერ იყო-და ქალღმერთა მთებზე განამტკიცა სომეხთა სამეფო და მერე ჩრდილოეთისკენ წავიდა საკებისა და თურქთა დამორჩილებლად.

პიპერტის რუკაზე Sacaseni აღნიშნულია იქ, საცა ქართველთა რანი იყო, რომელსაც ეჭირა მტკვრის მარჯვენა ნაპირი ბერდუჯითგან (დებელიდგან) ბარდავამდე (განჯამდე). Sacად აღმოსავლეთში იწოდებოდნენ სკვითები. მაშასადამე საკა შენი ყოფილა ქვეყანა საკებისა (შეადარე თამარა-შენი, ხოდა-შენი) (შენა წარმომდგარა ხმნიდამ შენება, რომლისაგან გვაქვს

შინ, შინა და სანა „აღშენებული“ (იხ. საბას ლექსიკ). თვით საკა შეიძლება იყოს ქართული საკა, საკანი, ესე იგი გამოქვაბული: ძველი მწერლები ამბობენ, სკვითები გამოქვაბულებში ცხოვრობდნენო. საკ-ეთი ადვილად შეიცვლებოდა სკვით-ად).

არც ერთ წყაროდგან არა სჩანს, რომ კვიროსს გამოელაშქროს ამ საკების წინააღმდეგ, თუმცა-ლა ვებერი ამბობს, ვითომ კვიროსს თავის სამეფოს საზღვარი მიეტანოს კავკასიონამდე, დაეპყრას ველური (!) მარდები და კალუსიანები და ვითომ სახელები ივერთ მდინარეებისა კირ (მტკვარი), კამბიზ (გორი?) გვიჩვენებდენ, რომ სპარსთა მფლობელობა ამ ქვეყნებში ადრევე დამყარებულიყო (ვებერ, III, 389).

ძალაქ გორს არასდროს არა ჩქმევია კამბიზი და თვით „გორს“ არავითარი მსგავსება არა აქვთ „კიროსთან“: ამ ქალაქს ეს სახელი დაენა-ლა ძველადგანვე მის შუაგულს აბურცებულ გორა-დამ. სად გორა=გორი, სად კირი და კვიროსი!

თვით კირ (Cyrus=მტკვარი) და კამბიზ (იორა) ვებერს და არიელების მოტრფიალე ვეროპელ მეცნიერებს აურევიათ: სწორედ ძველ Persis-ის წინ, კარმანიასა და მის შორის აგრეთვე იყო მდინარეები Cyrus და Araxes, რომელნიც იქვე მკირე ტბას ერთოდნენ (იხ. Atlas antiqus).

რომ კვიროსი აწინდელს მტკვარს და არაქსზედ არ გადმოსულა, ეს მტკიცდება პლუტარხოსის ჩვენებითაც, რომელიც ამბობს: „აღმოსავლეთ ივერიელნი წინად არ ემორჩილებოდნენ არც მიედიელებს და არც სპარსებს. იგინი მაკედონელთა უღელსაც გადურჩენენ“ (გან, 124).

მართალი უფრო ის უნდა იყოს, რომ კვიროსმა მიიმხრო იგივე კალუსიან — პირკანელნი და გაილაშქრა იმ საკებისაკენ, რომელთა სამშობლო იყო თურანი, ოკსუსსა და იაკსარტზე. აქაური საკები იყვნენ ტანით მალაღნი, გრძელ—თმიანნი, ცხოვრობდნენ ტყეებში, გამოქვაბულებსა და კარვებში. მათ ჰქონდათ მხოლოდ ერთად ერთი ქვითკირით აგებული კაშკა, სავაქრო საქონლის საწყობად. (ვებერ, III, 389). აქ კვიროსი მოკლეს საკებმა—მასსაგატებმა. ეს კოშკოვანი მასსაგეტები

ჩვენ ოსებად მიგვაჩნია: წინადაც ვთქვით, რომ მასიგ ოსურად კაშქს ნიშნავსო, ხოლო მასსაგეთი, ვითარცა ხაზარ (ოსურ.—სახლი)—ხაზარ ეთი.

მ. ალექსანდრე მაკედონელის დაშქრობა

ძვიროსის მოადგილეებმა დაიპყრეს მრავალი ქვეყნები ინდოეთიდან ხმელთა-შუა ზღვამდე ეგვიპტიურთ და მერე არა ერთხელ შეესივნენ თვით საბერძნეთს და იქიდან სკვითებს, რომელნიც მოსახლეობდნენ შავიზღვის ჩრდილოთ კერძო, დონისკენ. ამდენის ძლევამოსილობით სპარსეთის მეფეები გაამაყდნენ, გაყვინიზდნენ. ამავე დროს მათ მიერ დამონებულნი ერნი, მეტადრე ბერძენნი, დაუძინებელ მტრად გაუზდნენ სპარსელებს და ელოდნენ მარჯვე დროს, სისხლი აეღოთ, მტარვალნი დაეცათ, შეემუსრათ. ეს დროც დაუდგათ.

მაკედონის მეფის შვილმა ალექსანდრემ შეაერთა დანაწილებული სამთავროები საბერძნეთისა, შეჰკრიბა დიდი ლაშქარი, მცირე-აზიას გადმოვიდა და შეებრძოლა დარიოზს. იგი ზედიზედ დაამარცხა. აღმოსავლეთის სამთავრო-სამეფოები ზოგინებით, ზოგი ბრძოლით აიღო, დაიპყრა ეგვიპტეც და გამოეკიდა გაქცეულს დარიოზს. ხელახლა დაამარცხა იგი არბელსა და გავგამელას (1 ოკტ. 331 წ.) და მერე აიღო ბაბილონი, საცა 30 დღე ილხინა. შემდეგ აღმოსავლეთისკენ წავიდა. სუზა უომრად დაემორჩილა. აიღო პერსეპოლისი და ცეცხლს მისცა. აქედგან ეკატანისკენ წავიდა. აქ იმალებოდა დარიოზი. მოუახლოვდა თუ არა ალექსანდრე ეკატანს, დარიოზი გაიქცა რაღას. ალექსანდრე გამოეკიდა და ჰირკანიის ქვემო კასპიისკარები დაიჭირა. დარიოზი გადავიდა თაფურების ქვეყანაში და ტარას დადგა. აქ შებოჭა მისმა ერისთავმა (სატრაპმა) ბესმა და აღმოსავლეთისკენ გაიქცა. ჰეკატომფილის მინდერებზე უკვე ეწეოდა ალექსანდრე, ბესმა მოჰკლა დარიოზი (3 ივლ. 330 წ.) და გაიქცა ბაქტრიანისკენ. ალექსანდრე მივიდა ჰირკანიის ქალაქ ზადრა კარტას, საცა, შემდეგ ელბურსის ძნელ

გზების გავლისა, მოასვენა ჯარი. აქ გამოეცხადნენ მას წარჩინებული კაცები და მათ შორის არტაბაზი და მისი შვილები არიობარზან და არსამ. ალექსანდრემ ძველივე თანამდებობა დაუმტკიცა მათ. დაიპყრა ჰირკანია, მეომარნი კადუსიანნი, შემდეგ წავიდა და დაიპყრა პართია, არიანა, გამოეცილა ბესს ბაქტირიანაში, ბესმა გადავლო ოქსიანა და ოქსუსს იქით ნავტაკს გამაგრდა სოგდიანის ციხეების დამიმედებული. მაგრამ შეიპყრეს მარაკანდს (სამარყანდს) და მოჰგვარეს ალექსანდრეს. ბესსი ჯვარს აცვეს. აქედან ალექსანდრემ ჩავლო ინდოეთისკენ, ინდოთა მეფე პიროსი დაამარცხა და გედროზიით დაბრუნდა სუზას, მერე ეკატანს და ისევ კადუზია—საგართიასა და ჰირკანიას და აქ დაათვალიერა ნისეის მინდორი, საცა ძველადგანვე ფრიად კარგის ჯიშის ცხენები იზრდებოდნენ. ჰირკანიის მთებში დააქრევიანა ხე-ტყე ნავების ასაშენებლად: მას სურდა ინდოეთიდან ვერობას ეზიდა სავაჭრო საქონელი კასპიის ზღვასა, მტკვარსა, რიონსა და შავს ზღვაზედ. იგი მალე ამის შემდეგ გარდაიცვალა (11 ივნ. 324 წ.).

ალექსანდრე მაკედონელის მეორედ შემოსვლა საგართიას ფრიად საყურადღებოა იმ მხრით, რომ ამით მართლდება შატბერდის ქრონიკის ნათქვამი: „ალექსანდრემ ვერ აიღო სარკინეთი და წავიდაო (ინდოეთს), ხოლო რამდენიმე ხნის შემდეგ მეორედ მოვიდა და მაშინ სძლია ბუნთურქებს და დაიპყრა ქალაქი სარკინეთიო“.

აქედან ცხადად სჩანს, რომ ჩვენი მემკვიდრე საქართველოდ საქართიას გულისხმობს და არა თვით ივერიას, აწინდელ ქართლს. რომ ალექსანდრე მართლაც ყოფილა საქართველოში, ე. ი. საგართიას, ამას მოწმობს იულიოს სოლინიც. იგი ამბობს, ალექსანდრემ დაიპყრა აზია, არმენია, იბერია, ალბანია და გადავიდაო ტავროსსა და კავკასზედ (იგულისხმება ჰირკანიის კავკასი). საგულისხმოა აქ ის, რომ მეფე ალექსანდრეს ჯერ დაუპყრია აზია (სპარსეთი და ინდოეთი), მერე იბერია (კასპიის მხრისა) და ალბანია (კიპერტის რუკებით—ბაქოს მხარე).

ბი თვით ქართულის წყაროების თქმულება ალექსანდრეს გამოლაშქრების შესახებ.

შატბერდას კრებულათ:

პირველ ოდეს ალექსანდრე მეფემან ნათესავნი იგი ლოთის შვილთანი წარიქცინა და შეკადნა იგინი კედარსა მას ქუეყანასა, იხილნა ნათესავნი სასტიკნი ბუნთურქნი, მსხდომარენი მდინარესა ზედა მტკუარსა მიხუევით ოთხ ქალაქად, და დაბნები მათი:

სარკინე ქალაქი, კასპი, ურბნისი და ოძრაკე და ციხენი მათნი—ციხელიდი, სარკინისაჲ, უფლისციხე, კასპისა, ურბნისისა და ოძრახისა.

და უკვრდა ალექსანდრეს და ცნა, რომელ იებოსელთა ნათესავნი იყვნეს ყოველსა კორციელსა ჭამდეს და სამარე მათი არა იყო, მკუდარსა შეშქამდეს. და ვერემღა ბრძოლასა მათი მეფესა და წარვიდა.

ქართლას ცხვანებათ.

ალექსანდრემ დაიპყრნა ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი, ესე: გამოვიდა დასავლით და შევიდა სამხრით, შემოვიდა ჩრდილოთ, გადმოვჯლა კავკასნი და მოვიდა ქართლად და ჰპოვნა ყოველნი ქართველნი (?) უბოროტეს ყოველთა ნათესავთა სჯულისითა: რამეთუ ცოლქმრობისა და სიძვისათვის არა უჩნდათ ნათესაობა, ყოველსა სულსა ჭამდეს, მკუდარსა შესქამდეს. იხილა-რაჲ ესე ნათესავნი, სასტიკნი წარმართნი, რომელთა იგი ჩვენ ბუნთურქად და ყივჩაყად უწოდთ, მსხდომარენი მდინარესა მტკუარისასა მიხვევით, და უკვირდა ალექსანდრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იქმოდეს ამას.

და პოვნა ციხე-ქალაქნი ძლიერნი შუა ქართლ: წუნდა, ხერთვისი მტკუარისა, ოძრკე მოკიდებული კლდესა ღადოსსა, თუხარისი მდინარესა ზედა სვერისასა, რომელსა ჰქვიან ქოროხი, ურბნისი, კასპი და უფლისციხე, ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანნი მისნი—სარკინე, ციხელიდი და ზანავი უბანი ურიათა, და რუსთავი და დედაციხე, სამშვილდე და მტკვარისციხე, რომელ არს ხუნანი და კახეთის ქალაქნი.

მაშინ მოვიდეს ნათესავნი მბრძოლნი, ქალდეველთაგან გამოსხმულნი, ჰონნი და ითხოვეს ბუნთურქთა ოჯღლისაგან ქვეყანა ხარკითა და დასხდეს იგინი ზანავს.

და ეპყრათ იგი. რომელ ხარკითა აქუნდა, ჰრქვან მას ხარკი. და შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოვიდა ალექსანდრს, მეფეს ყოველისა ქვეყანისაჲ და დაღეწნა სამნი ესე ქალაქნი და ციხენი და ჰონთა დასცა მახვლი.

ხოლო სარკინესა ქალაქსა ებრძოლა ათერთმეტ თთულს და დადგა სარკინესა დასავლით კერძო და დასცა ვენახი და როჲ გამოიღო ქსნით და დასხნა კაცი მერუვენი დასტავითა რუჲსათა და ჰრქვან ადგილსა მას ნასტავისი.

და მერმე გამოიღო სარკინე: თვთ დაყარეს და მეოტ იქმნნეს.

ამათ ყოველთა ციხეთა და ქალაქთა შინა პოვნა კაცი სასტიკად მბრძოლნი. და განუყოლაშქარი მისი და ყოველთა ამათ ციხე ქალაქთა გარემოადგინნა და თვთ დადგა მცხეთას და დაუდგინნა ლაშქარნი იმიერ და ამიერ, ზემოთ და ქუემოთ და თვთ დადგა ქსანსა ზედა, ადგილსა, რომელსა ჰქვიან ნასტავისი, მტკვრის ციხესა და თუხარისსა არა ბრძოდა, რამეთუ ვერ შეუძლებდა დაპყრობად ხოლო სხუანი ესე ციხენი და ქალაქნი დაიპყრა ექუს თთულს.

ხოლო სარკინელთა ბუნთურქთა აგინეს მეფესა. განუწყრა ალექსანდრე და არღარა ინება ზავი და ვედრება მათი არა შეიწყნარა და რქვა მათ: „ვინათგან მაგინეთ მე, ესე არს ნაწილი თქუნი, რათა დაგხოცნე ყოველნი“. და მოიკვა ქალაქი სარკინე და ვერა სადით განერა ერთიცა კაცი. ხოლო სარკინელთა შესქირდა: რამეთუ ბრძოდა თერთმეტ თთულს. იწყეს ფარულად კლდესა კაფა და განკურიტეს კლდე იგი, რომელი რბილ იყო და ადვილად საკურეტელი, და განერნეს ხურელსა მას სარკინელნი ღამე და შეივლტოდეს კავკასად და დაუტევეს ცალიერადი ქალაქი. დაიპყრნა ალექსანდრე ყოველი ქართლი.

და ამან ალექსანდრემ მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავნი აღრეულნი ქართლს მყოფნი და უც-

და თანა ჰყვანდა ალექსანდრეს მეფესა აზოჲ, ძს არან ქართლისა მეფისაჲ, და მას მიუბოძა მცხეთაჲ საჯდომად და საზღვარი დაუდგა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხითი და მთაჲ ცროლისა და წარვიდა.

ზონი იგი ნათესავნი აღრეულნი ქართლს მყოფნი და უცხონი იგი ნათესავნი მოსრნა და დაატყვევევნა და დედანი და ყრმანი უცებნი, 15 წლისა უმციირესნი, და დაუტევნა ქართლოსიანნი; და დაუტევა მათ ზედა პატრიკად სახელით აზონ ძე იარედოსისი, ნათესავი მისი, ქუსყანით მაკედონით, და მისცა ასი ათასი კაცი ქუსყანით რომით, რომელსა ჰქვიან ფროტათოს. ესე ფროტათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და მხნენი, ეკირთებოდეს ქუსყანასა რომისასა. და მოიყვანა ქართლად, მისცა აზონს პატრიკსა და დაუტევა ქართლს ერისთავად აზონ პატრიკი და ამის თანა სპანი იგი მპყრობლად ქართლისა.

და უბრძანა ალექსანდრემ აზონს პატივსცემდენ მზესა, მთოვარესა და ვარსკულაფთა ხუთთა და მსახურებდენ ღმერთსა უხილავსა დამზადებელსა ყოველისასა. ესე სჯული მოიგონა მან და დაუდგა ყოველსა ქუსყანსა და წარვიდა.

ზოლო ესე აზოჲ წარვიდა არან ქართლად მამისა თვისისა და წარმოიყვანა რვაჲ სახლი და ათნი სახლნი მამამძუძეთანი და დაჯდა ძუეელ მცხეთას და თანა ჰყვანდეს

ძვალად წარვიდა*) აზონ მამისა თვისისა მიმართ არიანესსა და მოიყვანა მუნით ათი სახლი ჩინებულთა და ათასი სახლი მდაბიონი და ყოველნი დედაწულითურთ მათით მოვიდეს და

*) ანტონი კათოლიკოზის ვარიანტით (ისტ. თეიმურაზისა, გვ. 111).

კერპნი ლუთად გაცი და გაიმ დაეშენენ ქართლს და თანა ჰყ-
 და ესე იყო პირველი მეფე ვეს მათ კერპნი ლუთთად.
 მცხეთას შინა აზოა ძს არან
 ქართველთა მეფისაჲ და მოკვ-
 და და შემდგომად მისა დადგა
 ფარნაეაზ.

1. „ჰონნი შეხადნა კედარსა ქვეყანასა“. ეს ონნები ანუ ჰუნნები კედარიტნი 457 წ. ქრ. შ. ებრძოდნენ პართელებს (გან, II, 68). ძველად იგინი კასპელების მეზობელნი იყვნენ. დიონოსი პერიეგეტელის კომენტარიებში სწერს ევსტათე (გან, 142): უნნებს იქით კასპები არიანო. უნნი სკვითის მოდგმისა-ნი არიანო და სპარსელები თურქებად უწოდებდნო. მიდიელებს მშვილობა აღუთქვესო და ამისთვის გამოართვეს 40,000 ოქროს ფული და ისე გამდიდრდნენ, რომ აკეთებდნენ ოქროს ლოგინებს (ტახტებს), მაგიდებს, სკამებს, სელებს და სხვ.

2. ალექსანდრე რომ გამოეკიდა ბესს და ზადრაქართას მივიდა, აქ დარჩა სულ ხუთმეტოდე დღე და ამ ხნის განმავლობაში იგი ვერ შესძლებდა ჰირკანიის გამოვლას და კალუზიანთა, საგართიელთა, მარდებისა, გელებისა და კასპელთ დაპყრობას. თუნდაც ამ მეომარ თემებს არ ებრძოლათ მასთან, მაინც მარტო ზადრაქართითგან აქეთ მოსვლა-წასვლისათვის დასჭირდებოდა უკანასკნელი 3-4 თვე და ალექსანდრე კი მიეჩქარებოდა აზიის შუაგულისკენ, რომ ხელთ ეგდო ბესი, რომელმაც დარიოზი მოჰკლა და სპარსეთის ხელმწიფობა მოინდომა. შატბერდის ქრონიკაც ამბობს, „ვერ ეძლო ქართს ბუნ-თურქებთან და ჰონნებთან ბრძოლა და წარვიდაო“. აქ „ვერ ეძლო“ „ვერ ეცალას“ მნიშვნელობით ნათქვამი უნდა იყოს.

3. მეორედ რომ მოვიდა ალექსანდრე, მაშინ შემუსრა ბუნთურქნიო, ამბობს შატბ. ქრონიკა. აქ, ალბად, იგულისხმება ალექსანდრეს ბრძოლა კალუსიანთა, გელთა, კასპელთა და ჰირკანელთ მეზობელ მარდებთან მაშინ, როდესაც სუზა-ეპატანით შეაჯდა მოვიდა ჰირკანიისკენ.

დიოდორ სიცილიელი ამბობს (გან, 93): „ალექსანდრემ მოიარა პირკანია და მისი მეზობლად მყოფი ქვეყნები. კასპიის ზღვის პირ-პირ რომ მიდიოდა, მარდების ქვეყანაში შევიდა. ამ ხალხმა, ჯან-ლონით ძლიერმა, არავითარი ყურადღება არ მიაქცია მეფის განდიდებულს შემძლებლობას და არ დაუხვდა და პატივი არა სცა. პირიქით, მარდებმა შეჭრიბეს 8000 მეომარი, მთის გზები შეუკრეს და წინ გადაედობნენ მაკედონელებს. მეფე მიესია, უმეტესი მათგან გასწყვიტა და დანაშთენნი შერეკა მიუვალს ადგილას. როდესაც ცეცხლს მისცა მათი ქვეყანა, ისე მოხდა, რომ მეფის მეჯინიბენი, რომელთაც მეფის ცხენები მიჰყავდათ, უკან ჩამორჩნენ. ბარბაროსნი მიესიენენ ამათ და მოსტაცეს ყველაზე უმჯობესი ცხენი. ალექსანდრეს ეწყინა და მკვიდრთა ენაზე გამოუცხადა მარდებს, თუ ცხენს არ დამიბრუნებთ, გაგიოხრებთ მთელს ქვეყანას და თქვენც ცოცხლად ვერ გადამიჩრებთო. ბარბაროსებმა ცხენი დაუბრუნეს, მიართვეს საჩუქარიც და 50 კაცი აახლეს და პატიება ითხოვეს. ყველაზე წარჩინებულნი მათგან მეფემ მზევლად*) დაიტოვა.

4. „აზონს მისცა 100000 კაცი ქვეყანით რომით, რომელსე ჰქვიან ფროტათოს. ესე ფროტათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და ეკირთებოდეს ქვეყანასა რომისასა“.

ფრიად საგულისხმო ცნობაა. რას მოასწავებს სიტყვა:

„აზონისთვის მიცემული 100000 კაცი ქვეყანით რომით ეკირთებოდეს ქვეყანასა რომისასა“? აქ არავითარი წინააღმდეგობა არ არის. „რომ-გვარად“ იწოდებოდა აწინდელი ხვარასანი (ქ. ცხ., 328), ხოლო ფროტათოსად მდ. ევფრატი. მაშასადამე ეს რომ გვარელ-ფროტათოსელნი ყოფილან რომის (საბერძნეთის) მტერნი და იგინი აღზად დაიმორჩილა ალექსანდრემ და მისცა იბერთ მეფეს, რომელმაც თავის მხრივ აღუთქვა ერთგუ-

*) „მზევლი“-ს თავდაპირვანდელი სახე სვანებს დაუცავთ—ზ ა ვ ა ლ, ე. ი. ის, ვინც ორს ერს აზავეებს, მათ შორის ზავს ჰკრავს. ზავი—მზავალი და არა ზევი—მზევალი.

ლება და მის ლაშქრობისათვის ხელშეწყობა კავკასიონის კარგად
 რების გამაგრებით. რომ იბერთ მეფეს ალექსანდრესთან მეგობ-
 რული განწყობილობა ჰქონდა, ეს ცხადად სჩანს პლინიუსის
 სიტყვით:

„როდესაც ალექსანდრემ ინდოეთისკენ გაილაშქრა, იბერთ
 მეფემ უძღვნა ერთი უჩვეულებრივად დიდის ტანის ძაღლი.
 ალექსანდრეს გაუკვირდა ასეთი დიდი ძაღლი რომ ნახა და
 მიუსია მას დათვები, ტახები, მაგრამ ძაღლი ფეხზედაც არ წა-
 მოდგა. იმპერატორმა ძაღლი მოაკვლევინა. ეს ამბავი მისმა
 იბერთ მეფეს, რომელმაც სხვა ძაღლი გამოუგზავნა და შემო-
 უთვალა: „წვირილ ნადირებს ნუ აბრძოლებ, სპილოს მიუსიეო
 ანუ ლომს.“ ალექსანდრემ სცადა. ძაღლმა ლომიც გაგლიჯა
 და სპილოც დასცა“ (გან, 111).

იბერიისა და კადუსია-საგართია-ჰირკანიის დამოკიდებუ-
 ლებას ნათელს ჰფენს შემდეგი საყურადღებო ცნობაც.

„თავად-აზნაურთა სიაში“, რომელიც ძველ სიგელ-ჯუჯ-
 რების თანახმად შეადგინა მეფე ერეკლე II-ემ, სწერია: თავა-
 დნი აბაშიძენი გადმოსახლდნენ ინდოეთის ეთიოპიიდან ანუ
 აბაშეთიდან (გვ. 12), ხოლო ორბელიანი (ბარათაშვილი და
 გუგუზაშვილი) დიდის სათათრეთიდან, ქვეყნიდან ჩინეთის მხრისა,
 კიტაიდან. ჯამბაკურ, ბარათა და ბოში იძულებულ იყვნენ და-
 ეტოვათ თვისი ქვეყანა; იგინი დიდის ძლიერებით აიყარნენ და
 მოვიდნენ რანის ქვეყანას, რომელსაც აწ ქვიან ყარაბაღი. ბოში
 დასახლდა აქვე სიონ-ს, შემდეგ სისიანად*) წოდებულს, და
 ამისი წილი მოსახლეობა დაიფანტა სპარსეთისა კერძოთა ცარი-
 ელთა ადგილებთა შინა, ხოლო ჯამბაკური და ბარათა კვედ-
 რენ მუფე ფანანავაჲ ქართლსაჲს, რათა მიეცა ადგილი
 საქართველოს შინა დასახლებლად. და მან მიუბოძა სომხით-
 სა ადგილსა შინა, კერძოდ გორისა და თრიალეთისა მხარესა

*) ამ ქვეყანას (ყარაბაღს) უწინ ერქვა სივნიეთი (სომხ. სიუნ)
 და ფრიად საყურადღებოა, რომ თავდაპირველი მისი სახელი ყოფილა
 სიონი.

და აღვილთა შინა მისთა. და ჯამბაკურ და ბარათა 5000-მდე მეკომურით დაესახლდნენ მუნ. (ივერია, 1884, № IV).

თვით ბარათაშვილების გუჯრის პირით მათს წინაპარს ჰრქმევიან ბირიან აბაში და ეს ბირიან აბაში გადმოსახლებულა 768 წელს, მაშინ, როდესაც საქართველოში მეფობად ბაგრატ დაფათასძე. ამ 768 წელს და შემდეგაც არაერთი ბაგრატ დაფათასძე არა სჩანს: არჩილ + 718 წ., იოანე არჩილისძე (718—786), აშოტ აღარნასესძე (786—826), ბაგრატ აშოტისძე (826—876) დავით ბაგრატიძე (876—881), აღარნასე დავითისძე (881—929), სუმბატ აღარნასესძე (929—958), დავით სუმბატიძე (958—994), გურგენ; ბაგრატ გურგენისძე (980—1014) და სხ.

ამას გარდა, 768 წლებში, მის წინათაც მირიდამ მოკიდებული, და შემდეგაც საქართველოსა და საზოგადოდ მთელს სპარსეთ-კავკასიაში ბატონობდნენ არაბნი და იმ დროს გრძელის გზის გამოვლა თითქმის 100000 კაცით (მაშინდელი 5,000 კომლი ამაზედ ნაკლები არ იქნებოდა) და საქართველოში დასახლება ყოვლად შეუძლებელი იყო. ამიტომ ბარათიანთ გუჯრის პირის თარიღი ჩვენ შეცდომად მიგვაჩნია, მით უმეტეს, რომ ბარათაშვილების გადმოსახლების შესახებ გვაქვს ისეთი ჩვენება, რომელიც თვით მეფე ერეკლეს ამოუღია ძველ სიგელ-გუჯრებიდან. სწორედ ფარნავაზის შუამს მთელი აღმოსავლეთი შეარყია მაკედონელის ლაშქრობამ, თემნი და ერნი გადასხ-გადმოსხა.

ჩვენ ვფიქრობთ, ეს 5000 მეკომური ბარათიან-ორბელიან—აბაშთა და ბოშის სახლიკაცობა, რომელიც „გაიბნა სპარსეთსა და სისიანს“, იყო ის მხედრობა, რომელსაც ებრძოდა ალექსანდრე მარგიანა-ბაქტრიანას, სერათსა და სამარყანდს. ჭკუაზე ახლოა, რომ ის ბესსი, რომელიც დარიოზის მოკავშირე იყო და რომელსაც გამოეყიდა ალექსანდრე, იყო სწორეთ ჩვენი აბაში ანუ ბოში, მამა ფარნავაზისა და ძმა მამასახლისის სამარასი.

ამ ზოგი-რამ წელილი, ამ აზრის გამამაგრებელი:

ა. ბესს ეგონა დავიძალეობიო
 მთის სიმაგრეთა შემწეობით აღ-
 გილსა ნავტაკს (ვებერ, III, 207)

ალექსანდრემ ალყა შემო-
 არტყა ბუნთურქებს, სარკი-
 ნეთს შემალულებს, რუ გა-
 მოილო ქსნით და ამ ადგილს
 დაერქვა ნასტაკი.

ბ. ეს ადგილი ახლო იყო
 ოქსიანა—ბაქტრიანადგან.

ქსანი და ფშავთა ბაქტრია-
 ნი (ბახტრიონი) აქვე იყო.

გ. ბესსი შეიპყრა მარაკანდს
 (=სამარყანდს)

შარნავაზს მოუკლა მამა
 (ბოში, აბაში?) და ბიძა სამარ.

დ. ალექსანდრემ იქ ნახა ქა-
 ლაქი Kurapolis ანუ Kuraes-
 chata ანუ Kurukschaethra.

ალექსანდრემ აიღო თავა-
 დი ციხე ცხეთა, ტკურის
 ცხეთა.

ე. ალექსანდრემ ააშენა ქა-
 ლაქი კავკასიაში (ინდის მხრი-
 დამ ჰირკანიისკენ მომავალს კავ-
 კასიონის ძირში) და დაასახლა
 აქ დაძაბუნებულნი მეომარნი
 და აგრეთვე კიდევ 7,000 სხვა
 მეომარი.

ალექსანდრემ მცხეთაში
 დასტოვა ძე არან ქართლის
 მეფისა და მისცა მას 100000
 მეომარი ფროტოსელნი.

ვ. ვიდრე ბაქტრიას აიღებდა
 ალექსანდრე, ბარბაროსნი დას-
 ცინოდნენ. სოგდიანის ციხე მა-
 ლლა ამართულიყო ნავტაკსა და
 ბაქტრიას შორის და ვიწრო ბი-
 ლიკი უღალს კლდეზე მასში შე-
 მავალი კარი იყო. ციხიდგან
 დასცინოდნენ მეფეს: „შენმა მეო-
 მრებმა ფრთები გამოისხან და
 ისე შემოვიდნენ ჩვენს სიმაგრე-
 შიო.“

სარკინეთის მეომარნი და-
 სცინოდნენ ალექსანდრეს. მან
 შეუთვალა: „ვინათგან მაგი-
 ნეთ, ესე არს ნაწილი თქვე-
 ნი, რათა დაგხოცნე ყოველ-
 ნი“.

ზ. ჰირკანიაში მაკედონელთ
 ნახეს წყარო, რომელიც კლდი-
 დად გამოდიოდა და რომელსაც
 ერქვა სტიბეტეს.

ალექსანდრემ რუ გამოი-
 ლო და დასტავითა რუსისაითა
 დასხა მერუენი და ამ ად-
 გილს დაერქვა ნასტავი (შა-
 ტბ. კრებ.). საბას ლექსიკ.
 სტავი—რუს სათავე. ამ ნა-
 სტავის შორიახლო არის აგ-
 რეთვე ნოსტე და გოსტიბე,
 გოსტიბეთი, რომელიც უახ-
 ლოვდება ბერძნების ნახულს
 სტიბეტესს.

საზოგადოდ, ალექსანდრესი, ფარნავაზ—აზოს ისტორია
 ფრიად არეულია. ყველაზე სანდო ძველ მწერლებში, სტრა-
 ბონი ამბობს: „ყველას არა სწამს ძველი გადმოცემები, გავრ-
 ცელებული ალექსანდრე მაკედონელის სადიდებლად. იგინი,
 ვინც მოიგონა ეს გადმოცემანი, ცდილობდნენ უფრო პირფე-
 რობით ეამებინათ მეფისთვის, ვიდრე ეთქვათ მართაჯი. ამ მი-
 ზებით, მაგალ., სახელი კავკასიონისა, რომელიც კოლხიდასა
 და შავზღვას ზემო აღმართულა, გადაანათლეს ინდოეთის მთებს
 და მის ახლო ზღვას. უფრო მეტი დიდება იყო ალექსანდრესთვის
 დაეპყრა აზია ინდოეთის მთებამდე, ვიდრე მხოლოდ პონტოსი
 და კავკასიის ყურემდე! და ამიტომაც დიდება და სახელი ამ
 მთისა და მოსაზრება, რომ იაზონმა თავის ლაშქრობაში მია-
 ხწია უშოარესს კავკასიის ძირამდეო და გადმოცემა, რომ პრო-
 მეთეოსი მიჯაჭვეულ იყო მსოფლიოს განაპირა კავკასიონზედ
 —ყველა ეს შეიქმნა მიზეზად, რომ მწერლებმა მეფის სამე-
 ბლად ამ მთის (კავკასიონის) სახელი გადაიტანეს ინდოეთს
 (გან, 74).

ასეა თუ ისე, ჩვენ მაინც მტკიცედ გვწამს, რომ მაშინ
 აღმოსავლეთი საქართველო შესდგებოდა ორ სამეფოსაგან—
 ცხეთისა (იბერიისა) და საგართიისა (ჰირკანიისა), საცა მოსა-
 ხლეობდნენ კასპნი, გელნი, მარდნი, კადუსნი, გურგანნი, მარ-
 გიანნი, ბაკტრიანნი, უტნი, კარმანნი. ამ ორ სამეფოთაგან
 პირველი, იბერია, მეგობრულად დაუხვდა ალექსანდრეს და

შემწეობა ალუტქვა, მისმა მეფემ საჩუქრებიც მიართვა. ხოლო მეორე იყო დარიოზის მოკავშირე და, მაშასადამე, მტერი ალექსანდრესი. ამ კასპიის მხრის საქართველოს ერთი მამასახლისთაგანი, ბესი, იქნება იგივე ბოში (აბაში) და მისი ძმა მამასახლისივე სამარ მძვინვარედ ეომნენ მაკედონელს, არ დაინდეს დარიოზ, მოჰკლეს იგი, რომ მის სიკვდილით ძალა შეემატებინათ თავისთვის და მთელის ერანის ძალ-ღონით შებრძოლებოდნენ შემოსეულს მტერს. თუ ესრე არ ყოფილიყო, მაშ რად დახოცავდა ალექსანდრე მამასახლისის სამარას და მის ძმას, ფარნავაზის მამას? იგი ხომ მათივე მტრების ბუნთურქების გასაწყვეტად მოდიოდა? სამარა მართლაც ცხეთის მამასახლისი რომ ყოფილიყო, მას როგორ მოჰკლავდა ალექსანდრე, როდესაც ჯერ ერთი, იგი მტკვრის ხეობაში არ შემოსულა და მეორეც, იბერთ ხომ თავის ძეფე ჰყვანდათ და ამ მეფემ ძღვენიც მიართვა მაკედონელს და მეგობრობაც გამოუცხადა!

იმ დროის ისტორია ჩვენ ასე გვეხატება. ალექსანდრე გარდაიცვალა 11 ივნისს 323 წელს. აღმოსავლეთი აირია, შეირყა. მრავალი მეფე მამფალი გაჩნდა. ვინც მიმალულ იყო, წამოყვლყვლავდა. ამ ხანს ფარნავაზ ქართლოსიანმა, იქნებ იმავე ბესის ძემ, შემოიკრიბნა ბირიან-აბაშ-ორბელიან-ბოშნი, 100,000-მდე მეომარი, წამოვიდა და დაიჭირა ალგეთისა და ქციის მხარე გორამდე, მიიბირა ცხეთის მეფის კელადი მამასახლისები, მაგალ., ქუჯი, ტახტიდგან ჩამოაგდო ცხეთის მეფე, თვით გახელმწიფდა და ჯავრი ამოიყარა, რომ ამ იბერთა მეფემ შემწეობა არ აღმოუჩინა მაკედონელთან ბრძოლაში.

რაც შეეხება აზოს (=აზონს) და მის მამა არანს, ჩვენ გადაჭრით ვერ ვიტყვით, რომ იგინი სწორედ ფარნავაზის წინად მეფობდნენო. შეიძლება, ჩვენს შემთხედვს აზუ, ძე ირან-ზუსი, ვანის მეფისა, რომელიც ჩანს 719—716 წ. ქრ. წ., გადმოიყვანოს მე-IV საუკუნეში. ეს კი ცხადია, რომ აზოე (=აზონი) დიდ პატივდებაში ყოფილა ქართლოსიანთა არემარეში.

ა. ძველს რუკებზე კიპერტისა ჩანს აზოს სახელის ქალაქები—აზონიუს ჰირკანიაში და აზონიუს კარდუხების ქვეყანაში. (აზონიუსი ალბად იყო აზონისი და ბერძენ-რომაელებმა აზონიუსად აქციეს).

ბ. ტაციტი (56—117 ქრ. შ.): „იაზონი მოვიდა კოლხიდის თავისუფალ ტახტის დასაქვრად“.

ბ. იუსტინე (130—170 ქრ. შ.): „ოთქმის მთელმა აღმოსავლეთმა იაზონს, როგორც თავისს დამფუძნებელს, დაუდგა ტაძრები და პატივისცა, როგორც ღმერთს“.

დ. პლინიუს (29—79 ქრ. შ.): „ალბანელნი, ამბობენ, იაზონის ჩამომავალნი არიანო“.

მ. სტრაბონი (66 წლ—გან ქრ. წ.): „იაზონმა კოლხიდიდგან... შემოიარა იბერია, ალბანია და ნაწილი არმენიისა და მიდიისა. ამას მოწმობენ მის პატივად აგებულნი ტაძარნი და სხვა ძეგლნი.“

აქ, ეჭვი არ არის, უცხოელ მწერლებს, რომელთაც იცოდნენ მხოლოდ ლეგენდარული იაზონი და ისტორიული აზონი, იქნება, სულაც არ იცოდნენ, საკმაოდ აერეოდათ ცნობები, გარნა მათი გადმონაცემი ჩვენის წყაროებითაც მტკიცდება.

ა. სახელი აზონ, იაზონ ფრიად გახშირებულია ჩვენში, მეტადრე იმერთს.

ბ. ჩვენი მატიანე მოწმობს, რომ აზონის ლაშქარს აზნაურობა ებოძაო. ეს „აზნაური“ ანუ მატიანის აზრით „აზონაური“ სწორედ ღვთიურობას მოასწავებს. ასრე: აზნაური=სვან. აზნავირ=მეგრ. ჟინისქუა. ჟანა (სვან. ჟი, ჟიბავ) უდრის ქართულს ზენას-ს და ჟინისქუა (ჟინი-სქუა) ნიშნავს ზენას შვილს. პრეფიქსი ა იგივეა, რაც მეგრული ა და მერმენდელი სა: ა-ზენაური=სა-ზენაური (შეადარე: ა ყარი=სა-ყარი; ა სული=ო-სური). რომ მართლაც აზნაური იგივე აჟინაურია, მტკიცდება ამითაც: საინგილოში არის სოფელი (ხეობა), რომელსაც ჰქვიან აზნაური და აგრეთვე აჟინაური.

თვით თქმულება, რომ „ალბანელნი იაზონის ჩამომავალნი არიანო“, „იაზონმა მოიარა კოლხიდა, იბერია და ალბანიაო“, —

ადვილად გავრცელდებოდა, რადგან აზონის სახელი ისმის ჰყველგან: ალაზანი=ბერძნულად — ალ-აზონი, ტრაპეზონი=ტრაპ-აზონი (1042 წელს გადაწერილს ქართულს წიგნში სწერია მეგრელთა ქალაქად, ხოლო სვანურად ზან სამეგრელოს ნიშნავს, ე. ი. ქან-ს).

აზოს მამა იყო არანი. მ. ქორენელი ამბობს (გვ. 83—84): „არანი, კაცი ბრძენი, სახელოვანი ინიშნება დადიანად (მეფის მოადგილედ) მტკვრის ხეობისა, რომელიც არის ქვეყანა დიდი, ჩინებული, დასახლებული. იგია ჩამომავალი სისაკისა (იხ. ზემო სისიანი, სიონი=ყარაბაღი). მისგან ჩამომავლობენ უტნი, გარდმანნი (გარდაბანელნი), წოდენი და გარგარნი. ეს გარგარნი მირდატის ჩამომავლობაა. იგინი, ნაბუ-ქუდურ-ასარმა ივერია რომ დაარბია, გადაასახლა პონტოს“.

ბრან მეფის სახელი დაუცავს დღესაც სოფელს, რომელსაც ჰქვიან არანისი. არან-ად იწოდებოდა მთელი ქვეყანაც, რანი (მტკვრის მარჯვენა მხარე დებედიდგან მოკიდებული განჯისკენ).

3. კადუსნი ანუ კახნი.

შატბერდის ქრონიკასა და ქართლის ცხოვრებაში ვკითხულობთ:

ა) მოიწია კტოეთა, დაბასა, რომელსა ჰქვიან ბოდინი (შატბერდის ქრ., 19)

ბ) დაბასა ბუდს კახეთისასა (21)

გ) მიეხლა კუხეთს, დაბასა ბუდისასა (ქ. ც., 98)

დ) მოიწია ქვეყანასა კახეთისასა, დაბასა ბუდს (შ. ქ., გვ. 1)

ე) დაბასა ბოდს კახეთისასა ქვეყანასა (იქვე, 58)

ვ) დავმარხეთ (წმ. ნინო) ბოდს, დაბასა კახეთისასა (გვ. 71).

ცხადია, კახეთი ყოფილა იგივე კხოეთი=კტოეთი, კუხეთი და კატეთი, ე. ი. ქვეყანა კახ-თა=კუხ-თა. დღესაც ხმარე-

ბაშია ა) კახი, კახიძე, კახიანი, კახა (კაცის სახელია, ბ) კუხი, კუხიანიძე და გ) კატეხი (სოფელია ძველს ტერეთში, საინგილოს).

რომ კატეხი იგივე კახეთია, სჩანს იქიდან, რომ ამ ქვეყანაში მცხოვრებთ თავისთვის უნდა ეწოდათ კახნი, კუხნი, კატნი და კაღნი (ტ=ღ: იმტენი=იმთენი=იმღენი, მოხვდა=ინგ. მოხტო და მრ. სხ.), ხოლო თვის ქვეყნისთვის კი

ა) კატეხი—კადეხი

ბ) კატეთი—კადეთი—კახეთი

მითარცა ე-თა არის საცხოვრებელ ადგილის მაჩვენებელი დაბოლოება, ისრევე ე-ხა. შეადარე:

ფარა—ფარეხი

ღვინო—ვენახი (მეგრ. ბინეხი)

ღ ხშირად აკლდება: ღვაფი (სვ., ხევ.)—ვაფი, ღვაჭარი—ვაჭარი. მაშასადამე, ვენახი იგივე ღვენახია, ღვენეთი, ფარეხი იგივე ფარეთი.

ამას გარდა თა, ხა, სა, ყა, შემოკლებულად აღნიშნავენ მრავლობით რიცხვს (მესამე პირს):

უკეთებია—თ

ჰყავ—თ

(ინგ.) უკეთებია—შ

ჰყავა—შ

(სვან.) ასყა—ხ

ხა-ყა—ხ

არღე-ს=სვან. არღა-ხ; აკეთებენ (შჩადიან)=სვ. ხა-შღბა-ხ და სხ.

აქ თ (=ღ) შ, ხ მიგვაჩნია დასაწყის ხმებად სიმრავლისა და სიღიღის მაჩვენებელ სიტყვებისა:

თ: ინგ. თაჟ (მთა). ღიადს რასმე ეხლაჯ ვადარებთ მთას, ღვეს. ამას გარდა ინგ. ღაჟ=ღია=ინგ. ღაჟღა=ღიადი=სვან. ხოშა (ამავე ფესვიდან გვაქვს ღიდი).

შ(=ს): ყველა, ყოლა, ყუელა; სუ=სულ=სრუ=სვან. სურუ=მეგრ. შურო.

ხ: სვან. ხვაჟ=ხვერი (შეადარე: ხვაფი=ინგ. ხოვ).

შემოკლება ანუ გაგრძელება პირვანდელ მარცვლისა ქართული ენის კანონია, ასე:

არის—არს—არი—ა (კაცი-ა)

კაჲარის—კაჲარს—კაჲს—კას (=კაი-ა კა-ა); მამისა-კენა
=მამისა-ყენა=მამის-კენ (=ყენ(=მამისა—კ. მოკუდი=მოკ-
ვი=მო—კ).

თუარირომ=თუარომ=თუარ=თორგ=თორემ=თორ =
თვარ.

მიმეორებთ, კატეხი კატეხი გვეონია და კადუსი იგივე კადუხი*), ე. ი. ქვეყანა კადთა. ამ კადუსთ ანუ კატთ თვით ცკატეც, რომელიც ცხოვრობდა 550 წ. ქრ. წ., სთელის კასპიის ზღვის პირა მოსახლედ (გან, 8).

პტოლემის ანუ ივრის ხეობის ერთი სახელთაგანი იყო აგრეთვე სუჯეთი (ქ. ცხ., 239) და ამ სუჯეთში ცხოვრობდნენ სოჯნი=სუჯნი. ეს სოჯნი წმ. ნინომ მოაქცია, კაწარეთს (პატარძელის ზემო) რომ მივიდა.

მცხეთა იყო უყავთა ქვეყანაში (შატბ. ქრ., გვ. 11). საბას ლექსიკ: „უციკეთი.—ბაღდადი“, მართლაც სახარებაში (მატრეა ქართულს სახარებაში) ვკითხულობთ (საქმე, 2, 9):

„რომელნი ვართ პართნი და მიდნი და უყავნი და ელამიტელნი და მკვდრნი შუამდინარისანი და ჰურიასტანისანი და კაბადუკიასანი, პონტოსანი“.

აქ ერნი ჩამოთვლილია ჩრდილოეთიდგან (პირკანიის ქვემოდგან) სამხრეთისკენ სპარსეთის სრუტემდის (პართნი, მიდნი, უციკნი და ელამიტნი) და იქიდგან ჩრდილოეთისკენ შავ ზღვამდე (შუამდინარისანი, ჰურიასტანისანი, კაბადუკიასანი და პონტოსანი). ექვი არ არის, უციკებად აქ სუზიანელი იგულისხმებიან, ვინაითგან სუზიანას ქვემო იყო ელამთა ქვეყანა.

რომ ჩვენი სუფი (სუჯი) იგივე სუზა-ა, ექვს გარეშეა: ჯერ ერთი, რომ ს ხშირად ისპობა (სულა=მეგრ. ულა=ვლა) და მეორეც სუზას ერქვა აგრეთვე ჰუზა (Huzha). ჰუზა-

*) კოლხი სრულიად კანონიერად წარმომდგარა სიტყვიდამ კოლა: სვან. ბალახ=ბალახი, ბალხი=ბალახის. კოლხ-ი, ე. ი. ქვეყანა კოლეთისა

დამ აღვილად წარმოსდგებოდა სუზა, რადგან ჰ=ს: ქრისტე=ჰ=ს: ქრიჰტე, და აგრეთვე უეიკეთი.

ძალდთა ტომი განთქმული იყო მქედლობით, რკინისა, ვერცხლისა, ფოლადის შემუშავებით, ოქრომქედლობით. კადუსთა სახელიც, გვგონია, ამავე მქედლობას მოასწავებს.

აბოს „ცხოვრებაში“ სამქედლოს მაგიერ სწერია სამქადური, ხოლო მეგრ. ქკადუ და სვან. მ-სკიდ ჰქვიან მქედელს. აი კიდევ სიტყვები, რომელნიც მქრელს, ქრას აღნიშნავენ: სვ. ჭადა=ქართ. კოდა (ცული), სვ. (ლი)—კადი=ქართ. კოდვა (ქრა, პობა), კოდვა (ცხენისა), კოდვა (წისქვილის ქვისა), კადვა (წისქვილის რუსი), კოტა (შუბი). რომ ქედლობა ჩვენში გავრცელებული ყოფილა, ამის თავმდებია სახელები ქედლიძე, ქედლიშვილი, ქედლეური, ქედისი. ეს უკანასკნელი სიტყვა მეგრულის გამოთქმით იქნება ქკადუსი=ქკადეში=ქკადუსი, რომელიც უახლოვდება კადუსსაც და ქალდთა ქვეყნის აკკადსა და კადეშსაც და იმ ური-კატტუებსაც, რომელთა ღმერთი იყო ზადლი ანუ ზადი. (იხ. ქვემო, ქალდთა ისტორიაში).

მ. ჯანაშვილი

უცხოეთის მიმოხილვა

1. ზელგრადის დრამა.—2. გერმანიის საპარლამენტო არჩევნები.—3. კიდევ ოპორტიუნისმი.

სერბიის რევოლუციის ამბავი ეხლა ყველას ეცოდინება: მეფე-დედოფალი, კარისკაცი, რამდენიმე მინისტრი და ჯარისკაცი ერთ ღამეს გაჟლიტეს. ამ საშინელ საქმის სული და გული სერბიის ჯარის აფიცრობა იყო.

როცა დეპეშამ პირველად ეს ამბავი მოიტანა და თან ისიც მოაყოლა, რომ სერბიის ერი აღტაცებულია ობრენოვიჩების დაღუპვითო, მკითხველი უნებლიეთ გაიხსენებდა ობრენოვიჩების მეფობის ხასიათს.

რა იყვნენ უკანასკნელი ობრენოვიჩები სერბიისათვის? ობრენოვიჩების დინასტია იმ თავითვე დიდი უბედურება იყო სერბიისთვისო, სწერს ერთი სერბიული გაზეთი. „მილანის და ალექსანდრეს მეფობის დროს ევროპის ყველა ერები დასცინოდნენ სერბიას, რომ ითმენდა დინასტიას, რომელმაც თავის ბოროტ-მოქმედებითა და გიჟურ მოქმედებით სახელი გაიტეხა და სამეფოც დაღუპა. სახელმწიფოს მთელი ენერჯია იხარჯებოდა სამეფო სახლის წვერთა განხეთქილებაზე, რომელიც შედეგი იყო მათ გარყვნილებისა, განქორწინებისა და ძალმომრეობისა; ეკონომიური, ფინანსიური და პოლიტიკური საქმეები კი სრულებით უყურადღებოდ იყო დატოვებული. ვალი ხუთას მილიონ ფრანკამდეა ასული და რა გაკეთდა? მხოლოდ ერთად ერთი რკინის გზა. მილანის გარყვნილი პიროვნება ცნობილია; რა გვარად აწეწ-დაწეწა სახელმწიფო საქმეები აგრეთვე. და

რომ ხალხის ყურადღება სულ სხვა მხრისაკენ მიექცია, ბულგარიას ომი გამოუცხადა. ეს ომი ასე სამარცხვინოდ არ გათავდებოდა სერბიისათვის, რომ სათადარიგო ჯარი მოეწვიათ; მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო, რადგან შეიარაღებული სათადარიგო ჯარი პირველად ყოვლისა თვითონ მეფის წინააღმდეგ წავიდოდა, იმდენად ღრმა იყო ხალხის უკმაყოფილება.

ალექსანდრეს მამის მარტო ნაკლულევანებანი ჰქონდა. მეფობა დაიწყო სტუმართ მოყვარეობის კანონის დარღვევით: დაჰპატიჟა მინისტრები სადალოდ და გამასპინძლების მაგიერ საპატიმროში უკრა თავი. შემდეგ იქამდე დივიწყა შვილის მოვალეობა მშობლების წინაშე, რომ ბრძანება გასცა დაეხვრიტათ მილანი იმ წუთსავე, რა წუთშიაც სერბიის ტერიტორიაზე ფეხს შემოსდგამდა. ასეთი ბრძანება მისცა ახალგაზდა მეფემ იმ ჯარს, რომელიც მილანის შექმნილი იყო. დედაც უკიდურესობამდე მიიყვანა ალექსანდრემ.

ცამეტის წლის განმავლობაში ალექსანდრე მასხარად იგდებდა თავის ქვეშევრდომებს: ფიცს ფიცზე სტეხდა, ხალხის უფლებას სთელავდა და სასაცილოდ არ ჰყოფნიდა სამართალი, ჰუმანური გრძნობა და რიგიანობა. ამ ცამეტის წლის განმავლობაში ახალგაზდა მეფემ ხუთჯერ შესცვალა სამეფოს წესწყობილება და ოცდა ოთხი სამინისტრო გამოსცვალა! რამდენი დაატუსაღა, თუ სიკვდილით დაასჯევინა ყოვლად უკანონოდ, ვინ მოსთვლის!.. ბოლოს გადაწყვეტილი ჰქონდა დაეღუპა ასორმოცდა ათი საუკეთესო შვილი სერბიისა და მხოლოდ ჯარის საქმეში ჩარევამ ააცილა სერბიას ეს საშინელი უბედურება.

ღრავას შერთვა დასასრულის დასაწყისი იყო. ბევრი ემუდარეს მინისტრებმა დედოფლად არ გაეხადნა გარყვნილი ქალი, რომელმაც, ვინ იცის, რამდენი ხელი გამოიარა, სანამ მეფის საყვარელი გახდებოდა... დიდათ სამარცხვინო წარსული ჰქონდა ღრავას... როცა მინისტრები ვერას გახდნენ, სამსახურიდან გადადგომის მეტი არაფერი დარჩენოდათ და მართლაც ეგრე მოიქცნენ. ბევრი ეცადა მეფე ახალი სამინისტრო შეედგინა,

მაგრამ არც ერთი რიგიანი მოღვაწე არ დასთანხმდა. მეფემ გადასწყვიტა აფიცრების მიმართვა და მათგან რჩევისა და მოწონების მიღება. აფიცრები მიიწვიეს სასახლეში, მაგრამ ამათ წინა დღითვე გადასწყვიტეს ერთ-ხმად პროტესტი გამოეცხადებიათ ღრავას გადედოფლების წინააღმდეგ და თუ ვერას გახდებოდნენ, იქვე ხმლები მოეხსნათ და ჯარიდან გასულიყვნენ ამასობაში მეფეს უკვე მოენახა ახალი მინისტრები, მაგრამ ისეთები კი, რომელთაც სერბია სრულებით არ იცნობდა. როცა აფიცრები სასახლეში მივიდნენ, აღექსანდრემ, რჩევის მაგიერ, შემდეგის სიტყვებით მიჰმართა: „გავიგე, რომ ზოგი თქვენგანი უკმაყოფილებას აცხადებს და ამიტომ, მოგავგონებთ, რომ ჯარის უფროსი ვარ და თქვენც ფიცი მიგიღიათ ჩემი მორჩილი იყვნეთ“. მეფემ წაუკითხა აფიცრებს ფიცის სიტყვები, აგრეთვე სამხედრო წესდების შესაფერი მუხლი და მისაღებ ოთახიდან გავიდა.

აისრულა სურვილი აღექსანდრემ და ღრავაზე ჯვარი დაიწერა. ღრავა რომ თავდაბალი ქალი ყოფილიყო და დაკმაყოფილებულიყო ცოლის როლით, აღექსანდრე ეხლა ცოცხალი იქნებოდა. მაგრამ მან მოინდომა მომავალ მეფის დედობაც. ამ მიზნის მისაღწევად დედოფალმა გადასწყვიტა ერთი გლეხის შვილი აღექსანდრესთან კავშირის შედეგად გამოეყვანა. ყველაფერი ისე ხერხიანად იყო დაწყობილი, რომ განზრახვა თითქმის განხორციელდა. მაგრამ ღრავას პირველ ქმრის ოჯახმა კარგად იცოდა, რომ მას ავადმყოფობის მიზეზით შვილი არ მიეცემოდა. ეს ავადმყოფობა სხვებმაც გაიგეს, სხვათა შორის სახელმწიფოების წარმომადგენლებმაც. რუსეთიდან მოწვეული იყო პროფესორი სნეგირევი დედოფლის მდგომარეობის გამოისაკვლევად...

პროვინციაში ხალხი საჩუქრებს ამზადებდა მომავალ მემკვიდრისათვის; სასახლის დარაჯებმა წინ და წინვე მიიღეს საჩუქრები მოსალოდნელ სასიხარულო ამბის გამო. ტყუილი მემკვიდრე, გლეხის შვილი, სასახლეში იყო დამალული, მაგრამ სნეგირევმა ყველაფერი ახსნა და მემკვიდრის გაჩენის იმედს საბოლოოდ გამოეთხოვენ.

ასეთ სკანდალის შემდეგ იმედი იყო, რომ ალექსანდრე გაეყრებოდა დრაგას და ამით დაამშვიდებდა აღშფოთებულ ხალხს, მაგრამ ეს იმედიც გაცრუვდა: დედოფალს ხელში ჰყავდა მეფე და რადგან შვილის იმედი არა ჰქონდა, განიზრახა თავის ძმის მემკვიდრედ გამოცხადება. ჯერ პრესას მიჰმართეს: ერთი სამხედრო ჟურნალი ეცადა გაევერცელებია ეს აზრი აფიცრებ შორის, მაგრამ ამოდ: სამხედრო პირებიცა და სამოქალაქონიც ყურებში თითებს იცობდნენ.

კონსტიტუციის ძალით, სერბიის სამეფო ტახტი გადადის მეფის უფროს შვილზე და ხალხის დაუკითხავად შეუძლებელია ამ წესის შეცვლა.

რამდენიმე კაცი დაიღუპა დრაგას სურვილის წინააღმდეგ წასვლისათვის...

მეფე-დედოფლისათვის უკან დახევა შეუძლებელი გახდა. ალექსანდრე უკანასკნელ ორის წლის განმავლობაში ისე ნაბიჯს არ გადადგამდა, თუ დრაგას სურვილი არ იყო. დრაგას შეგონებით მეფემ შესცვალა კონსტიტუცია და გადაწყვეტილი ჰქონდა შეეცვალა ტახტის მემკვიდრეობის კანონიც—უნდა შეეტანა მუხლი დედოფლის რეგენტობის შესახებ.

ებლა ყველას აეხილა თვალი; აღარავითარი იმედი აღარ იყო. მაგრამ აფიცრები კიდევ რალაცას ელოდნენ: შეიკრიბნენ კაზინოში და მიანდეს პოლკოვნიკ-ნაუმოვიჩს აუდენეცია მიეღო მეფისაგან და გადაეცა მისთვის შემდეგი: „აფიცრების კორპუსი სთხოვს თქვენ დიდებულებას ან გაეყაროს დრაგას ან და უარი სთქვას ტახტზე: ერთ ერთი ღონისძიება აუცილებელია სერბიის ხალხის კეთილდღეობისათვის. თუ თქვენი დიდებულება არ დასთანხმდება არც ერთსა და არც მეორეს, აფიცრებს გადაწყვეტილი აქვთ სამსახურიდან გადადგნენ და ანით პროტესტი გამოაცხადონ აუტანელ მდგომარეობის წინააღმდეგ“.

მთელი ათი დღე ეცადა ნაუმოვიჩი ენახა მეფე სალაპარაკოდ, მაგრამ დრაგა ერთ წუთსაც არ შორდებოდა თავის ქმარს. ამასობაში მეფემ ახალი არჩევნებიც მოახდინა, მაგრამ ეს არჩევნები კი არ იყო არამედ პოლიციური ფარსი. ოპო-

ზიცია, რასაკვირველია, მოსპეს, აირჩიეს, შემთხვევით, მხოლოდ ორი დეპუტატი, მაგრამ ამათი საარჩევნო ბიულეტენები დასწვეს და ყალბ ბიულეტენების საშუალებით აქაც მთავრობის მომხრენი აირჩიეს.

ამასთანავე ამოქმედეს ჯაშუშობის მთელი სისტემა, რომელმაც ხალხი გარყვნა. ვინც კი გაბედავდა რამეს თქმას დრაგასა და მის ძმის კანდიდატურის წინააღმდეგ, საეჭვოთა სიაში იყო შეტანილი. საპატიმროები ივსებოდა, ოფიცრებს სამსახურიდან ითხოვდნენ ან მიყრუებულ პროვინციაში გზავნიდნენ. ლუნევიცის ოჯახი უკვე ისეთ პატივს თხოულობდნენ, რომელიც გაუგონარი იყო დემოკრატიულ სერბიაში. არავინ დარწმუნებული არ იყო, რომ ხვალ თავისუფალი და ცოცხალი იქნებოდა; ხმა დადიოდა, რომ ლიუნევიცის მემკვიდრედ გამოცხადების დღეს 150 შენიშნული პირი სიკვდილით დაისჯება. ჩვენ გვჯეროდა ეს ხმები, რადგან გასულ წელს მეფე-დედოფალს სურდა ალავანტიჩის ვითომ და შეთქმულების მომიზეზებით დიდი სისხლის ღვრა მოეხდინათ. საბედნიეროდ ერთმა აფიცერმა იქვე მოჰკლა ეს ალავანტიჩი, რომელიც პოლიციის აგენტი იყო და მეტი არაფერი. გარდა ამისა ეხლახან თვითონ მეფემ სთქვა: „მე დავამსხვრევ მთელ ოპოზიციას, მაგრამ სასამართლოს საშუალებით კი არა, როგორც წინად; არა, ეხლა მოვსპობ ვინც უკმაყოფილოა“.

ჩვენ მართალი გამოვედით: მეფე-დედოფლის სიკვდილის შემდეგ ნახეს სია იმ 150 კაცისა, რომელნიც უნდა დაეხოცათ; ეს სია ორი ეკზემპლიარი იყო—ერთი დრაგას ხელით არის დაწერილი, მეორე პოლიციის ერთ მოხელეს დაეწერა.

ბოლოს პოლკოვნიკ ნაუმოვიჩმა მოახერხა მეფესთან პირისპირ ლაპარაკი. როცა მეფემ აფიცრების გადაწყვეტილება გაიგო, მის გაბრაზებას საზღვარი არ ჰქონდა. „წადი და გადაეცა აფიცრებს, რომ არ გავეყრები დედოფალს, არც ტახტზე ვიტყვი უარს და საზოგადოდ მამის მავალითს არ მივბაძავ. გავხდი ნიკოდიმ ლუნევიცს (დრაგას ძმას) ტახტის მემკვიდრედ, რომ ჩემი სიკვდილის შემდეგ სერბია არ დილიუპოს

განხეთქილების მიზეზით. ასეთია ჩემი ნება და იგი ასრულებული იქნება. გადავცით აფიცრებს, რომ თვითონ ისინიცა და სხვებიც, ვინც კი გაბედავს პროტესტის გამოცხადებას, აჯანყებულად იქნებიან აღიარებული და შესაფერ სასჯელსაც მიიღებენ. ვიცი, რომ ბევრია ასეთი, მაგრამ მე მათ არ შევებრალებ!“ ასეთი იყო მეფის პასუხი. ნაუშოვიჩმა იგი აფიცრებს გადასცა. ბევრი იფიქრეს, თუ როგორ მოქცეულიყვნენ: სკუპ-შჩინის გახსნისათვის რომ მოეცადათ, სერბიის საუკეთესო შეილები დაიღუპებოდნენ; შემდეგ დაიწყებოდა შინაური ომი-ანობა და ამას მოჰყვებოდა საერთა-შორისო დამოკიდებულების არა სასურველი ვართულება. ამიტომაც აუცილებელი შეიქნა უარეს საშინელების თავიდან ასაცილებლად ნაკლების ჩადენა.“

აი ის პირობები, რომელთაც გამოიწვიეს ობრენოვიჩების დინასტიის საშინელი ბოლო. აღექსანდრემ საკუთარის ხელით გაითხარა საფლავი და მთელი დინასტიაც დაღუპა.

ეშველება კი რამე ამით თვითონ სერბიას? ამ კითხვაზე რომ სწორი პასუხი მივსცეთ, საჭიროა ვიცოდეთ, თუ რა როლს თამაშობდა თვითონ ხალხი ამ რევოლიუციაში, რას აკეთებდა ან რას ჰფიქრობდა?

ადგილობრივ გარემოების კარგი მცოდნე შემდეგ პასუხს გვაძლევს ამ კითხვებზე:

სერბიის ხალხს არაფერი გაუკეთებია, არც არაფერი უთქვამს და არც არაფერი უფიქრნია. ხალხს არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია რევოლიუციაში და არც შეეძლო მონაწილეობის მიღება. ერთად-ერთი რევოლიუციონური ძალა, რომელიც სერბიაში არის, ჯარია და სწორედ ამ ჯარით ისარგებლეს შეთქმულებმა მოძულებულ დინასტიის ტახტიდან ჩამოსაგდებად. ხალხი პასიური მაყურებელი იყო.

როგორღა შეხვდა ხალხი რევოლიუციას? პირველი დებუშები გვარწმუნებდნენ, ვითომ მთელი ქალაქი აღტაცებულია, მუსიკა უკრავს და სხვა. ყველა ეს მოჭორებულია: მუსიკა სამხედრო იყო, მხიარულებდნენ ქუჩის პატარა ბიჭები, რომე-

ლნიც ქუჩა-ქუჩა დარბოდნენ სერბიულ ბაირაღებით და „ეი-ვიო“ს გაჰკოდნენ. თვითონ ხალხი არავითარ სიხარულს არ აცხადებდა, მაგრამ ის კია, რომ არც მწუხარება ეტყობოდა. ალექსანდრე და დრაგა არავის ებრალებოდა.

ერთის სიტყვით ხალხი საშავალითო გულგრილობით მოეკიდა რევოლიუციას. შეიძლება ვსთქვათ, რომ ხალხს არც კი შეუტყვია სამეფო დინასტიის გამოცვლა.

„სასტიკი სასჯელი, რომელიც წილად ხვდა ობრენოვიჩების დინასტიის უკანასკნელ წარმომადგენელს, არის აუცილებელი ლოდიკური შედეგი მეფე-დედოფლის შეცდომებისა და იმ ტრადიციონულ, მეტად საშიშ შეხედულებისა მეფის უფლებაზე, რომელიც შეთვისებული ჰქონდა მეფე ალექსანდრეს.“

მართალია, მაგრამ „ხალხს არც კი შეუტყვია სამეფო დინასტიის გამოცვლა!“ და სერბიის უბედურებაც ეს არის!

მიუხედავად იმისა, რომ სერბია კარგა ხანია განთავისუფლდა ოსმალთა უღლისაგან და შეუდგა დამოუკიდებელ ცხოვრებას, ხალხი აქამდე პოლიტიკურად მეტად განუვითარებელი დარჩენილა. „სერბიაში იყო მეფე მილანისა და დედოფალი ნატალიას პარტია, რეგენტების პარტია, და მეფე ალექსანდრეს პარტია, მაგრამ არ ყოფილა ისეთი პარტია, რომელსაც გულწრფელად სურდა სერბიის ერის უფლებათა გადიდება თუ შემცირება (ესე იგი არ ყოფილა პარტია ნამდვილ პოლიტიკურ პროგრამის პატრონი). ამიტომ არის, რომ სერბიის რევოლიუციები ყოველთვის ცუდ შთაბეჭდილებას ახდენდა. რევოლიუცია ხდებოდა ამა თუ იმ პირის სასარგებლოდ და არა პრინციპისათვის. საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ რევოლიუციის შემდეგ შემდგარ დროებით მთავრობის წევრია სხვათა შორის, გენჩიჩი. ეს ის გენჩიჩია, რომელიც ხელმძღვანელობდა ცნობილ პროცესს რადიკალებისას, ვითომდა მილანის წინააღმდეგ შეთქმულთ. გენჩიჩი, რომელსაც საპატიო ადგილი ეკავა მილანის მტრების ჯალათებ შორის, დღეს მილანის შვილის ჯალათი გახდა.“

ვინ ან რა არის იმის თავდები, რომ აფიცრობა და გენჩიჩები არ მოინდომებენ ხვალ პეტრე უარაგიორგიევიჩი განაძე-

ვონ ან მოჰკლან და მის მაგიერ სხვა დასვან სერბიის ტახტზე? 1888 წლის დემოკრატიული კონსტიტუცია? რა შეუძლია თუნდა საუკეთესო და სამაგალითო კონსტიტუციას, თუ იგი მართო ქალაქდზეა დაწერილი და ძვალსა და რბილში არა აქვს ხალხს გამჯდარი? რასაკვირველია არაფერი.

შეგნებული, უფლებისა და კანონიერების დამაფასებელი ხალხია ერთად-ერთი გარანტია აფცრობისა და გენჩიჩისთან ავანტიურისტების coup d'etat'-ს წინააღმდეგ.

თუ პეტრე ყარაგიორგიევიჩი მართლა თავისუფალ შვეიცარიის თავისუფალი შვილია, რომელმაც როგორც თვითონ უთქვამს, ბევრი რამ ისწავლა პატარა რესპუბლიკის თავისუფალი წესწყობილების დაკვირვებით, პირველად ყოვლისა იმას უნდა ეცადოს, რომ ხალხში გაავრცელოს იმ თავისუფლების პატივისცემა, რომლის ფასიც მას შვეიცარიაში უნდა შეეტყოს. მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია, რომ პეტრე ყარაგიორგიევიჩი სერბიის ტახტზედაც იგივე დარჩეს, რაც შვეიცარიაში იყო. თუ სერბიის მეფე პეტრე პირველს შერჩა ის შეხედულება და გრძობა, რომელიც პეტრე ყარაგიორგიევიჩს ჰქონდა, იშვიათ მოვლენის მომსწრე გავხდებით, რადგან სამეფო გვირგვინი და ტახტი თითქმის ყოველთვის ცუდი მრჩეველი ყოფილა.

მოგვყავს სერბიის 1888 წლის კონსტიტუციის მოკლე შინაარსი.

საკანონმდებლო უფლება ეკუთვნის მეფესა და ხალხის წარმომადგენლობას ერთად. ინიციატივის უფლება აქვს მეფესაც და ხალხის წარმომადგენლებსაც. აღმასრულებელი უფლება ეკუთვნის მეფეს, რომელსაც სისრულეში მოჰყავს ეს უფლება პასუხის მგებელ მინისტრების საშუალებით. მინისტრებს ნიშნავს და სცვლის მეფე. მეფე ნიშნავს ყველა თანამდებობის პირთ; იგი ჯარის მთავარ სარდალია და სამეფოს წარმომადგენელი საერთაშორისო დამოკიდებულებაში; მეფე მოვალეა შეატყობინოს ხალხის წარმომადგენელთ, თუ რა შედეგი მოსდევს ხალხმე მის გარეშე პოლიტიკას; სკუპშჩინის მორიგ თუ საგანგებო კრებას იწვევს მეფე; სკუპშჩინის დამთხოვიც მეფე

არის, მაგრამ იგი მოვალეა ოთხის თვის განმავლობაში დანიშნოს ახალი არჩევნები. მეფის ბრძანებას რომ ძალა ექმნეს, იგი უთუოდ სათანადო მინისტრისაგან უნდა იქმნეს ხელმოწერილი.

სკუპშინა არის ხალხის წარმომადგენლობა. სკუპშინა არის ჩვეულებრივი და დიდი. სკუპშინა შესდგება ხალხისაგან არჩეულ დეპუტატებისაგან; არჩევანი ფარული და პირდაპირია. ჩვეულებრივი საკონენმდებლო ხანა სკუპშინისა უდრის ოთხ წელს. სკუპშინის გადაწყვეტილება რომ კანონიერი იქმნეს, საჭიროა ყველა დეპუტატების ნახევარის და კიდევ ერთის დეპუტატის დასწრება; თუ ხმები შუაზე გაიყო, წარმოდგენილი წინადადება უარყოფილად ითვლება.

კანონ-პროექტის განხილვა იწყება სკუპშინაში მას შემდეგ, რაც სახელმწიფო საბჭომ განიხილა და თავისი აზრი გამოსთქვა; მხოლოდ ხარჯთ-აღრიცხვა და ჩვეულებრივი საფინანსო პროექტები შედის პირდაპირ სკუპშინაში განსახილველად. სკუპშინის ნება-დაურთველად არ შეიძლება არც გამოქვეყნება, არც გამოცვლა. არც განმარტება რომელიმე კანონისა. ყველას აქვს უფლება წარმოადგინოს სკუპშინაში პეტიცია ან საჩივარი. სკუპშინის ნება დაურთველად ვერც ერთ დეპუტატს ვერ მისცემენ პასუხისგებაში, რაც უნდა დანაშაული მიუძღოდეს.

დიდ სკუპშინაში ირჩევენ ორჯერ მტ დეპუტატებს, ვიდრე ჩვეულებრივში. დიდი სკუპშინა იკრიბება, როცა გადასაწყვეტია ტახტის მემკვიდრეობის კითხვა, დასანიშნია რეგენტები, გამოსაცვლელია კონსტიტუციის რომელიმე მუხლი ან როცა მეფეს საჭიროდ მიაჩნია ითათბიროს დიდ სკუპშინასთან.

სახელმწიფოს საბჭო შესდგება თექვსმეტის წევრისაგან; რვა წევრს ირჩევს მეფე იმ 16 კანდიდატთაგან, რომელთაც სკუპშინა ირჩევს, და რვას—სკუპშინა მეფისაგან წარმოდგენილ 16 კანდიდატთაგან. ამ გვარად არჩეული წევრი რჩება თავის თანამდებობაში სიკვდილამდე.

სახელმწიფო საბჭოს შემდეგი ფუნქციები აქვს: მთავრობის წინადადებით, უნდა შეიმუშაოს კანონებისა და საადმინი-

სტრაციო განკარგულებათა პროექტები და გამოსტქვას აზრი იმ კითხვების შესახებ, რომელსაც მთავრობა წარუდგენს; საბჭომ უნდა განიხილოს ის კანონ-პროექტები, რომელსაც მთავრობა სკუპშჩინაში შესატანად ამზადებს ან რომელიც სკუპშჩინის ინიციატივით არის წარმოდგენილი.

ყველა სერბი თანასწორია კანონის წინაშე. აკრძალულია მიცემა და მიღება აზნაურობისა და ტიტულებისა. ინდივიდუალური თავისუფლება ყოველ მოქალაქისა უზრუნველ-ყოფილია კონსტიტუციით: თუ სასამართლოს დადგენილებით არა, ისე ვერც ერთ სერბს ვერ დაატუსაღებენ. კერძო სახლი ხელუხლებელია; გარდა იმ შემთხვევებისა, რომელიც კანონში არის აღნიშნული, მთავრობის აგენტებს უფლება არა აქვთ კერძო სახლში შევიდნენ. სარწმუნოების საქმეში ყველა სრულებით თავისუფალია; სწავლების საქმეც აგრეთვე თავისუფალია; სერბებს უფლება აქვთ შეკრებისა უიარაღოთ; ნებადართულია ასოციაციები, რომელთაც კანონის წინააღმდეგი მიზანი არა აქვთ; უცხოელ პოლიტიკურ დამნაშავეთა გაცემა აკრძალულია.

უმთავრესი ცვლილება, რომელიც ეხლა შეიტანეს 1888 წლის კონსტიტუციაში, არის მინისტრების პასუხის გების გადიდება; გარდა ამისა შეიტანეს კიდევ ერთი მუხლი, რომელიც მოხელეებს ეხება: პასუხის გებაში მიეცემა ყოველი მოხელე, რომელიც ასრულებს რომელიმე უკანონო ბრძანებას, თუნდა მბრძანებელი თვითონ მეფეც იყოს.

მთელი განათლებული კაცობრიობა დიდისა და ინტენზიურის ინტერესით ადევნებდა თვალ-ყურს გერმანიის საპარლამენტო არჩევნებს, მიუხედავად ბალკანეთის ამბებისა, მიუხედავად სერბიის საშინელ დრამისა. და არც გასაკვირველია ეს ინტერესი: იმ თავითვე ცხადი იყო ყველასათვის, რომ უმთავრესად ბრძოლა ერთის მხრივ სოციალ-დემოკრატიისა და მეორე მხრივ თითქმის ყველა დანარჩენ პარტიებ შორის მოხდებოდა.

როგორ პირობებში ხდებოდა ეს საპარლამენტო არჩევნები?

თანამედროე ცხოვრების ხორც-მეტ ელემენტმა თავადაზნაურობამ მოინდომა მშრომელ ხალხის გროშებით ჯიბების

გავსება, რომ უფრო მეტი საშუალება ჰქონებოდა მცონარე და განცხრომით ცხოვრებისათვის. რადგან რაინდობისა და ყაჩაღობის დრო კარგა ხანია წაუვიდა ბრწყინვალე წოდებას, მიზნის მისაღწევად ეხლა სხვა საშუალებას მიჰმართეს: თავდაზნაურებს დიდძალი მამულები უკავიათ და მეურნეობას ეწევიან; მათი ყოფა-ცხოვრება მეურნეობაზედ არის დამყარებული; ამიტომ მათი სურვილია, რაც შეიძლება ძვირად გაჰყიდონ მეურნეობის ნაწარმოები, უმთავრესად, რასაკვირველია პური. მარტო გერმანიაში რომ მოდიოდეს პური, მიზანი ადვილი მისაღწევი იქნებოდა, მაგრამ აქაურ თავდაზნაურობის უბედურებაც ის არის, რომ სხვა ქვეყნებიც მისდევენ მეურნეობას. ამ ჭირსაც, როგორც იქნებოდა გაუძლებდნენ, მაგრამ სწორედ ამ სხვა ქვეყნებში მეურნეობის ნაწარმოები უფრო იაფად ღირს და გერმანიის პური კონკურენციას ვერ უძლებს. ამიტომაც რეიხსტაგმა ბაჟი დაადო უცხოეთიდან მოსულ პურს. გერმანელ იუნკრებს მადა გაეხსნათ, არ იკმარეს ზომიერი ბაჟი და ნამდვილი „მოვახშეთა“ ტარიფი მოითხოვეს.

თავდაზნაურობა სამეფო ტახტის ბურჯად და სვეტად ითვლება (რამდენად სამართლიანად, ეგ სულ სხვა კითხვაა); ამიტომაც ვალჰელმ მეორის მინისტრები უყურადღებოდ ვერ დასტოვებდნენ ბრწყინვალე წოდების მოთხოვნას. მიუხედავად იმისა, რომ იუნკრების მოთხოვნის ასრულება ძირითადად ეწინააღმდეგებოდა გერმანიის ერის დიდ უმრავლესობის ინტერესს, მთავრობა თითქმის სავსებით მიემხრო აგრარებს და ამ გვარად ხალხის ინტერესი ხორც მეტ წოდების ინტერესს ანაცვალა.

მთავრობას მხარი დაუჭირა რეიხსტაგის უდიდესმა პარტიამ ცენტრმა, რომელიც ჯერ მთავრობის პარტიად გადაიქცა და მალე, როგორც სჩანს, მართველ პარტიადაც გახდება. გაცვეთილ, საკუთარ ფიზიონომიას მოკლებული ნაციონალიზმბერალებიც, რასაკვირველია, მთავრობისაკენ იყვნენ. კონსერვატორებმა, ცენტრმა და ნაციონალიზმბერალებმა ერთად უმრავლესობა შეადგინეს და რაც უნდოდათ, იმას ჩადიოდნენ რეიხსტაგში: არ დაიხიეს რეიხსტაგის წესდების შეცვლის წინაშეც კი.

ვინ გამოესარჩლა ხალხს? ვინ იღო თავზე მძიმე ტვირთი ხალხის ინტერესებისათვის ბრძოლისა?

პირველად ყოვლისა და უმთავრესად სოციალ-დემოკრატიამ. პარტიამ ისეთი ნიჭი, თავდადება, სიმტკიცე და მხნეობა გამოიჩინა, რომ დაიმსახურა ღრმა პატივისცემა ზოგ ბურჟუაზულ წრეებშიაც. სადამოყნო ტარიფის განხილვის დროს სოციალ დემოკრატის დიდი ზნეობრივი გამარჯვება აშკარა შეიქნა თვით ბრძმებისთვისაც კი.

გავიმეორებთ თეოდორ მომზენის სიტყვებს, რომელიც მეოთხე ნომრის ქრონიკაში გვქონდა მოყვანილი: მხოლოდ სოციალ-დემოკრატამ გამოიჩინა ნიჭი, ძალა და გაბედულება ხალხის უფლებებისათვის დაცვის საქმეში.

გარდა ამისა არც ერთი პარტია არ ეპყრობა თავის მოვალეობას ისეთის სინიღისიერებით და გულმოდგინედ, როგორც სოციალ-დემოკრატია: იშვიათი მოვლენაა, რომ სერიოზულ დროს ამ პარტიის წევრს მოვალეობის გახსენება დასჭირდეს.

საპარტოო დისციპლინა, მოვალეობის შეგნება, თავდადება სახალხო საქმისათვის და უკანასკნელი დიდი ზნეობრივი გამარჯვება რეიხსტაგში სადამოყნო ტარიფის განხილვის დროს— აი ის ნიადაგი, რომელმაც ასე ბრწყინვალედ გაამარჯვებინა სოციალ-დემოკრატისა. სამ მილიონზე მეტი ხმა მოუვიდა ამ პარტიის კანდიდატებს და რომ ხმები სამართლიანად იყოს განაწილებული საარჩევნო ოლქებ შორის, პარტიას ეყოლებოდა ას ორმოცი დეპუტატი მაინც. როცა საყოველთაო საარჩევნო უფლება შემოიღეს გერმანიაში, სოფლები შეადგენდნენ ყველა მცხოვრებლების 65 პროცენტს; ამიტომ სრულიად კანონიერი იყო, რომ ორი მესამედი დეპუტატებისა აერჩია საარჩევნო ოლქებს და დანარჩენი ქალაქებს. მაგრამ ეხლა სოფლების რიცხვი 45 პროცენტზე მეტი არ არის გერმანიაში და ამიტომ სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ქალაქებს მეტი დეპუტატები ჰყავდეს. არსებულ პირობებში კი არიან ისეთი საარჩევნო ოლქები, სადაც სულ 10—12 ათასი ირჩევს ერთ დეპუტატს და ისეთებიც, სადაც 120—140 ათასი ამომრჩეველი მოდის ერთ დეპუტატზე.

გერმანიის უკანასკნელ საპარლამენტო არჩევნიდან საინტერესოა კიდევ ერთი გარემოება: პოლონელებისა და კლერიკალ პარტიის დაშორება. „მოამბის“ შეთანხმებულ ნომერში სხვათა შორის ნათქვამი გვქონდა: აქამდე მთელ სილეზიაში, სადაც ხალხი წმინდა პოლონელია, წარმომადგენლებად რეისტაგში გერმანელ კათოლიკებს ირჩევდნენ; ესეა პოლონელების დემოკრატიული ნაწილი მოწადინებულია თავისი საკუთარი კანდიდატები გაიყვანოს, რადგან დარწმუნდა, რომ კათოლიკე გერმანელიც გერმანელია და მინც და მინც პოლონურ ეროვნებისათვის თავს არ შეიწუხებს.

სოციალ-დემოკრატების არ იყოს, პოლონელებმაც დიდი მხნეობა და ენერჯია გამოიჩინეს: მთელი კათოლიკე სამღვდლოება (მთავრობა ხომ წინადაც ებრძოდა პოლონელს) წინააღმდეგი იყო პოლონელ კანდიდატებისა და მერე სილეზიაში, სადაც პოლონური გლეხები დიდად მორწმუნე კათოლიკები არიან. მიუხედავად ამისა ნაციონალისტებმა ორი მანდატი წაართვეს კლერიკალებს.

დასასრულ ორიოდ სიტყვა ოპორტიუნისმის გამო. კვლელ ლ. წ.-ს თუ დავეკითხებით, ჩვენ წარმოდგენაც არ გვქონია ოპორტიუნისმზე. ამიტომ მოვიყვანთ თვით ლ. წ.-ის განმარტებას, ჩვენდა შესარცხვენად, ჩვენის უვიცობის დასამტკიცებლად, რასაკვირველია.

„ის ძირითადი თვისება, რომლითაც ოპორტიუნისმმა მკაცრი კრიტიკა გამოიწვია „მართლ-მორწმუნეების“ მხრივ, არის მისი შეტად მშვიდობიანა ხასიათი (ხაზი ყველგან ჩვენია), მისი მეტის მეტი შიში ენერჯიულ ზომებისა. ოპორტიუნისტის აზრით, საბოლოო მიზნის მიღწევა შეიძლება ჩუმი(?) და მშვიდობიანა ძაქმედებით განხორციელების მტკიცე ნადავჯე...“ ოპორტიუნისტის აზრით, „სრულებით საქირო არ არის უკადურესა ზომების ხმალება... ერთის სიტყვით ძირითადი ცვლილება სოციალურ რეფორმების საშუალებით და არა წესწესობილების სრული დახვეწებით (აქ ხაზი ავტორისა), აი ის ლოზუნგი, რომელიც ყველა ოპორტიუნისტებს აერთებს“.

იქნება ოპორტიუნისმის ღრმად მცოდნე ლ.-ნ.-ს გაუკვირდეს, მაგრამ მაინც უნდა გამოტეხით ვსთქვათ, რომ ოპორტიუნისმი ჩვენც ვგრე გვესმის და სწორედ იმიტომ ვამბობდით „მოამბის“ მესამე ნომერში, რომ თეორიით მართლ-მორწმუნენი პრაქტიკულ ცხოვრებაში („მოღვაწეობაში“ უკეთესი იქნებოდა) ნამდვილი ოპორტიუნისტები არიან, რომ ბერნშტაინის ნაწერები მხოლოდ გამოთქმაა უკვე მომხდარ ევოლიუციისა, რომ ბებელიც კი ნამდვილი ოპორტიუნისტია თვის პრაქტიკულ მოქმედებაში“.

ოპორტიუნისმს მეტად შვიდლობიანი ხასიათი აქვს, ენერგიულ ზომების ეწინაა, თხოულობს შვიდლობიან მოქმედებას კანონიერ ნიადაგზე და უარ ჰყოფს უკიდურეს ზომების ხმარებას, გვამცნევს კვალელი პუბლიცისტი. არ შეიძლება ისიც გვამცნოთ ჩვენ, უვიცთ, თქვენ, მეცნიერმა, თუ რომელი მართლ-მორწმუნე თხოულობს „ენერგიულ, უკიდურეს“ ზომების ხმარებას, არა „შვიდლობიან“ მოქმედებას, „კანონიერების“ ნიადაგზე არ დგომას?

მანამდე კი ჩვენის უვიცობით გვეგონია, რომ მთელი პარტია, თავის პრაქტიკულ მოღვაწეობაში, წინააღმდეგია „უკიდურეს“ ზომების ხმარებისა და არა „კანონიერ ნიადაგზე“ მოქმედებისა, და თანაც თხოულობს სოციალურ რეფორმებს ოპორტიუნისტებთან ერთად.

ის კი არ გაგვიგონია, რომ ოპორტიუნისტები აგიტაციის თავის დანებებას თხოულობდნენ, როგორც ლ. წ.-ი ამბობს; ალბად ეს სულ ახალი ამბავია, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია.

სავათა შორის კვალელი პუბლიცისტი, ამბობს: „თეორიით მართლ-მორწმუნეთა და პრაქტიკულ მოქმედებით ოპორტიუნისტთა“ რიცხვში ავტორმა (ესე იგი ჩვენ) მოაქცია... ბებელიც კი (დასცინის ჩვენ უვიცობას). დამტკიცება ბებელის ოპორტიუნისტობისა შემდეგია: „იგი თანახმა გახდა სამხედრო მინისტრისა (ჩვენი სიტყვებია), რომ გერმანიის ჯარისათვის გაუმჯობესებული იარაღი შეეძინათ“. —მერე ეს არის ოპორტიუნისტობა? საზოგადოთ ბებელი, როგორც მთელი მისი მოღვა-

წეობა გვიმტკიცებს, პრინციპიალურად წინააღმდეგია მილიტარისმისა (ჩვენ კი ეს არ ვიცოდით!). მაგრამ რადგანაც ომის გადაგდება შეუძლებელი ჩვენს დროში (არც ეს ვიცოდით!), უსამართლობა იქნებოდა გერმანელი ჯარი ისე ცუდათ იყოს მოწყობილი, რომ სხვა სახელმწიფოს ჯარებმა მუსრი გაავლოსა“.

ლ. ნ.-ი ჩვენზე ვრცლად თვითონ ამტკიცებს ბებელის ოპორტიუნისტობას. ჩვენ სილოგისმის მართო ერთი პრემისსა გეჭონდა მოყვანილი, მან კი ორი ზედ-მეტი მოიყვანა.

ბებელი პრინციპიალურად წინააღმდეგია მილიტარისმისა, მაგრამ რადგან ჩვენ დროში ომის გადაგდება შეუძლებელია, ბებელი იძულებულია ულაატოს თავის პრინციპს და თანახმა გახდეს სამხედრო მინისტრისა, რომ ახალი ხარჯები გასწიოს სახელმწიფომ ჯარის შეიარაღებისათვის.

ეს თუ ოპორტიუნისმი და უკიდურეს ზომების სრული უარყოფა არ არის, არც ოპორტიუნისტობა ყოფილა და არც უკიდურეს ზომების უარყოფა.

არ შეგვიძლია, ერთი შენიშვნა კიდევ არ მივცეთ ავტორს: ჩვენი კამათის საგანა ოპორტიუნისმია და არა მოკამათეთა პიროვნება. ამიტომ ვერგამიგია, რა შუაშია აქ „ოპორტიუნისმის თბილი-კუნჭულობა“? თუ კამათის განგრძობა სურს ავტორს, ამისთანებს ერიდოს, თორემ იძულებული ვიქნებით ეხლავე გაფათავოთ მასთან საუბარი.

რაც შეეხება ჩვენს ბეჭედიკობას და ლ. ნ.-ის მეცნიერებას, ეს თავის თანად ცხადი და ფაქტსაჩინო იქნება ყველა შეგნებულ მკითხველისათვის.

რედაქტორი
 ალ. ჭყონია

გამომცემელი
 ალ. ჯაბაღანა

მ ლ ა მ ბ ე

წელიწადი მეათე

გამოდის ყოველ თვე

ფასი ჟურნალ „მოამბისა“ გაგზავნათ:

რუსეთის და კავკასიის ქალაქებში:		სახლვარ-გარედ:	
ერთის წლით	10 მან.	ერთის წლით	13 მან.
ექვსი თვით	6 მან.	ექვსის თვიო	7 მან.
სამი თვით	4 მან.	სამი თვით	5 მან.

ვინც „მოამბის“ გამოიწვიოს, „სნობის ფურცელი“ კვირაში ორის სურათებიანის დამატებით უფასოდ დაეთმობა

ფასის განაწილება შეიძლება ასე: ჰირეკლად 5 მან. 1-ლ მარტამდე—3 მან, და 1-ლ აგვისტომდე—2 მან.

ხელის-მოწერა მიიღება ტფილისში, ჟურნალ „მოამბის“ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ვანქის დიდ ქუჩაზე, № 27.

ქალაქს გარეშე ხელის-მოწერმა პირთი მანეთი უნდა წარმოადგინოს **დამატებით** გასაგზავნად.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთათვის ადრესი: **Тифлисъ, Редакция „Моамბе“**, ჟურნალში დასაბეჭდად მიღებულ წერილებს, თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია შეასწორებს და შეამოკლებს. ხელნაწერები, რომლებიც არ დაიბეჭდება, პატრონებმა რედაქციაში უნდა მოიკითხონ ერთის თვის განმავლობაში, — მერმე ვეღარ მოსთხოვენ რედაქციას; არავითარ მიწერ-მოწერას დაუბეჭდავ ხელნაწერების შესახებ რედაქცია არა კისრულობს.

დასაბეჭდად წარმოგზავნილ თარგმანზე აღნიშნული უნდა იყოს უეჭველად ყველა ის წყაროები, საიდანაც არის თარგმნილი ხელ-ნაწერი.

რომელ ავტორსაც ან გამომცემელს ჰსურს, რომ ახალი წიგნის შესახებ ჟურნალმა თავისი აზრი წარმოესთქვას, ორ-ორი ეგზემპლარი უნდა გამოუგზავნოს რედაქციას.

პირისპირ მოლაპარაკება რედაქციასთან შეიძლება ყოველ დღე, კვირა-უქმივებს გარდა, შუადღიდან ნაშუადღევის ორ საათამდინ.

რედაქცია უმოზრჩილესად სთხოვს ყველა ხელის მომწერთ, რომელთაც კი ჟურნალის ნომერი არ მიუვათ, განცხადებასთან ერთად რედაქციას წარმოუგზავნონ აგრედვე მოწმობა იმ ფოსტის კანტორისა, რომლიდანაც იღებენ ნომრებს, რომ ამ კანტორას ესა და ეს ნომერი არ მიუღია. წინააღმდეგ შემთხვევაში ხელ-მეორედ ნომერი არავის გაეგზავნება.

რედაქტორი
აღ. ჭყონია.

გამომცემელი
აღ. კახიანაძე.